

VIGILIA

2018 / 7

Zarándokúton

PUSKÁS ATTILA: Úton lenni zarándokként

MEZEI BALÁZS: Quo vadis?

ROSNER ZSOLT: A katolikus zarándok-hagyomány

SZÉKELY JÁNOS: Átutazóban vagyunk ezen a világon

Báthori Csaba, Halmai Tamás és Tóth Krisztina versei
HARGITTAY EMIL: Az egyetemalapító Pázmány hétköznapjai
RÓNAY LÁSZLÓ: Ferences arcélek

Beszélgetés Máté-Tóth Andrással
Zarándokok vallomásai

83. évfolyam	VIGILIA	Július
LUKÁCS LÁSZLÓ:	Te Deum, 1948	481
ZARÁNDOKÚTON		
PUSKÁS ATTILA:	Úton lenni zarándokként	482
MEZEI BALÁZS:	Quo vadis?	492
ROSNER ZSOLT:	A katolikus zarándok-hagyomány	501
SZÉP/ÍRÁS		
BÁTHORI CSABA:	Ami igaz; Fele-fele <i>(versek)</i>	510
HARGITTAY EMIL:	Az egyetemalapító Pázmány hétköznapijai <i>(tanulmány)</i>	511
VÉSSEY MIKLÓS:	Hús-vér; Titanic; Vírus <i>(versek)</i>	519
MÉHES KÁROLY:	Míg a lányom; Nyári utazás front idején; Zeneileg <i>(versek)</i>	520
HALMAI TAMÁS:	Hosszú Esők Kertje, Legenda; A bíbor főnix, Árnyjáték <i>(versek)</i>	522
FARKAS JUDIT:	Talpalávaló <i>(novella)</i>	524
TOMPA ZSÓFIA:	virágos; fénykép <i>(versek)</i>	528
TÓTH KRISZTINA:	Majális <i>(vers)</i>	529
A VIGILIA BESZÉLGETÉSE		
LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS:	Máté-Tóth Andrással	530
MAI MEDITÁCIÓK		
SZÉKELY JÁNOS:	Átutazóban vagyunk ezen a világon	539
EGYHÁZ A VILÁGBAN		
■	Zarándokok vallomásai	544
MÚLTUNK ÉS JELENÜNK		
RÓNAY LÁSZLÓ:	Ferences arcélek	548
NAPJAINK		
RIGÓ BÁLINT:	Vallások Háza – Kultúrák Párbeszéde	551
KRITIKA		
MOLNÁR ILLÉS:	A fájdalom nem relatív. Schein Gábor: <i>Üdvözet a kontinens belsejéből</i>	553
SZEMLE		
	(részletes tartalom a hátsó borítón)	555

Te Deum, 1948

A budapesti Piarista Gimnázium tanévzáró szentmiséjén Sík Sándor mondta a szentbeszédet. Beszéde az akkor még állami fennhatóságtól független Vigilia júliusi számának élére került a fenti címmel. Hetven éve az 1948. június 16-án kelt törvény elrendelte az összes nem állami iskola államosítását. Ez a drámai fordulat mégis csupán egy része volt annak a folyamatnak, amelynek során az új politikai hatalom — nem először és nem is utoljára az ország életében — ideológiai hegemoniára is tört, s ennek érdekében fokozatosan „államosította” nemcsak a gazdasági, de a társadalmi, és benne az egyházi életet is.

Sík Sándor akkor még nem tudhatta, pontosan hová vezetnek ezek az események. Végül az állam visszaadott nyolc katolikus gimnáziumot, amelyek világitótoronyként magasodtak ki a többi — küldetése szerint a szocialista embert formáló — iskola közül. Az események leírása és a folyamatok elemzése a krónikás dolga. Sík beszédének azonban fontos üzenete van napjainkra is. „A mi nevelésünknek, a keresztény nevelési rendszernek alapvető gondolata, hogy mi az ifjúságunkat az egész valóságra neveltük. Beállítottuk a valóság egészébe, amely magába foglalja a természetet és a természetfölöttit, időt és örökkévalóságot, embert és Istent, a valóságnak azt a mérhetetlenül nagyobb és jelentősebb felét is, amit az isteni, az örök és a természetfölötti jelent. Mindenesetre bekövetkezhetik az a helyzet, hogy erre az egész igazságra nem fognak nevelődni az új iskolában.”

E teljes — emberi és isteni — valóságnak nevében szóló Sík Sándor a diákokhoz is: „Akarjatok egész emberek lenni, egész valósággal, akiktől semmi emberi és semmi isteni nem idegen. (...) Menjetek tovább a Krisztus-követés útján, nincs más útja az igazi emberségnek.”

Négy évtizedes bénultság után immár csaknem három évtizede újra elkezdheték munkájukat az egyházi iskolák. Ahogy a megszüntetést, úgy az újrakezdést is számos konfliktus terhelte. Az egyházi iskolák mára természetes részei lettek a közoktatásnak. Nekik is szembe kell azonban nézniük a világunkat alapjaiban megrendítő folyamatokkal. Ellenállóvá is kell tenniük a diákokat olyan alattomosan romboló folyamatokkal szemben, amelyek szinte észrevétlenül átjárják a társadalmat, és elsorvasztják a „nagyobb igazságosság” iránti érzéket. „A kulturális felfordulások (...) arra hívják az európai katolikus iskolákat, hogy hiteles nevelési programot dolgozzanak ki, amely a fiataloknak nemcsak azt teszi lehetővé, hogy emberi, erkölcsi és lelki érettségre jussanak, hanem (...) azt is, hogy felépítsék a szeretet, a testvériesség, a szolidaritás és a béke civilizációját, (...) arra törekedve, hogy a teljes ember fejlődését előmozdítsák” (II. János Pál).

Úton lenni zarándokként

PUSKÁS ATTILA

1965-ben született. Katolikus pap, teológus, a PPKE HTK dogmatika professzora, a Vigilia felelős szerkesztője. Legutóbbi írását 2017. 11. számunkban közöltük.

Emberi létezésünk úton lét. Az ember *homo viator*. Életútja a múlt-jelen-jövő hármas idődimenziójában terül szét. Hogy elinduljon-e, útra keljen-e, nincs módjában eldönteni. Létezésének kezdetéről nem ő dönt, mások helyezik az útra. Ő már úton lévőnek találja magát. Hogy egyszer csak végéhez ér életútja, szintén nem az ő döntése. Megtörténik vele. Az életút két legfontosabb pontja, a kezdete és a vége felett nincs hatalma. Ahogy afölött sem, hogy élete hányféle emberi életút kereszteződéséként, hányféle emberi sors és döntés konvergenciapontjaként indul, s hogy e kezdőpontról, a nemzedékek hosszú sorának örökségéből mit hoz magával munícióként az útra. Az sincs a kezében, hogy a saját életút munkája, küzdései, döntései milyen gyümölcsöket teremnek majd az út végpontján túl a jövőben, mások életében, a következő nemzedékekben. Útra van helyezve, indulnia és mennie kell. Mivel úton van, nem láthat át mindent: sem a múltat, sem a jövőt, de még a jelent, sőt önmagát sem. Hiszen önmaga felé is úton van. Nem a mindent átfogó felülnézet perspektívájából látja életének és történelmének tájkát, hanem az erdei ösvényen haladó ember látószögéből. Útközben sok mindent megismer, befogad, önmagáról is tapasztalatot szerez, de mindezt nem látja át egyetlen pillantással. Előre haladva egyre jobban megértheti a látottakat, elsajátíthatja az átélteket, de ennek soha nem jut egészen a végére. S döntései is úton-lét természetűek. Választania kell, merre induljon, döntenie kell, milyen irányba mozduljon. Nem tud minden utat választani, nem járhat be minden ösvényt. Ha megragad egy lehetőséget, azzal lemetsz az életéről másokat. Az egyik út választása mindig más utak nem-választását is jelenti. S ha mégis megkísérelné, hogy egyszerre sok, vagy minden utat bejárjon, ezzel azt kockáztatja, hogy végső soron egyiket sem járja. S bár ilyen az emberi életút, hatalom nélküli a kezdő és a végpontot illetően, s azon túlmenően is, gyökeresen véges az ismeret és döntés tekintetében, mégis az ember kitüntetett nagysága, hogy *homo viator* lehet. Megállhat, újra elindulhat, letérhet, visszatérhet, vargabetűket tehet. Futathat és cammoghat, új utakat vághat és útitársakat kereshet. Sokféleképpen haladhat az úton. A keresztény zarándokként járja az utat.

I. Felzarándokolni Jeruzsálembé

Az Ószövetség írásai tanúsítják, hogy a választott nép életrendjéhez, legalábbis a fogság utáni időszakban hozzátartoztak a Jeruzsálembé vezető zarándoklatok, sőt vallásának fontos részét ké-

¹Oliver Dyma:
*Die Wallfahrt zum
Zweiten Tempel*. FAT
II/40, Mohr Siebeck,
Tübingen, 2009.

pezték.¹ A Kánaánban történt letelepedést követő évszázadokban még nem volt általános szokás, még kevésbé kötelező előírás az ünnepekre Jeruzsálemben felzarándokolni. A kultuszcentralizáció s ezzel együtt a Jeruzsálemben történő zarándoklatok előírása Jozija király vallásreformjával állhat összefüggésben. A Második Törvénykönyv (MTörv 16,1–17) a három nagy ünnep — a húsvét, a hetek és a sátoros ünnep — megtartását már egyértelműen és kizárólag Jeruzsálemben lokalizálja. A szöveg négyszer is megismétli, hogy arra a helyre kell menni ünnepelni, melyet az Úristen „neve lakóhelyéül kiválaszt” (MTörv 16,6; 11.15.16). Ez az előírás vezetett oda, hogy Izrael hagyományos nagy ünnepei igazi zarándokünnepekké válhattak. A Leviták könyvének ünnepi kalendáriumuma (Lev 23,1–44) már pontosan meghatározta a hetek ünnepének a dátumát (peszach után 50. nap) és a sátoros ünnep időpontját (az év hetedik hónapjának 15. napja): ekkor arra emlékeztek, hogy az egyiptomi fogságból megmenekült Izrael a pusztában sátrakban lakott. Így mindhárom ünnep üdvtörténeti értelmezést kapott. A fogság utáni időkben fokozatosan egyre általánosabb gyakorlattá vált a jeruzsálemi zarándoklat a három nagy ünnepre. Kezdetben csak a Júdeában és Jeruzsálem környékén élők mentek fel az Úr ünnepeit megülni a szent városba és a templomba. A korahellenista korból (kb. Kr.e. 300) származó Krónikák könyve már feltételezi a Júdeából kiinduló zarándoklatok bevett gyakorlatát. Meghívja az északi területek lakóit a közös zarándoklatokon való részvételre, az Úr ünnepeinek közös megülésére Jeruzsálemben. A zarándokszoltások és a Kr. e. 2. század körül keletkezett Tóbiás könyve már ismerik a Júdeából és az északi országrészekből induló zarándoklatok gyakorlatát. Jézus korában a három nagy ünnepre már nemcsak egész Júdeából és Galileából érkeztek Jeruzsálemben zarándokok, hanem nagy számban jöttek a szórványból is (vö. Jn 12,20; ApCsel 2,5). Becslések szerint csak Palesztina vidékeinek, Galileának és Júdeának a területéről mintegy 100–125 ezer zarándok ment fel Jeruzsálemben az ünnepekre, megsokszorozva ezzel a szent város lakóinak körülbelül 25 ezres létszámát.²

²Raymund E. Brown:
Giovanni. Cittadella,
Assisi, 1979, 579.

Az evangéliumok tanúsága

Az evangéliumok tanúsítják, hogy Mária, József és maga Jézus is rendszeresen felzarándokolt Jeruzsálemben az ünnepekre: „minden évben fölmentek Jeruzsálemben a húsvét ünnepére” (Lk 2,41). Amikor Jézus tizenkét éves lett, őt is magukkal vitték, hogy a rabbik útmutatása szerint így készítsék fel a Törvény egészének megtartására — beleértve a jeruzsálemi zarándoklatot is —, ami a 13. életévét betöltött fiú számára már kötelező volt. Az evangélista beszámol arról, hogy ez a zarándoklat különös jelentőséggel bírt. Az ifjú Jézus magatartása már itt csodálkozást váltott ki a tanítók, illetve csodálkozó értetlenséget a szülei szemében. A templom területén tanító írástudókat hallgatva és kérdezve a tizenkétéves Jézus úgy kapcsolódik bele az Isten útjairól folytatott beszélgetésbe, hogy „akik csak hallották, mind csodálkoztak értelmességén és feleletein” (Lk 2,47). A szülők aggódó kérdésére adott válasza pedig — „Nem tudtátok, hogy Atyám dolgaiban kell

lennem?” (Lk 2,49) — megdöbbeneti Máriát és Józsefet, mert Jézus egyedülálló fiúi öntudatáról tanúskodik. Az a Fiú szólal meg itt, aki Istent különleges értelemben tudja Atyjának, aki sajátos értelemben otthon érzi magát Atyja házában, és legfőbb feladatának tartja Atyja akaratának keresését és teljesítését.³ Amivel a fiatal Jézus a zarándoklaton találkozik — Izrael húsvétjának ünneplése a szent városban, a templom szent helye és Izrael tanítóinak írásértelmezése —, az Atyával való bensőséges fiúi kapcsolatának mélyebb átélését teszi lehetővé, és ennek kinyilvánítására indítja. Lukács evangélista Jézus egész üdvözítő küldetését úgy írja le, mint egyetlen nagy utat, valójában felmenetelt, azaz zarándoklatot Jeruzsálembe, mely Jézus saját *exodoszába*, kivonulásába torkollik majd a húsvét ünnepén. Az alakjában elváltozott Jézus a színeváltozás hegyén erről az exodoszáról beszélget Mózzsal és Illéssel (Lk 9,31). Az üdvözítő nagy zarándokút végpontja az Atyához való kivonulás, mely Jézus áldott szenvedésén, halálán, feltámadásán keresztül valósul meg.

A János-evangélium

A János-evangélium többes számban beszél Jézus zarándoklatairól, és még erőteljesebben hangsúlyozza ezek jelentőségét. Jézus rendszeresen felzarándokol a nagy ünnepekre Jeruzsálembe, hogy ott ünneplő népével találkozzék, istenfiúi küldetése fényében az ószövetségi ünnepeknek új értelmet adva „Isten szétszóródott gyermekeit egybegyűjtse” (Jn 11,52) és Atyjának kedves népévé tegye. Az első húsvéti zarándoklata alkalmával prófétai módon megtisztítja Atyjának házát, a templomot, de egyben kinyilvánítja messiási-fiúi hatalmát is az Atya számára valóban kedves templom, Isten népének újjáépítésére, melynek centruma majd feltámadott Teste lesz (Jn 2,13–22).⁴ Amikor majd másodszer megy fel Jeruzsálembe a húsvétra, a zsidók pászkájára (Jn 11,55), az ünnepet saját pászkájává teszi (Jn 13,1): az Atyához való átmenetelének az ünnepévé, mely szenvedésén, halálán és feltámadásán által valósul meg. Ő lesz a húsvéti Bárány, akit az Atya odaad az ember megmentésére, s aki mindvégig elmenő szeretetében (Jn 13,1) önmagát adja áldozatul a világ életéért. Amikor a sátoros ünnep megülésére megy fel Jeruzsálembe, az ünnep szertartásának mozzanatait átértelmezve önmagát nyilatkoztatja ki az örök életet adó forrásként és a világ világosságaként (Jn 7,37–52). Nem a kőtemplom oldalából, hanem az ő belsejéből, a katona lándzsájával megnyitott szívéből fakad majd az élő víz, a Lélek üdvözítő ereje. Nem az ószövetségi Tórából, hanem az ő tanításából árad az éltető bölcsesség fénye a világra. Amikor a templom újrászentelésének ünnepére (*hanukkah*) zarándokol fel Jeruzsálembe, a templom udvarán álló Salamon csarnokában a kiléte felől kérdezőtőknek önmagáról úgy beszél, mint „akit az Atya felszentelt és a világba küldött” (Jn 10,36). Ezzel kinyilvánítja, hogy ő maga az Atya által felszentelt élő templom. Ő az Isten és ember végső találkozásának felszentelt helye. János úgy mutatja be Jézust, mint aki együtt zarándokol népével Jeruzsálembe az ünnepekre — a pászkára, a hetek, a sátorok, a templomszentelés ünnepére —, de egyszersmind meg is változtatja az ünnepek

³Kocsis Imre:
Lukács evangéliuma.
Szent István Társulat,
Budapest, 2007, 61–65.

⁴Raymund E. Brown:
i. m. 158–163.

tartalmát és a zárándoklatok célját. Az ünnepek tartalma Ő maga: a Fiú, aki egységben van az Atyával. A zárándoklatok célja: ebbe az egységbe bevonni ünneplő zárándoktestvéreit.

II. Zárándokzsoltárok — zárándokszív

Mindenekelőtt a zsoltárok imáiból tudhatjuk meg, hogy a zárándok milyen lelkülettel tette meg útját Jeruzsálembé. Főként az úgynevezett zárándokénekek (Zsolt 120–134) árulkodnak erről. Ezek az imák a babiloni fogság utáni korszakban keletkeztek, a perzsa-hellenista időszakban. Valószínűleg egy későbbi szerkesztő látta el őket egységes felirattal, de témájukat és szóhasználatukat tekintve is összetartoznak. Feliratuk fordítható a „felmenetelek/zárándoklatok éneke” (Aquila, Symmachus, Theodotion), és a „lépcsők éneke” (LXX, Vulgata) kifejezéssel is.⁵ A „felmenetel” szónak fizikai és spirituális értelme is van. A szent városba zárándokolni felmenetelt jelentett a Sion hegyén épült Jeruzsálembé, de lelki értelemben is felmenetelként, egyfajta felemelkedésként élték át az Úr templomába eljutást. Egyes értelmezések szerint (K. Seybold) a zárándokzsoltárok eredetileg egymástól független imádságos énekek voltak, melyeket laikus zárándokok írtak és helyeztek el a templomnál mintegy dedikációs-fogadalmi szövegekként. Egy későbbi szerkesztő ezeket egy imádságos „vademeccum”-má, amolyan zárándok imakönyvvé fűzhetette össze, mely felépítésében tükrözi a zárándokút egyes állomásait: a segítséget kérő zárándok imája a zárándok út előtt (Zsolt 120), a zárándok kérésére adott áldás az útra induláskor (Zsolt 121), a zárándokot üdvözlő szavak a Jeruzsálembé érkezéskor (Zsolt 122), a templomlátogatás alkalmával előterjesztett imák (Zsolt 123–129), a bűnbocsánatért könyörgés (Zsolt 130), a bizalom megvallása (Zsolt 131), elmélkedés Isten üdvörténeti tettein (Zsolt 132–133), búcsúzás Siontól áldásmondással és áldásnyeréssel (Zsolt 134). Mások szerint (J. Schaper, L. D. Crow) az eredetileg egymástól függetlenül és nem a zárándoklás kontextusában keletkezett, eltérő témájú zsoltárokat egy szerkesztő válogatta össze és rendezte el úgy, hogy a zárándokok számára imakönyvként használható legyen. Egyesek szerint (M. Millard), a zárándokzsoltárok szövege a diaszpórában élő zsidók számára készült, akik nem tudtak fizikailag felzárándokolni Jeruzsálembé, ám a zárándokénekek elimádkozásával lélekben ők is el tudtak „zárándokolni” az Úr templomába.⁶

⁵Oliver Dyma: i. m. 254–257.

⁶Uo. 258–269.

Akárhogy is válaszoljunk az eredet kérdésére, az biztos, hogy a zsoltárok jól tükrözik a fizikai és lelki értelemben zárándoklók érzületvilágát. A zárándok szívében sok minden jelen van egyszerre. Ahogy halad zárándokútján a célja felé, majd megérkezik a célhoz, az Úr templomához, és onnét ismét haza indul, a legkülönfélébb érzések töltik el, s a legkülönbözőbb imákra nyitja ajkát: ínségében kér, bűnbánatot tart, megvallja Isten hűségét és szívének bizalmát, áldást mond, magasztal, visszaemlékszik. A zárándok alapérzései és imái az emberi életút sokszínűségét tükrözik, a maga magasságaival és mélységeivel. A zárándokszív három legjellemzőbb hangoltsága azonban

mégis csak a vágyakozás, az örvendezés és a bizalom. A zarándok vágyakozik az Úr látására, az Úr udvarába, a szent városba: „Tekintetem a hegyek felé emelem. (...) A segítség az Úrtól jön” (Zsolt 120,1–2). A zarándok már előre örül, amikor útnak indul; majd örül, amikor megérkezik: „Öröm töltött el, amikor jelezték: Indulunk az Úr házába! Lábunk már átlépi kapuidat, Jeruzsálem!” (Zsolt 122). Örül testvéreinek, akikkel együtt zarándokol és akikkel Sion hegyén találkozik: „Nézzétek, milyen kedves és jó, ha egyetértésben élnek a testvérek!” (Zsolt 133,1). A zarándok szíve tele bizalommal és elnyugszik Istennél: „Mint anyja ölén a gyermek, úgy pihen bennem a lelkem” (Zsolt 131,2). Bár felirata és a zsoltárok könyvében elfoglalt helye szerint nem része a fent jelzett zarándokénekek csoportjának, tartalmát tekintve mégis odasorolható a 84. zsoltár is, mely gyönyörűen megfogalmazza a zarándokszív vágyakozó, örvendező, bizalommal teli lelkületét. „Mily kedvesek a te hajlékaid, ó, Seregek Ura! Síváro, eleped a lelkem az Úr udvarai után. Testem és lelkem ujjongva kiált az élő Istenhez. (...) Boldogok, akik házadban laknak, szüntelenül dicsérhetnek téged! Boldog az az ember, akinek te vagy ereje, aki a te utaidra gondol. (...) Újult erővel haladnak, és megjelennek Istennél a Sionon. (...) Seregek Ura, boldog az az ember, aki benned bíz!” Más zsoltárokban is előfordul itt-ott egy-egy boldogmondás (vö. Zsolt 1,1; 2,12; 41,2 stb.), de ez a zsoltár egyenesen bővelkedik bennük. Háromszor is boldognak mondja az Isten felé zarándokló embert. Hirdeti, hogy boldogok a zarándokszívvel élők, akik vágyakoznak Isten után, örvendeznek benne és bizalmukat belé helyezik.

Ábrahám példája

A Jeruzsálemben zarándoklók nem egyszer 3–4–5 napos gyalogutat tettek meg Júdea pusztaságát átszelve, vagy éppen Galileából a Jordán völgyében haladva, a kősvatag mély völgyeiben járva. Amikor útközben érintették azokat a helyeket, ahol az ősatya, Ábrahám is megfordult, bizonyára eszükbe jutott az ő vándorló alakja, ahogy a Törvény előírása szerint az első termény bemutatásakor elmondott hitvallásban is őrá kellett emlékezni: „Apám vándorló arám volt...” (MTörv 26,5b). Arra gondolhattak, hogy a vándorló Ábrahám is zarándok volt. Nem Jeruzsálem, hanem az Úristen által megígért föld felé zarándokolt. Istenre hagyatkozva, benne bízva zarándokolt az ígért földje felé. Zarándokszívvel járt, zarándokszívvel élt. Annál is inkább megjelenhetett lelki szemük előtt Ábrahám alakja, mert a jeruzsálemi templom, ahová tartottak, a hagyomány szerint éppen azon a helyen épült, Morija hegyén, ahol Isten próbára tette Ábrahámot, amikor elkérte tőle az isteni ígért gyermekét, Izsákot (vö. Ter 22,1–19). Nemcsak Ábrahám hitére gondolhattak, hanem arra is, hogy az ősatya zarándokútja tele volt próbatételekkel; hite éppen a próbatételekben edződött, tisztult, érlelődött. Ábrahám zarándokalakja csendesesen melléjük szegődött, az ősatya zarándok lelkülete mélyen bevésődött emlékezetükbe.

A Jeruzsálemben tartó zarándoklat célja a pászka, a hetek és a sátrak ünnepének megülése volt. Három olyan ünnep, melyek mindegyike

az ősök, Izrael vándorlásához kapcsolódott. A pászka megjelenítő megemlékezése volt a vándorlás kezdetének, az útra kelésnek, az Egyiptomból való megszabadulás és kivonulás történetének. A hetek ünnepén a pusztai vándorlás döntő eseményére emlékeztek, a Sínai hegyi szövetségkötésre és a Törvény ajándékára. A sátoros ünnepen a zarándokok nyolc napon át lombosátorban laktak Jeruzsálemben és környékén, így emlékeztek a sivatagon átvezető vándorlásra, amikor az egész nép sátorban lakott. A három nagy ünnepen Isten legnagyobb üdvözítő tetteit ünnepelték, melyeket Jahve vándorló népével és népéért tett: megszabadított a fogságból, Törvényében akaratát útjainak ismeretét ajándékozta, gondoskodó szeretetével átvezetett a pusztaságon. A Jeruzsálemben felmenő zarándokok már útközben, úton az ünnep és Jeruzsálem felé felidézheték az ígéret földje felé vándorló őseik tapasztalatát, sőt valamit újra megélhetnek belőle. A hajdani vándorlást újra élő, őseivel ily módon is azonosuló zarándok felkészült szívvel érkezhettek meg az ünnepre.

A vándorló Ábrahám és a vándorló Izrael a zarándokként úton levés mintái, a zarándokszív megformálódásának példái. Bár úttalan utakon, előre nem látott kitérőket téve menetelnek, vándorlásuk mégsem céltalan kóborlás, mint Káiné (Ter 4,9–14), vagy mint a babiloni torony építői a szétszóratás után (Ter 11,8–9), hanem igazi zarándoklás: Isten ígérete határozott irányt, új perspektívát adott életüknek, s e felé a cél felé menetelnek. Útjuk a bizalom és hit zarándokútja. Már az útra kelés, az elindulás is bizalmat követel, ráhagyatkozást az ígéretet adó Istenre. A zarándok biztos támasza egyedül Ő, élete benne nyer szilárdságot. S az út folytatása még inkább bizalmat követel. A próbatételek, a nehézségek, az elbizonytalanodások, a kételemek közepette is újra és újra felszítani a bizalmat Istenben, a hit fényében észrevenni ajándékait, követni vezetését. A zarándokszív útközben formálódik, válik érzékenyebbé és éberre Istenre. A célba érkezés, az ígéret földjén letelepedés nagy veszélye majd éppen az eltompulás, a jólétbe és olcsó kompromisszumokba belekényelmesezés, az Istenre érzékeny és éber szív elvesztése lesz, ami ellen a próféták újból és újból felemelik hangjukat.⁷ A zarándokszívet a letelepedett életmódban is meg kell őrizni. Istenre figyelve lélekben újra és újra útra kell indulni, a sátrat felszedni, egyedül Istenre hagyatkozva, a bizalomban növekedve. A cél már az út kezdetén, az első lépésben titokzatosan ott van, de a célhoz érkezve újra útnak kell indulni — legalábbis a földi zarándokúton. Ezt tanulhatja meg a Jeruzsálemben felmenő zarándok, Ábrahámmal és őseivel meneltelve, zarándokszívvel, föl Isten házába, Isten jelenlétébe.

⁷John testvér, Taizé:
Zarándok Isten. Bibliikus tanulmány a hit zarándokútjáról az Ószövetségben.
(Ford. Thorday Attila.)
Agapé, Szeged, 1995,
20–35; 45–49; 63–67.

III. Zarándok Isten

A zarándokot Isten nemcsak útra indítja és várja a célnál, hanem vele halad az úton. Isten maga is zarándok Isten. Amikor Ábrahámot elhívja — „Vonulj ki földedről, rokonságod köréből és atyád házából arra a földre, amelyet majd mutatok neked” (Ter 12,1) — ő maga is útnak indul vele együtt. A Biblia Istenének jelenlétét és cselekvését

nem köti semmilyen földrajzi tér — hegyek, folyók, vidékek, városok —, ahogy más népek istenségeit, jelenlétét nem korlátozza semmilyen hely. Ő az emberekhez kötődik szabadon kiválasztó szeretetével, mint Ábrahámmal. Útitársa lesz, bárhová menjen is, bármi is történjék vele. Hasonló történik Izraellel is. Isten úgy lesz megmentője, hogy kivezeti a szolgaság házából (Kiv 20,2–3), átvezeti a pusztaságon (Kiv 13,17–18; MTörv 6,23) és bevezeti (Kiv 6,7–8) az ígéret földjére. A népével együtt menetelő, a népe előtt haladó, a népét pásztorként vezető zarándok Istent ábrázolják érzékletesen a zsoltáros imái: „Istenünk, te néped élén vonultál, amikor a pusztában áthaladtál” (Zsolt 68,8); „Utad átvitt a mély tengeren, ösvényeid átszelték a nagy vizeket, s lábaddal nyoma nem volt látható. Mint egy nyáját, néped úgy vezetted” (Zsolt 77,20–21). Vezető, pásztor, zarándok: szent jelei a felhő- és tűzoszlop: „Az Úr nappal felhőoszlopban haladt előttük, hogy mutassa az utat, éjjel tűzoszlopban, hogy világítson nekik” (Kiv 13,21). Közöttük lakásának, velük létének szent jelei a találkozás sátra és a szövetség ládája: „Izrael fiai között fogok lakni és Istenük leszek. Nekik meg kell tudniuk, hogy én Jahve az ő Istenük vagyok, aki kivezette őket Egyiptomból, hogy közöttük lakjam” (Kiv 29,45–46). S hogy övéi lépést tarthassanak a velük zarándokló Istennel, hogy egészen övéi lehessenek, Izrael megkapja Istentől a Törvényt, az isteni közelség és jóság kitüntetett jelét. Izraelnek a Törvényt, az Isten akaratának útjait feltáró Tórárt kell tanulmányoznia és megtartania, hogy meg tudjon maradni lelki-szellemi értelemben is a zarándokúton, hogy a cselekvő hit zarándokútján képes legyen „Istennel járni” (vö. Ter 5,24; 6,9; 48,15). A sivatagi vándorlás így nemcsak a próbatétel, hanem az Isten közelségéről és a vele való bensőséges kapcsolatról szerzett tapasztalat útja is.⁸

⁸Uo. 45–58.

A Názáreti Jézus

S hogy egészen zarándoktársunkká lehessen, s a mi emberi úton létünk egészen zarándoklássá tudjon válni, Isten emberré lett, felütötte közöttünk sátorát (Jn 1,14), zarándok sátorát a zarándokok sátra között. Isten megtestesült Igéje, a Názáreti Jézus lett számunkra az úton vezető, Isten olthatatlan szeretetétől izzó tűzoszlop. Ő a pusztai vándorlás szent sátra, Isten és ember találkozásának legszentebb helye. Ő maga a szövetség, Isten és ember közösségének szentsége. S Ő az élő Tóra az Isten útján kitárt szívvel zarándoklóknak. Ő maga az Út, Isten útja hozzánk és a mi utunk Istenséghez. Velünk zarándokolt kétezer évvel ezelőtt a Szentföld poros útjain, s velünk zarándokolt Feltámadott útitársunkként, mint egykor az emmauszi tanítványokkal (Lk 24,13–35), egészen dicsőséges eljöveteleig. Talán egyik újszövetségi írás sem kedveli annyira az út, a vándorlás, a zarándoklás képét Jézus üdvözítő művének az értelmezésében, mint a Zsidókhoz írt levél. Az Ószövetségben a zarándokút a hívó számára az Úr templomának udvarában végződött, a szentélybe csak a pásztor léphetett be az áldozati állat vérével, a szentek szentjébe pedig csak a főpásztor, s ő is csak évente egyszer a nagy engesztelés napján. Az Újszövetségben Jézus az igazi, Melkizedek rendje szerinti főpásztor, szenvedésének és

keresztthalálának tökéletes áldozatával föltámadása által belépett az igazi, mennyei szentek szentjébe, s ezzel új utat készített számunkra, hogy az Atyához járuljunk. A Jézust követők zarándokútja nem a templom előcsarnokában, udvarában, hanem a szentek szentjének legbensőbb helyén, az Atya trónusánál ér célba. Ez a zarándokút a végső és teljes istenismeretig, a teljes bűnbocsánatig, megtisztulásig és megszentelődésig vezet el. A levél hangsúlyozza az új út megnyílásának jelentőségét a szentélybe: „Bátran bízhatunk abban, hogy bemehetünk a szentélybe Jézus Krisztus vére által, azon az új és élő úton, amelyet ő nyitott meg előttünk a függöny, vagyis az ő teste által” (Zsid 10,19–20). A szentélybe bevezető útra, a szentélybe történő bemenetelre (*eiszodosz*) alkalmazott kifejezés „azokat a ‘sugárutakat’ idézi, amelyek az egyiptomi és a görög szentélyekbe vezettek, a szertartások színhelyére. Ez az út azonban élő: maga a testet öltött Isten Fia (vö. Jn 14,6)”.⁹ A levél az előfutár (*prodromosz*) kifejezést is alkalmazza Jézusra. A görög szónak nagyon gazdag a jelentése. Többek között „a követek és a leggyorsabb futók megnevezésére használták, akik minden vetélytársukat legyőzték; de ezzel a névvel illették a felderítő katonákat, akik a hadsereg érkezése előtt kikémlelték a terepet és azt a gyors hajót is, amely a teherhajó-flotta előtt járt vezetőként. A vallásos vonatkozást erősítette az a tény, hogy a dromosz vagy ‘Isten útja’ volt az a szélesre alakított ösvény, amely a Templomba vezetett”.¹⁰ Az *eiszodosz* és a *prodromosz* kifejezések által megrajzolt kép azt sugallja, hogy Jézus az előfutárunk, aki a Templomba igyekvő zarándokok, követői előtt haladva új utat nyit Isten jelenlétébe, ismeretébe és közösségébe. E két kifejezéshez társul azonban még egy harmadik is, az *arkhégosz* görög szó (Zsid 2,10; 12,2). A levél 11. fejezete a hit példaképeinek hosszú sorát állítja az olvasók elé Ábeltől kezdve végighaladva az egész Ószövetségen. A szöveg úgy jellemzi őket, hogy „vándorok és jövevények” voltak, akik hittek Isten ígéreteinek, a mennyei haza után vágyódtak, de az ígéretek beteljesedését nem tapasztalták meg. Majd a „tanúk felhőjének” (12,1) megidézése után a gondolatmenet csúcspontjához érkezik, amikor a szerző arra buzdítja a keresztényeket, hogy „Emeljük tekintetünket a hit vezérére (*arkhégosz*) és beteljesítőjére (*teleiótész*), Jézusra, aki a rá váró öröm helyett elszenvedte a keresztet, nem törődött a gyalázattal, és most Isten jobbán ül” (12,2). Az „arkhégosz” görög szó alapjelentése „fővezér”. A hit tanúinak, az ószövetségi „vándoroknak és jövevényeknek” a felsorolása után jelenik meg a szövegben a „hit fővezéréként és beteljesítőjeként” Jézus. A levél azt sugallja, hogy a hitben vándorló zarándokok hosszú-hosszú menetének élén, mintegy vezérként-fővezérként halad Jézus, aki beteljesíti a zarándokok hitét, hiszen elvezeti őket a mennyei hazába. Így maga a Fiú-Jézus is a hívő bizalom zarándokaként, az út fáradalmait testvéreivel és testvéreiért magára vállalóként, a próbatételek és kísértések között is a tökéletes bizalom megvalósítójaként áll előttünk (vö. 4,15-16; 7,7-9). Ezért lehet zarándoktestvérei hitének vezére és beteljesítője.

⁹John testvér, Taizé: *Jézus útja. Bibliikus tanulmány a hit zarándokútjáról az Újszövetségben.*

(Ford. Thorday Attila et al.)
Agapé, Szeged,
1999, 193.

¹⁰Uo. 194.

A „hit vezére és beteljesítője”

A Biblia szerint tehát a zarándok sohasem magára hagyott vándor. Isten Ábrahámot személyesen szólítja meg, és az ősatya családjával együtt kel útra, a nagy néppé tétel isteni ígéretével a szívében, aminek egyetemes távlata van: „Általad nyer áldást a föld minden nemzetsége” (Ter 12,2–3). Ábrahám nem csupán önmagáért, hanem övéiért, a leendő népért és a föld minden nemzetségéért zarándokol. A pusztaságon átvándorló héber törzsek éppen az ígéret földje felé tartó közös zarándoklatukon kovácsolódnak össze Isten népévé. A szabadulás, a próbatételek, a szövetségkötés, a Törvény ajánlódékának és elfogadásának közös tapasztalata teszi őket Isten népévé. A nagy ünnepekre Jeruzsálemben felmenő zarándokok egy-egy településről, vidékről együtt kelnek útra, s a szent városba érkezve találkoznak a többi zarándokkal, együtt élnek át Istenhez és egymáshoz tartozásukat. De egységben tudják magukat az előző nemzedékek zarándokaival és ősatyaikkal is. Az a remény élte őket, hogy a jövőben, talán még saját életükben, meg fog valósulni a próféták jövendölése, mely szerint a végső, messiási időkben majd az Úr házának hegyéhez özönlének mind a nemzetek, az Úr törvényéből merítenek útmutatást, és megvalósul közöttük az áldott béke (vö. Iz 2,1–5; Mik 4,1–8; Zsolt 102,14–23). Isten összegyűjti majd mind a száműzötteket, a nemzeteket, az istentiszteletből addig kizártakat, mindenki az Úr nevét dicsérheti (Iz 56,1–8; 60,1–22), sőt az Úr még a pogányok közül is választ magának papokat (Iz 66,18–21). A választott nép fiainak mostani zarándoklata Jeruzsálemben előképe és előkészítője a népek nagy zarándoklatának, Isten általi egybegyűjtésének. Jézus Krisztus küldetésének éppen ez a célja. Azért jött, hogy Istenhez békítse az egész emberiséget, az emberek közötti ellenségeskedést megszüntesse, és „Isten szétszóródott fiait egybegyűjtse”, Isten egyetlen népében, nagy családjában egyesítse. Ezért zarándoktársunkká, a mennyei hazába tartó hívő zarándoklásunk vezérévé és az Atyához vezető Utunkká lett. Az egyház Isten Krisztus által egybehívott, egybegyűjtött, vándorló, zarándokló népeként követi őt. Paradox módon a keresztényekre egyszerre igaz, hogy többé már nem „idegenek és jövevények”, hanem „a szentek közösségének polgártársai és Isten házanépe” (Ef 2,19). Olyan emberek, akik Isten vándorló népében otthonra és családra lelnek. Másfelől mégiscsak „jövevények és zarándokok” (1Pét 2,11), akiknek nincs maradandó lakásuk és nem telepsznek le véglegesen itt a földön. Olyan emberek, akik zarándokszívvel élnek és az égi haza felé zarándokolnak.¹¹

¹¹Uo. 197–200.

A II. Vatikáni zsinat magáévá tette ezt a képet az egyházzal. Az egyház Isten zarándok népe, mely Krisztust követve vándorol a történelem évszázadain át a beteljesedés felé. A Föltámadott Krisztus erejét már most tapasztalja, de még várja és vágyja dicsőséges eljövételét. Szent Ágostont idézve így fogalmaz: „Az egyház ‘a világtól elszenvedett üldözések és az Istentől kapott vigasztalások közepette járva zarándokútját’ az Úr keresztjét és halálát hirdeti, amíg el nem jön (vö. 1Kor 11,26)” (LG 8,4). Hangsúlyozza, hogy a végső és teljes

megújulás felé menetelve a „zarándok egyház szentségeiben és intézményeiben, melyek ehhez a történelmi időhöz tartoznak, e világ mulandó alakját hordozza” (LG 48,3). Ugyanakkor az egyház úton levő, zarándokló tagjai számára öröndetes tapasztalat, hogy már most egységben vannak a földi létből már eltávozott, tisztuló és célba érkezett, megdicsőült tagjaival (LG 49,1). Mária „anyai szeretetével gondoskodik Fiának testvéreiről, akik még zarándokok” (LG 62,1), s a „biztos remény és vigasztalás jeleként ragyog Isten zarándok népe számára” (LG 68). A bibliai ihletésű és a zsinati tanításban hangsúlyossá vált kép a „zarándok egyházzól” helyet kapott az Eucharisztia liturgiájában is. A harmadik eucharisztikus imában a pap az egyház nevében ezzel a kéréssel fordul Istenhez: „Erősítsd meg hitben és szeretetben földi zarándokútját járó egyházadat ...”. A VII.A eucharisztikus ima prefációja pedig így fogalmaz: „Te sohasem hagysz magunkra életünk útján, hanem mindig itt vagy mellettünk. Mint egykor az úttalan pusztán átvezetted választott népedet, úgy vezeted most is az egyházat Szentlelked ereje és fénye által. Szent Fiad nyitja meg számunkra az utat, amely elvezet a jelenből a boldog örök életre.” Ez az imádság számos bibliai motívumot tartalmaz. Nemcsak a pusztán átvonuló választott néppel való párhuzam jelenik meg benne, de a Zsidókhoz írt levél gondolata is arról, hogy Jézus az Atyához utat nyitó előfutár (*eiszodosz, prodromosz*). Az úton vezető Szentlélekre vonatkozó izajási (Iz 63,10–14) és még inkább jánosi szövegek is felsejlenek. Szent János evangéliuma szerint Jézus az utolsó vacsorán megígérte övéinek az Igazság Lelkének elküldését, aki majd elvezeti őket a teljes igazságra. Jézus a teljes igazságba bevezető, szó szerint „úton vezető” (*hodégészei*) Szentlelket ígérte meg (Jn 16,13). Az sem véletlen, hogy a zarándok nép egyháztani képe éppen az eucharisztikus imákba került be. Isten az ő zarándok népét Szavával, de főként az Élet Kenyerével erősíti meg. Az Eucharisztia az úton járók eledele, *viaticum* a *viatori* számára.

Zarándokként az élet útján

Sokféleképpen lehet az élet útját járni. Kóborlóként, aki céltalanul bolyong, mindig új utakkal próbálkozva, de egyiket sem végigjárva. Turistaként, aki sok mindenbe belekóstol, élményeket gyűjt, fényképfelvételeket készít, de kényelmesen mindig a felszínen marad, nem vállalva az út nehézségeit, fáradalmaikat, szenvedéseit. Teljesítménytúrázóként, aki mindig valakinek bizonyítani akar, elsősorban talán önmagának, akit csak az érdekel, hogy az első legyen; aki úgy rohan végig az életen, hogy észre sem veszi az út szépségeit, az úton haladókat, az út szélén rekedteket. Ám zarándokként is járható az élet útja. A *homo viator peregrinus* is lehet. Olyan valaki, aki az elől haladó Jézus nyomába szegődve, az Élet Kenyerével táplálkozva, Isten vándorló népében, zarándoktestvéreivel együtt, mindenki célba jutását remélve menetel a mennyei haza felé, egyre növekvő bizalommal és örömmel a szívében. Tágra nyílt, zarándokszívvel.

Quo vadis?

A szerző vallásfilozófus, a PPKE BTK egyetemi tanára. Legutóbbi írását 2018. 6. számunkban közöltük.

¹Dionüsziosz Areopagitész (Arisztotelész alapján) tett megkülönböztetése, lásd: *Az isteni nevekről*, IV, 8.

Zarándoklat — a világegyetem mozgása

1.

A zarándoklat az emberi mozgás teljessége. Tartalmazza a térbeli haladást, a liturgikus mozgást, a testi mozgások felemelését a lelki és szellemi mozgásba. A térbeli mozgás három alapformája — a körkörös, a spirális és az egyenes vonalú — egyben szellemi mozgást is kifejez.¹ Minden mozgáshoz nyugalom tartozik, mint a mozgás közege, feltétele, kezdete és vége. A nyugalom végtelen békéje nemcsak körülfogja a mozgás zaját, hanem át is hatja, mint a hangok közötti szünet a zenét, mint a lélegzetvétel a beszédet, vagy mint a szemhéj pillanatnyi sötétje a látás világosságát. A nyugalom valamiképpen a mozgás beteljesülése, a hallgatás a beszédé, a sötét a világosságé. Ám a nyugalom mégsem lehet mozgás nélkül; a mozgás által gazdagodik s leli meg teljesebb valóságát. A mozgás a nyugalomban találja meg értelmét, miként a nyugalom a mozgásban, s ekként összefonódva egymás teljességét adják; együtt, egyszerre, egymásra nézve, kiegészítve, meghaladva, beteljesítve és összeadódva — egymásban mégsem feloldódva.

A világegyetem mozgása örök rejtély. Ahogyan rejtély az évszakok váltakozása, az emberi élet átmenete a magzatiból a gyermek-, innen a felnőtt-, majd az öregkorba; rejtély a növény- és állatvilág keletkezése és elmúlása; s rejtély a csillagvilág körforgása, amely a Földről nézve oly zavarba ejtően rendezett. Ha valami még megfejtésre vár, az nem a kvantumfizika győzelme a lokális fizika felett (amit a Big Bell Test napjainkban lezárult kísérlete igazol), hanem az, *hogyan lehetséges* a lokális; hogyan lehetséges a Nap, a Hold, a bolygók és csillagok oly rendezett tánca, mely mégis csupán látszat. Kopernikusz és követői után ez a látszat szorul megfejtésre: miképpen lehetséges a teljes napfogyatkozás éppen most, amikor él ember a Földön, aki megfigyelje.

Talán ezért indultak el az első zarándokok, hogy megfejtsek a világegyetem mozgásának a titkát. Még nem tudták, hogy látszat után járnak. Szilárd meggyőződés hajtotta őket, hogy nyugatra haladva megelhetik a Nap nyugvóhelyét, keleten felkeltének bölcsőjét. Egy ponton úgy tűnt, a nyugvás és kelés között a halál völgyében jár a Nap; mozgása nem a fönix újjáéledése, inkább körforgás. Ezért a hajdani zarándokok maguk is a kört választották: elindulni valahonnan, elérni valahova, majd visszatérni a kiinduláshoz. Elindulni a napfényes felszínről, alászállni a platóni barlangba, majd visszatérni a kövek, fák, csillagok világába. Platón arról beszél, hogy embernek lenni nem más, mint a világegyetem körútját járni: csillagból emberré lenni, majd emberből csillaggá megint, miközben végigjárjuk a fent és a lent ösvényeit. Platón előtt ez a körmozgás nem egyszerűen mesebeli alászállás volt, melynek nyomain a mai közhiedelemben is felbukkannak,

²Platón:
Parmenidész 136 e.

hanem csillagászatilag átgondolt utazás a ptolemaioszi világegyetemben, annak szféráiban, azok csillagzatai és bolygói között a Földig, az alvilágig, majd vissza addig a pontig, amely minden mozgáson túl az első mozgató. Hiszen: „ha nem járunk be mindent és nem bolyongjuk be a gondolat minden útját, lehetetlen rátalálnunk az igazságra és belátásra szert tennünk”.²

Platón *Államának* barlangleírása kozmikus jelleget mutat, mégis konkrét. A mai olvasó érzi, hogy a szöveg szerzője reális eseményeket ír le. Talán egy beavatási szertartás részeit, talán egy liturgia gesztusait, ma már lehetetlen eldönteni. Ám aki a barlangba alászáll, hogy kiszabadítsa a foglyokat, majd kivezesse őket a felszínre, hogy ott szembesüljenek a felkelő Nappal — maga is zarándok. A megkötözöttek e zarándoklat részesei, hiszen egykor el kellett jutniuk a barlang mélyére; annak felfedezése, hogy zarándokúton vannak, a filozófus segítségével történik, aki egy magasabb zarándoklat zarándokaként alászáll, kiszabadít és kivezet. Nehéz nem látni mindebben az egyetemes jelképrendszert: az alászállás és világra jövetel a nemzés és szülés, a csírázás és a növekedés természetes mozgásaival mutat hasonlóságot. Ahogyan a mag elrothad és kihajt, az ember is alászáll a sötétségbe, hogy új életre támadjon; a halálba is így hullunk alá, hogy feltámadva új testet nyerjünk, mely olyan, mint a „csillagok fénye”: „Más a Nap ragyogása, más a Hold fényessége, más a csillagok tündöklése, sőt az egyik csillag fénye is különbözik a másiktól. Ilyen a halottak feltámadása is” (1Kor 15,41–42).

Mielőtt a kereszténységben kialakul a zarándoklat rituáléja, az emberiség már időtlen idők óta zarándokolt. Elég felidézni a régi iratokat: Gilgames útja a halhatatlanság varázsfüvének megszerzéséért; Odüsszeusz vándorlása a Földközi-tenger partjai mentén; Xenophón *Anabászisa*, amely a görög expedíciós hadsereg szakrális körutazását írja le Kis-Ázsiában. Aeneas menekülése Trójából nyugat felé, megérkezése Latiumba. Ábrahám távozása Ur városából, a zsidóság kivonulása Egyiptomból, vándorlása a pusztában. Ízisz bolyongása a tenger mentén, hogy Ozírisz holttestét megtalálja, Déméter világutazása, hogy az elrabolt Perszephónét felkutassa... Olyan utakról van szó, amelyek magasabb jelentést ölelnek fel, testesítenek meg és fejeznek ki — tanúságul azoknak, akik részt vesznek benne, s az utókornak is, amely meg akarja érteni minden mozgás értelmét.

2.

„Krisztusi zarándoklat”

Miben más a zarándoklat, ha krisztusi? Krisztus is zarándokol, alászáll és felemelkedik; megszületik és meghal; Názáretből Betlehembe, innen Egyiptomba vándorol, majd Galilea országútjait járja; s újra Jeruzsálem felé veszi az irányt, hogy hivatását betöltsse. Születése, növekedése, tanítása: zarándoklat. Halála és feltámadása: zarándoklat. Megjelenése és mennybeszállása: zarándoklat. Ezt a zarándoklatot járják tanítványa is, részben őt követve, részben szétszéledve az *oikumené* tájain Indiától Hispániáig. Ne tévesszen meg minket, hogy e zarán-

dokumentok csak részben kerültek megörökítésre! A legendák kiegészítik a Szentírást, a hagyományok továbbmesélik a szövegeket, a regékben beteljesedik mindaz, ami a hajdani iratokban töredékes maradt. Hatalmas kép bontakozik ki előttünk, a krisztusivá váló emberiség zarándoklata a kezdettől a végig, a születéstől a halálig, Betlehemtől a Golgotáig, majd az ég magasáig, amelynek csillagai már mindig is jelzik e zarándoklat értelmét.

Az, hogy a történelem is valamiképpen zarándoklat, már a régi korok embere előtt is felderengett. De az a további gondolat, hogy olyan zarándoklat ez, amely a pusztulásba vezet, a kereszténység hangsúlyaival teljes. Hannibal még egyfajta körkörös mozgást imitálva menetelt a győzelem felé, s csak későn fogta fel, hogy ez a győzelem: pusztulás. Az északról érkező germán népek abban a tudatban vonultak délre, hogy létezésük kiteljesedhet, mert részesülnek a birodalom áldásaiból. E népek kései utódai keletre nyomulva próbálták létrehozni a végső történelmi egységet, az ezeréves birodalmat, s csak későn vált világossá, hogy a pusztulásba menetelnek — Európa pusztulásába. Mindez a keresztény korszak sajátossága, amely kezdetben és végben gondolja el a teljességet, s egyre inkább a végességben, a végzetben, a halálban. Szent Ágoston pontosan ezt látta: a vandálok előrenyomulásakor úgy érezte, elérkezett a vég, a világegyetem elérte a pusztulás küszöbét. A történelem kezdet és vég egysége, amely egy teljesen más előzetese, anélkül, hogy abba szervesen belenőne. A halál nem vezet spontán a feltámadáshoz; a vég nem vezet új kezdethez; a körkörösség korszakának vége, a kereszt árnyéka mindenre végzetyszerűen vetül rá és vet véget mindennek.

Ma sem értjük, hogy Ágoston teljes életművének irattömege, az utolsó hónapok feljegyzéseivel együtt hogyan kerülhetett ki Hippó égő romjai közül. Kie volt a kéz, amely az egykori iratokat, pergament-kötegeket elrejtette valamiféle fa- vagy fémládában, hogy aztán egy rejtékúton a kikötőbe vonszolva csónakban menekítse tovább lángoló hajóroncsok ropogása, fuldokló római katonák segélykiáltásai között? Vagy ki volt az a személy, aki sok évtizeddel később vizsdatért az elbarbárosodott, de ismét eleven Hippó kertjei alá, hogy a rejtékhelyről kiemelje a korhadásnak indult ládát, benne a rákövetkező millennium páratlan dokumentumaival?

Nem tudjuk. Miként az sem, hogy a holttestet kereső asszonyok hogyan találhattak rá a feltámadottra a jeruzsálemi temetőben. Csak azt látjuk, hogy a kereszténységben a kezdet és vég feszültsége nem terem organikus meghaladást; a halál nem vezet át az életbe, hiszen: „amit elvetsz, nem hajt csírát, hacsak el nem rothad!” (1Kor 15,36). A rothadásból nincs egyenes út a csírázásba. A rothadásnak teljessé kell válnia. Itt nincs „igen, de”, csak igen. A kereszt igene terül rá mindenre és nem enged természetes továbblépést. A körforgás világekorszakának vége. Másik világ kezdődik, ahova nem vezet út; nincs az zarándok, aki megtalálhatná a keskeny sziklaösvényt, kikaput vagy menekülő utat, amely a halálból az életre nyílik.

Paradoxon jön létre: a történelem egy rajta túl fekvő pontban találja meg a beteljesülését, amely mégis a történelem természete. Olyan természet ez, amely kegyelemre szorul, miközben a kegyelem hozza létre és hatja át a természetet. Emberségünk az emberfelettre irányul, de az emberfeletti emberségünk forrása, belső szerkezete, mozgása, és teljesevé. Az emberi természet a végtelenben való megnyílás, miként a lóbusz virágzása az örök béke tengerén. Nem zárt konstans, amelyre a „természeti törvény” valaminő dogmatikája felépülhet, hanem végtelenből fakadó szeretet, mely maga is ebben a szeretetben áll fenn és ebben teljesül be. Ám nem valaminő szervesség által, hanem abban az autonóm különbségben, amely a végezt a végtelentől elhatárolja. Az emberi élet mint zarándoklat nem körkörös értelemképződés, hanem egy túlnanira vissza- és előretéktintő folyamat, amely saját megszakítása révén válik azzá, amiért létrejött.

A mindent meghaladó
„túlnani”

Mindennek beláthatatlan filozófiai jelentősége van. Ismeretünk nem körkörös, nem *reditio completa*, mivel horizontja a végtelen, mely az embert végtelenül meghaladja és végtelenül áthatja. Cselekvésünk lényegében nem szabálykövetés, mert a végtelen, ha alkot is szabályokat, ezeket megelőzve és ezeken túllépve valóságos. Moralitásunk nyitottság a végtelenre, amelyben nem a véges meghaladása a fontos, hanem a végtelen mássága és jelenléte cselekvésünkben. Történelmünk nyitott történelem, amely az önmagán túlnanira irányul, miközben ez a túlnani hozza létre a történelmet, melynek megszakításával teljesülhet be. Csak fokozatosan bontakozik ki a krisztusivá váló emberiségben, hogy nem a körforgás logikáját kell követni, hanem a mindent meghaladó túlnanit, melynek felfogása nem is lehetséges a meghaladás értelmében, hiszen e „túlnani” egyben „innen”: létesítő és teljesítő.

Ha kitekintünk a kortárs gondolkodók legjelesebbjeire, látjuk, hogy ez a futtában vázolt gondolat mily nehezen képes áttörni a félreértések falát. A túlnani nem fogható fel a mozdulatlan mozgató módján, hiszen ennek fogalma feltételezi a világ ptolemaioszi szerkezetét. Nem fogható fel mindentől független metafizikai konstansként, mivel ekkor elkövetjük az „ontoteológiai hibát”, vagyis az alsóbb kivetítésével konstruáljuk meg a magasabbat. A túlnani nem lehet „átfogó” sem, mint Karl Jaspersnél, hiszen az átfogó annak a feltételrendszeréhez tartozik, amit átfog. De nem is köztesség, mint Merleau-Pontynál vagy William Desmondnál, hiszen a köztes feltételezi azt, ami között van. Nem is teljesen más, mint Karl Barthnál, Martin Heideggernél vagy Vető Miklósnál, hiszen a teljesen más ahhoz képest más, ami nem más (Cusanus szavával: *nihil aliud*).

A dialektikusnak mondott teológia minden feszültségén túl: valóságáról van szó, amelyben élünk, mozgunk, és vagyunk. Itt a lehető legvilágosabban akarok fogalmazni: a „teljesen más” gondolata az azonoshoz képest fogja fel a másságot, az azonossal egynemű kategóriában. Valaminek a tagadása éppen *ahhoz tartozik*, aminek a tagadása. Ezért a valóság nem ellentétes semmivel. Ám nem is analóg rendszer, amelyben ugyanaz ismétlődik fraktáلالakzat szerint kicsiben és

nagyban. A valóság nem azonos és nem különböző, hanem mindent megelőző és mindent kiteljesítő *valósság*, amelynek belső szerkezete a végességben adott megszakítottság. A krisztusi út: e megszakítottság, e végesség felfogása, kimondása, és cselekvése aszerint, ami a végességet mint végességet már mindig is létrehozta.

Másutt így fogalmaztam: *bonum est refusivum sui*. A jó önmaga visszautasítása és *együttal* helyreállítása: a kettő egymástól külön, de összehajthatatlanul, sajátos egységben áll fenn.³ Ezt az egységet fejezi ki a *refundo* ige két jelentése, a „visszadob, elvet” és a „helyreállít, teljesít”. A *refundóból* képezzük a *refusivum* melléknévi igenevet, amelynek jelentése egyszerre: visszautasítás, illetve helyreállítás; elvetés, illetve jóvátétel; tagadás, illetve igenlés. A jóság egyszerre tagadja meg és igenli magát, egyszerre húzódik vissza és állít helyre. Mindez: kettősegyesség, *düomonasz*, *dualitasunitas*, *Zweieinheit* — miként a Halak csillagkép ősi szimbólumának két íve, egymástól szétsikló, de külsőleg mégis összekapcsolt kettős vonal. Ennek további elgondolásához felidézhetjük a genitivus kettős jelentését (*obiectivus*, *subiectivus*). Egyes filozófiai kifejezések kettős olvasata is hasonló jelenség, például Hegel *Aufhebungja*: felold (mint megszüntet) és felold (mint felszabadít, megold). Vagy gondoljunk az optikai kísérletek váltóképeire (*Vexierbild*, *Kippfigur*): ugyanaz a kép fiatal nőt *vagy* időse asszonyt mutat, emberi arcot *vagy* virágvázát.

Zarándoklatunk krisztusi jellege ebben a *Vexierbild*ben ragadható meg. Nem immanentisztikus természeti egység, nem sima pálya, mely hamarost célhoz vezet, hanem sajátosság, amelyben két, egymásra nézve meghatározott alakzat áll fenn, miközben irracionális különbség választja el őket. „Krisztus követése” a genitivus értelme szerint két jelentéssel bír. Ha azt hisszük, hogy a két jelentés minden további nélkül egységbe fordítható, alábecsüljük a valóság gazdagságát és benne a végesség erejét.

3.

Szent Péter apostol római tevékenységének történetét egy legenda őrzi, amelynek legfontosabb lejegyzése az úgynevezett Vercelli-aktákban található.⁴ A szöveg szerint Simon mágus (ApCsel 8,9) maga mellé állította a római gyülekezetet, s nem volt senki, aki szembe tudott volna szállni vele. Pétert Jeruzsálemben éri Simon római megjelenésének a híre, így elhatározza, hogy Rómába utazik. A keresztény közösség színe előtt csap össze a két személyiség, „Isten ereje” (ApCsel 8,10), illetve Péter apostol. Végül Péter hite legyőzi a varázslót, akinek tettei csalásnak bizonyulnak. Simon eltűnik Rómából, de a keresztényekkel szembeni indulat nem csitul. Péter csodáinak hatására sokan megtérnek, ami ellene fordítja a város vezetőit. A római arisztokraták egy része mégis a keresztények pártján áll. Xanthippe, egy római magiszter felesége javasolja Péternek, egy időre meneküljön el a városból, hogy így kerülje el a keresztényüldözést. Péter megfogadja a tanácsot, hiszen, úgy mond, ekként tovább szolgálhatja az Urat — „máskor és másutt”.

³Balázs M. Mezei:
*Radical Revelation:
A Philosophical
Approach*. T&T Clark,
New York, 2017, 255skk.

**A Vercelli-aktákban
található legenda**

⁴Vö.
<http://www.earlychristianwritings.com/text/actspeter.html> (2018.05.18.)

Amikor Rómát elhagyja, Krisztust látja *vele szemben* a város felé haladni. Itt hangzik el a híres kérdés: *Quo vadis, Domine?* Hova mégy, Uram? A válasz: „Megyek Rómába, hogy *újra* megfeszítsenek.” Péter elsőre nem érti: Hogy *újra* megfeszítsenek, Uram? S a válasz: „Igen, hogy *újra* megfeszítsenek”. A történet szerint Péter ezt követően visszafordul. Rómában elfogják, majd kérésére fejjel lefele feszítik keresztre.

A régi történet újra meg újra középpontba került: nemcsak mint bizonyos viselkedés archetípusa, hanem mint szimbóluma annak, *ahogy* az eredetileg kijelölt hivatás beteljesedik. A történet valóban archetipikus mind Péter viselkedésében, mind abban a jelképben, amelyet a fejjel lefelé való keresztre feszítés kifejez. A Vercelli-szövegben Péter — már megfeszítve — megadja ennek magyarázatát: azért óhajtott a kereszten fejjel lefelé meghalni, hogy megmutassa, a halál valójában: születés. A gyermek fejjel a föld felé jön a világra; fejjel lefelé meghalni azt jelzi, a halálban megszületünk. Krisztus keresztjén fordítva megfeszítettetni a voltaképpeni születés, amelyben az emberi természet átalakul az istenivé. Ezt mondja ki a szöveg szerint a „kereszt misztériuma”: „az emberi természet nem szakítható el Istentől”.

Szent Péter

Az egyház, amelynek talapzata Péter, a személy sorsához és jelleméhez sokban hasonló. Hűséges a Krisztus-követésben (Mt 19,27), Krisztus felismerésében, az egyház hordozásában (Mt 16,16); csodálatos gyógyítások sorában (ApCsel 5,15); Krisztus misztériumának elgondolásában (ApCsel 4); s hűséges — a Vercelli-legenda szerint — Krisztus műve beteljesítésében. Mindemellett ott találjuk Krisztus hátrahagyott elutasítását, amely Pétert Sátánnak mondja (Mt 16,23); Péter árulását és megtérését (Mt 26,75); s a Pál apostol által kifogásolt képmutatást is, a régi törvényhez való ragaszkodást azok előtt, akiknek tetszeni óhajt (Gal 2,11).

Bárki volt is a Vercelli-akták szerzője, megértette Péter személyiségét. Péter nagyszerű szónok, Krisztusban hívő prédikátor, a gyülekezet vezetője és védelmezője; másrészt mégis hallgat Xanthippe tanácsára és elhagyja az általa vezetett közösséget. S amikor szembeállok a Rómába igyekvő Krisztussal, megzavarodva kérdezi: *Quo vadis, Domine?* Hiszen Krisztus *szembejön* vele, arra halad, ahonnan Péter menekül — miközben Péter meg van győződve arról, hogy Rómát elhagyván is valójában Krisztust követi. Zarándoknak látja magát, aki nemcsak Júdea és Galilea útjain követte Krisztusát, hanem Rómában is; nemcsak elárulta az elfogatás éjszakáján, hanem visszatért hozzá és hirdette zsidók és görög előtt. Noha újra meg újra eltévelyedett, megtért, és folytatta Krisztus követését.

A modernitás hatalmas kihívást intézett az egész kereszténységhez: vagy elhagyja eredeti küldetését, vagy szembe kell néznie az elmúlással. A kihívás számos kegyetlen formája csak az újkorban jelentkezett, mint például a hivatalosan ateista állam, a Szovjetunió megalapítása és az arra következő totális keresztényüldözés. Mégsem kell különösebb mélyenlátás ahhoz, hogy felfogjuk: Krisztus története minden későbbi üldözés alapmintájával szolgál. E mintázat első megfogalmazásakor Péter az, aki ezt visszautasítja (Mt 16,23). Ez a jelenet azon össze-

függés példája, amely a Kőszikla személyisége és a rá épített egyház karaktere között fennáll. A mintázatot Péter is megérti és sírva fakad (Mt 26,75); ugyanezt a karaktert különös erővel mutatja be a Vercelli-féle történet is. Kár volna ezt a jellemösszefüggést tagadni, ahogy hiba volna nem felfogni Péter megtérésében az egyház zárandoklatának értelmét.

**Simon mágus
és Xanthippe**

Péterhez hasonlóan az egyház is leküzdötte Simon mágus hatását, aki tagadta, hogy Krisztus Isten volna. Az egyház is védte, táplálta az emberiséget. Ám az utóbbi évtizedekben mintha Péterhez hasonlóan az egyház is menekülne valami elől: a modernitás kihívásai, a szekularizáció, a politika diktátumai elől. Olyanok tanácsát követi, akik a világ szemében vonzóak, mint a „különleges szépségű” Xanthippe asszony. Ha az egyház zárandok, zárandoklata néha menekülés: elhagyása a feladatnak. Talán halljuk is az érveket „a józan ész szavát”: a kialakult világhelyzetben a legokosabb a békességre való törekvés: nem lehet cél a társadalom „megosztása”. Egyetértünk a szekularizációval. Dicsérjük, sőt tanítjuk Xanthippe érveit, melyek tele vannak okossággal, jótanáccsal, tudománnyal. Így leszünk ünnepelt hősök Simon mágus köreiből, olyannyira, hogy hírünk megtölti a médiumok világát... Igen, szakítottunk a régi megrögzöttségekkel és együtt lélegzünk Xanthippével. Megmenekültünk.

Külsőleg legalábbis így látszik. Van azonban egy lényegesebb mozzanat, amely az egész történet értelmét adja: Krisztus felbukkanása, aki *szembe jön* velünk. Nem arra halad, amely tévelygésünk iránya. Nem ró meg senkit, nem kifogásolja az irányt, egyszerűen közli Péterrel, hogy mire készül: újra megfeszítetteti magát. Péter ekkor ráébred saját tévelygésére és megpillantja a voltaképpenit; nem egyszerűen a másikat, hanem azt, ami a valóságos. Ebben a valóságban saját tévelygése is helyet kap; nem lenne Péter, az Emberhalász, ha nem jellemezné a tévelygés és megtérés *piscalis* kettőssége. Nem lenne Péter, ha nem szorulna rá az Úr segítségére, amikor süllyedni kezd a tavon, amikor megszólal a kakas, vagy amikor Pál képmutatáson éri. Péter zárandoklatában a tévelygés együtt jár a megtéréssel, miközben a kettő differenciált összetartozását Krisztus tartja össze.

4.

**Immanens
és transzcendens**

Az emberiség mai zárandoklatát tipikusan két módon írják le: a körkörös immanentisztikus módján, vagy a transzcendencia módján. Gondolkodásunk, történelemképünk, tudományunk jellemzően immanentisztikus. Nincs semmi a fizikain kívül, csak a Big Bang és az entrópia. Nincs semmi a gazdaságban, csak a Mammon uralma. A politikában sincs semmi más, mint erőszak — *might is right*. A szakrális elveszett. A vallás, az egyház a múlt maradványa. A gondolkodás gépies, a jövő a robotoké, akik a legtöbb tevékenységi területen átvehetik az ember helyét. Az ember a fizikai körén belül marad, s az egyetlen igazság, amely ezen az úton elérhető, a *might is right* tétele. Noha e tétel megfordítása, amely következik a logikai azonosságból, egyértelműen téves, ez keveseket zavar. A hangnem dur-

vul, az egyeztetést felváltja a fenyegetőzés, a méltányosság helyére a kiszorítás lép. A valóság beleszorul az erőszak *circulus vitiosus*ába.

A körkörösség ellenhatásképpen kialakul az egyoldalúan kiemelt transzcendencia tézise. Jean-Luc Marion mondta egyik előadásában: a mai világban már nem a hit és az értelem alkotja a problémát, hanem az, hogy a hit a voltaképpeni értelem, míg az értelem irracionálissá, szélsőséggé, erőszakossá vált.⁵ Jól látható ez az ideologikus szaktudományban, a politikai türelmetlenségben, a médiumok *fake news*-világában. Ezzel szemben szólalnak fel azok, akik ezt a zárt racionalitást elvetve a másságot hangsúlyozzák. A teológia terén a Barth-féle *totaliter aliter* tézise vált széles körben ismertté: Isten annyira más, mint az emberi, hogy semmiféle elgondolás nem lehet kielégítő rá nézve (tehát ez az elgondolás sem). Különös szenvedéllyel vette célba a létanalógiát, amely az emberi transzcendens érvényét állítja: az ördög műve. Isten Jézus Krisztusban tárul fel, s amit ezen az úton vallhatunk, az teljesen különbözik az ember gondolkodásától (noha az ember *valása*). Ez a radikális tézis azután széles körben népszerűvé vált, Emmanuel Lévinas munkáján keresztül a filozófiát is meghódította.

⁵Jean-Luc Marion:
Philosophy and
Martyrdom;
[https://www.youtube.com/
watch?v=mDgQdrJPjTA](https://www.youtube.com/watch?v=mDgQdrJPjTA)
(2018.05.18.)

Errare humanum est

Mindezzel szemben emeljük magasra a régi mondást: *errare humanum est*. Nemcsak azt állítja a mondat, hogy „tévedni emberi”, hanem mélyebben azt, hogy a tévedés az az állapot, amelyben az ember szükségképpen találja magát. E felfogásban benne rejlik a felismerés, hogy az ember útja a kivédhetetlen eltévelyedése. A krisztusi hatás ezt a régi sejtést exponálja: a feltámadáshoz vezető út a romláson át vezet, ahol az „át” természetes analógiával nem oldható fel. A hangsúly a tévedésen van; ennek nyomán azonban váratlanul feldereng, sőt kiviláglik, hogy a tévedés felfogása máris túlel a tévedésen, mivel minden tévedést mint tévedést az igazság szerint ismerünk fel. Ha embernek lenni annyi, mint tévelyegni, a cél ennek a pozíciónak a vállalása. A vállalás súlya alatt megértjük az igazságot, mely a tévedést lehetővé teszi — nem mint a tévedés eltörlését, hanem mint lehetőség feltételét és egyben ön maga helyreállítását.

A *bonum est refusivum sui* kellő grammatikai és filozófiai erővel fejezi ki a *humanum errare* tézisének. A *refusivum* azonban még valamire rámutat, ami nincs meg az *erraré*ben. A *Vexierbild* mintájára a *refusivum* egyszerre fejezi ki a tagadást és az igenlést, a visszahúzódat és a helyreállítást, a tévelygést és a beteljesülést. A kettőt egymásra vonatkoztatva és egymástól elkülönítve tartalmazza, egyiket sem összevegyítve a másikkal — olyan sajátos egységben, amely megelőz és beteljesít minden számítását. Ez az egység: a valóság a maga póreségében, nem redukálva valamely szintre vagy pólusra, hanem abban a valóságban felfogva, amelyet csak a *vallás* képes megjeleníteni. Miként a szerelmesből a szerelem megvallása, úgy tör fel a zarándokból a valóság teljessége — ha a zarándok nem az immanentizmus körét rója, nem az önaffirmáció erőszakosságát követi, hanem felfogja saját tévelygését. Ebben a tévelygésben jelenhet meg a helyreállítás, előrejelezhetetlen és csodálatos eseményként, mint amikor Krisztus jelenik meg a tévelygő Péterrel szemben a római úton.

Ez az esemény azonban nemcsak a zarándoklat értelmét mondja ki, azaz a Krisztushoz tartozásunkat, hanem világossá teszi, hogy latens módon magát a tévelygést is már a helyreállítás szempontja szerint fogtuk fel. Hangsúlyozzuk: a halál köznapi drámaisága nem magától értetődő. Lehetne egyszerű elmúlás is. A lejárt idő tudata. Ám nem az, hanem megrázó esemény. Miért? Azért, mert ebben a drámaiságban latens módon már mindig is felfogjuk a halállal szembeálló feltámadás hatalmát, amely nem a halálból származik, de azt meghatározza, valóságával átfogja, helyreállítja. Mégpedig nem egyszerű kárpótlás (*refusivum*) formájában, hanem a végtelen gazdagságából eredő teljesség módján, mely minden képzeletet, gondolatot és belátást valóságosan létesít.

Zarándoklatunk értelme itt világosodik meg: nem transzcendens mozgás, mintha lépésenként közelebb kerülhetnénk a végtelenhez. A végtelenhez éppúgy nem kerülünk közelebb, miként a Naphoz sem a Föld felszínén haladva. A végtelenhez nem lehet közelebb jutni, mivel a végtelen — végtelenül közel van. Így a zarándoklat sem lehet más, mint a *humanum errare* felfogása; megélése; bevallása. Ez a bevallás máris rávallás arra a végtelenre, amely csak a vallás valóságos vállalásában válhat valóra. A *Vexierbild* két eleme soha nem fog összekeveredni; soha nem megy az egyik a másikba; a *refusivum* mint tagadás soha nem válik *refusivum*má mint igenléssé. Mindezt azonban annak a végtelennek a fényében fogjuk fel, amely nem engedi a kettősség összekeveredését, de lehetővé teszi egymást meghatározó felfogásukat: a halált és az életet abban a távlatban, amely mindent létrehoz, magunkat is esendő tévelygéseinkben. Földi zarándoklatunk nem lehet más, mint tévelygés, amely ha mégis jó irányt vesz, nem a maga erejéből, hanem annak hatalma által, aki — a Vercelli-akták szerint — szembejön velem, a zarándokkal:

*Irrthum verlässt uns nie; doch ziehet ein höher Bedürfnis
Immer den strebenden Geist leise zur Wahrheit hinan.*⁶

5.

Quo vadis? Kérdezzük tehát magunktól is! Noha belevetve a korszak kettősegységébe, mégis kitekintünk belőle s túllépünk „e mai kocsmán, az értelemig s tovább!”⁷ Zarándoklatunk kettősségében, paradoxikus módon, felfogjuk azt a mindenegységet, amelybe eredendően beletartozunk. Ez az egység nem az analógia régi felfogása vagy a teljes másság oly népszerű fogalma szerint gondolható el, hanem minden kettősséget megelőző és azon túllépő eredetiségben, azaz valóságban. E valóságot a *vallás* fejezi ki a szó azon mélyebb értelme szerint, amelynek összefoglalása egy kivételes időszakban lehetővé vált. Zarándoklatunk — minden tévedés szükségszerű közegében — ennek a valóságnak a felfogásáról, gyakorlásáról, teljesítéséről szól. Spontán elérnünk lehetetlen, de mégis megesik, hogy váratlanul rányílik a szemünk, mint a vaké, akinek látását Krisztusa visszaadta.

⁶„A tévelygéstől soha nem szabadulhatunk; ám gyöngéd erejével egy magasabb szükség igyekvő szellemünket mindig elvezeti az igazsághoz.” Goethe: *Vier Jahreszeiten. Herbst*; <http://gutenberg.spiegel.de/buch/gedichte-9503/195> (2018.05.18.)
Vö. Mezei Balázs: *Vallásbölcsélet*. Attraktor, Máriabesnyő – Gödöllő, 2004, 53. §.

⁷József Attila: *Ars poetica*; http://mek.oszk.hu/05500/05570/html/jozsef_attila_0030.html (2018.05.24.)

A katolikus zarándok- hagyomány

ROSNER ZSOLT

1976-ban született Budapesten. Katolikus pap, plébániai kormányzó Abaligetén.

Változások sodrában

¹Az egyházak mint intézmények más társadalmi intézményekhez hasonló hanyatlásáról lásd Grace Davie: *A vallás szociológiája*. (Ford. Wessely Anna.) Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2010, 192.

A kommunizmus összeomlása óta új társadalom van kialakulóban Magyarországon. A globalizáció, a belső és külső migráció egyre inkább kilúgozza a helyi társadalmak megszokott kohéziós formáit. Fontosabbá válnak a közösségi média felületein ápoltt kapcsolatok a lakóhelyen megélhetőknél. Nem szomszédolunk, nem járunk a sarki kisboltba, sem a helyi focicsapat meccseire, és ismerőseink közül a legtöbben templomba sem.¹ Ehelyett a közösségi médián szervezünk programot a baráti körnek, és több száz kilométert utazunk egy közös selfie-ért.

Azonban ebben a társadalomban a megnövekedett élettartam, a szórakozás és fogyasztás kultúrája, a széles rétegekben megemelkedett életszínvonal jelentős keresletet generál a különböző szabadidős tevékenységekre. A korábbi társadalmi struktúra számos érték megőrzésének lehetőségét a tabuk és hagyományok relációjában végzett kötelességteljesítésben látta, az új társadalom viszont a szabadidős tevékenységek piacán teszi elérhetővé és választhatóvá az általa közvetített értékeket.

Ebben a perspektívában a magyar népesség többsége úgy tekint az egyházakra, így a katolikus egyházra is, mint egy alapvetően rekreációs programokat kínáló civil szervezetre, amely nevelési és szociális intézményeket is működtet. A hitében elkötelezett katolikusok számára persze az egyház, mint „az üdvösség egyetemes szentsége”, egyedül arra „törekszik, hogy Isten országa eljöjjön, és megvalósuljon az egész emberi nem üdvössége” (*Gaudium et spes* 45), de a megkeresztelt katolikusok többsége számára a vasárnapi szentmisén, a hitoktatásban vagy a szentségfelkészítésen való részvétel szabadon választható programelem csupán, ami versenyhelyzetben van a gyerekek különórái-val, sportversenyeivel, a család és a baráti kör programjaival.

Keressük azokat a pasztorációs formákat, amelyek kifejezik a mai világban Jézus és az Atya szeretetét.² Ezért kiemelt jelentőségűek a katolikus tradíció azon elemei, amelyek „versenyképesek” a programpiacon, vagy azért, mert komplex közösségi élményt nyújtanak, vagy mert az egyéni feltöltődésben segítenek. A zarándoklás mindkettő lehet. Ma a vele rokon természetjárással, teljesítménytúrázással, szekuláris zarándoklással és a vallási turizmussal karöltve és keveredve jelenik meg a rekreációs kínálatban. Közkeletvétség miatt is lényeges, hogy megjelenítsük a zarándoklás katolikus hagyományának markáns arcukat, és átadjuk a benne rejlő értékeket. Nagy a felelőssége a zarándoklatot meghirdető katolikus közösségnek abban, hogy tudatosítsa üzenete sajátos voltát. Ehhez érdemes áttekinteni (1) a katolikus zarándoklás egyes hagyományformáit, (2) ezek mai alkalmazásait, (3) és ezek illeszkedését a társterületek műkö-

²Ferenc pápa: *Evangelii Gaudium*, 43.

³Bálint Sándor – Barna Gábor: *Búcsújáró magya-*

rok. Szent István Társulat,
Budapest, 1994, 16.

A katolikus zárandoklás hagyományformáinak kialakulása és jelentése

⁴A *Katolikus Egyház
Katekizmusa* (KEK) 2581.
Szent István Társulat,
Budapest, 2002, 654.

⁵Ernst Haenchen:
Der Weg Jesu. Walter
de Gruyter & Co.,
Berlin, 1968², 33.

⁶Gerhardt Kapner:
*Auswirkungen der religiö-
sen und künstlerischen
Bemühungen der Barock-
zeit auf die Volksfrömmig-
keit in Wien*. In: *Volks-
frömmigkeit*. Wien,
1985, 16–21, 17.

⁷Dolhai Lajos:
A zárandoklat teológiája;
[http://szentkut.hu/dolhai-
lajos-a-zarandoklat-
teologiája](http://szentkut.hu/dolhai-
lajos-a-zarandoklat-
teologiája) (2018.05.19.)

A búcsúhagyomány elemeit a zárandoklás szakaszai szerint tekintjük át⁸

⁸Vö. Bálint Sándor – Barna
Gábor: i. m. 157–307;
Tüskés Gábor:
*Búcsújárás a barokk kori
Magyarországon a
mirákulumirodalom
tükrében*. Akadémiai,
Budapest, 1993, 111–204.

⁹Szinte az összes mária-
gyűdi mirákulumtörténet

déséhez. A konkrét példákat javarészt a dél-dunántúli multikultu-
rális és multikonfesszionális kontextusban kialakult Mária-kegyhely,
Máriagyűd hagyománykincséből merítettük.

„A szent helyre, szent időben, szent tárgyhoz zárandoklás minden
magasabb fokú vallásban jelen van.”³ A keresztény zárandoklat gyö-
kerei a bibliai korokig nyúlnak vissza. Az első zárandoklást Ábrahám,
aki az Ígéret földjéért elhagyta szülőhazáját. Izrael királyainak
uralkodása idején „a zárandoklatok, az ünnepek, az áldozatok (...) az egészen Közeli Isten szentségének és dicsőségének jelei, meghí-
vások és az imádság útjai voltak”.⁴ Márk evangélista úgy mutatja be
Jézust, mint vándorprédikátort, aki úton van a Golgotáig.⁵ Isten né-
pének egésze is „zárandokegyház”, és bár „amíg e testben vagyunk,
távol zárandokolunk az Úrtól” (2Kor 5,6), de „a Lélek zsengeit hord-
juk magunkban” (vö. Róm 8,23) (*Lumen gentium* 48).

Európa történetét végigkíséri a katolikus területeken a zárandok-
lás a Szentföldre, Rómába, a híres külföldi és belföldi kegyhelyekre.
A ma zárandoklatként ismert hagyományelemek a barokkban alakultak
ki, a katolikus felvilágosodásnak⁶ köszönhetik a modernitás számá-
ra érthető hittartalmukat, és az ultramontanista restauráció állította
helyre gyakorlatukat néhány évtizednyi szünet után. Mi ebben a for-
mában ismerjük őket a 20. századi néprajzi leírásokból és legújabb kori
adaptációkból.

A zárandok megtapasztalja, hogy úton lévő ember, és „végig kell
mennie a bűn és szabadulás hosszú és gyötrelmes útján, hogy Krisz-
tussal találkozzon”.⁷ A katolikus zárandoklásban vállalt fáradságok a
búcsú nyereségének eszközei. A búcsú Isten színe előtt a már megbocsátott
bűnökért járó, ideigtartó büntetések elengedése. A zárandoklás alkal-
mával elvégezzük szentgyónásunkat, és egyúttal részesei leszünk egy
folyamatnak, amely a rendetlen ragaszkodásoktól, a „rossz szokásoktól”
segít „elbúcsúzni”, megtisztulni.

Az útra kelés

A zárandokok motivációja egyéni vagy közösségi. Az újkori Euró-
pában egyéni motiváció a betegségből, szorult helyzetből való gyó-
gyulásért, megmenekülésért⁹ és a valamely terv/kérés megvalósu-
lásáért végzett zárandoklás. Szintén motiváció a zárandoklatra a
szentmise mondatása az elhunyt családtagokért. A kiváltságos ol-
tároknál elhunytakért végzett szentmisének már a középkorban erős
hagyományai voltak.¹⁰ 1789. január 30-án a máriagyűdi kegyhely kész-
pénzének túlnyomó része, 809 forint misestipendium.¹¹ Közösségi
indítékok voltak a települések fogadalmi zárandoklatai: tűzvész,
járvány — pestis, kolera, marhavész — csapásától való szabadulás
kérése és a megmenekülés évenként való megünneplése. Az egyé-
ni indokokból végzett búcsújárás is közösségi élménnyé vált az imád-
kozó tömeg közepette.¹²

Az egyéni és közösségi motivációk az újkor elején nagyon egyszerű
— fiziológiai és biztonsági — szükségleteket fejeztek ki: egészséget,

ide sorolandó. Vö.
[Rosner Zsolt:] *Máriagyúdi
mirákulumos könyv.
Évszázadok csodái a
máriagyúdi kegyhelyen.*
Máriagyúd, 2017, 19–220.

¹⁰Pásztor Lajos:
*A magyarság vallásos
élete a Jagellók korában.*
METEM, Budapest,
2000, 66skk.

¹¹Országos Levéltár
(HU MNL OL) C 103
Gyüd, 43v-44r.

¹²Vajkai Aurél:
*Népi orvoslás a dunántúli
búcsújáró helyeken.*
Magyarságtudomány I.
(1942), 116–139, 117.

¹³Erdélyi Zsuzsanna:
*Vallásos néphagyományaink nagy összegzője:
Bálint Sándor. Vigília* 43
(1978), 597–602, 601.

¹⁴Schram Ferenc:
*A máriabesnyői búcsújáró
hely.* Studia Comitatus
3 (1975), 277–300, 291.

¹⁵Tüskés Gábor: i. m. 131.

¹⁶Vö. *Máriagyúdi
imakönyv.*
Máriagyúd,
2016, 105skk.

védelmet, boldogulást kerestek a zarándokok. A fogadalomtételt követően már otthon megtörtént a döntő fordulat a hívő életében.

A felvilágosodás után a zarándokok motivációi a fogadalmi ajánlékok listáit tekintve nem változtak, de a felvilágosult feudális állam, majd a polgárosult nemzetállam a hivatalnok- és kereskedőréteget, a katonaviselt férfilakosságot és az egyre szélesedő polgárosult reformréteget elidegenítette az évtizedeken át maradinak bélyegzett katolikus hitéleti formáktól, például a zarándoklástól. A felvilágosult katolicizmus a „kiművelt emberfők” hívó szavára az Isten törvényei szerint rendezett, erkölcsös élet választását adta, sokaknak segítve ezzel, hogy újra utat találjanak hitük és egzisztenciális szükségleteik kifejezésére, de éppen nem a búcsújárásban.¹³ Az ultramontanista restauráció rehabilitálta a kegyhelyekre való zarándoklást. Társadalmi presztízst jelentett a hagyományos elemeket felelevenítő, pompázatos közösségmennyben való részvétel a polgári államban identitásvizsgáló kereső rétegek számára. Azt mondhatjuk, hogy a zarándoklásra ösztönző motiváció továbbra is egyszerű maradt, viszont ebből a bizalomteljes kapcsolatból már sokan kimaradtak.

Az út bejárása

A búcsúsok a zarándoklat során a körmeneti kereszt nyomában (keresztalja, prosenció) járták a szent helyre vivő utat egyrészt mint *via purgativát* a fáradság révén, másrészt mint *via sacrát*, hiszen útba ejtették az útszéli kereszteteket, képes fákat. A közvetlen előkészületet a három-négy vékony nyári ruha, kényelmes lábbeli, étel összekészítése jelentette a hagyományoknak megfelelően. Az étkezést legtöbbször böjtösen végezték (kenyér, túró, tojás, sajt, uborka, aszalt szilva, bor), ami az egykori vigíliaböjtök emléke, hiszen a búcsúsok vigília napján érkeztek a búcsúba.¹⁴

A települések zarándokcsoportjai a 18. és 20. században papi vezetéssel érkeztek a kegyhelyre. A laikus búcsúvezetők szerepe a 19. században a felvilágosult papság elmaradásával értékelődött föl.¹⁵ Az útra indulókat/érkezőket kikísérte és fogadta a helyi plébános, akitől áldást kaptak a *Rituale Romanum* szerint. Sokszor fúvós zenekarok is kísérték a búcsúsokat, akik településen átmenet, valamint az ünnepi szentmisén játszottak. Az út során érintett templomokba betértek, a falusiak friss vízzel, étellel, egyszerű szállással fogadták a búcsúsokat. Az útközben mondott imák a kor imairodalmából voltak, de sajátos, zarándokláshoz kötött imák is adódtak.¹⁶ Az 1960-as években elindult buszos zarándoklás felértékelte a zarándoklatot szervező személy szerepét, aki buszt, étkezést rendelni, pénzt szedni, utaslistát rögzíteni tartozott. A buszos zarándoklatokkal elveszett az élő kapcsolat az úton érintett települések lakosai és a búcsúsok között.

A zarándokok, a magasabb társadalmi csoportokhoz tartozók is, gyalog tették meg az utat. Az egy napi járóföldön belülről érkező búcsúsok maguk vitték búcsús batyujukat, a messzebről érkezőket szekerek kísérték. Ez hozta a batyut, a zenészek hangszereit, a kisgyermeket, öregeket és a járni nem tudó betegeket. A visszaút a tehetősebb-

jénél már lehetett szekéren. A gyalogláson kívül vállalható volt a végig mezítláb vagy a kenyér-víz böjtön végzett zarándoklat. A búcsúi menet élén a körmeneti kereszt (fiúk vitték az egész úton), utána a zászlók (lányok vitték, de csak a településeken belül és a kegyhely határáról), esetleg a hordozható szobor haladt. Utána a lányok, asszonyok, férfiak az otthoni körmenetek helyi hagyományai szerint. A Mária-lányok a hordozható Mária-szobrot vitték. Őket kísérte a Mária dajkája, egy idősebb asszony. A Mária-lányok ruhája fehér színű volt kék szalaggal, a dajkáé fekete.¹⁷

A búcsújárás időszak márciustól októberig tartott, nem volt tekintettel a mezőgazdasági munkák idejére. Igaz, a legnagyobb munkák alkalmával (aratás, szüret) inkább csak családok, baráti társaságok kerekedtek fel. A május, július, augusztus nagyon elfoglalt hónap volt, számottevő zarándoklás nélkül, de például Máriagyűdön éppen a május számított a leglátogatottabb hónapnak. Az egyes települések a meghirdetett búcsúk közül választották ki, melyikre menjenek.

A búcsúi hagyományok az egyes településeken évszázadokon át hagyományozódtak, egészen az 1940–50-es évekig. A hagyományőrző réteg ekkor veszítette el szervező, vezető szerepét. A települések megszűntek összetartó közösség lenni, így hagyományait sem egységesen tartották már. Ezután a búcsújárás megszűnt vagy nagyon szűk körre korlátozódott.¹⁸

¹⁸Uo. 184sk.

¹⁹Rita L. Atkinson

– Richard C. Atkinson –
Edward E. Smith:
Pszichológia. (Ford.
Bodor Péter et al.) Osiris,
Budapest, 1999², 395.

²⁰Csibi Norbert – Varga
Szabolcs: „*Máriát
dícsérni hívek jöjjetek*”.
Pécs, 2015, 21.

²¹Egy a 19. század utolsó
harmadát idéző leírás a
máriagyűdi kegyhely
búcsúi hangulatáról. Lásd:
MFL, VI.17, A máriagyűdi
kegyhely és residentia
„historiadomus” adatgyűj-
teményének másodpéldá-
nya. Második könyv, 52.

²²Bálint Sándor
– Barna Gábor: i. m. 164.

²³Uo. 193.

A kegyhelyen töltött idő: az örömhír befogadása

A zarándoklúton a közösen végzett, nem mindennapos vallásos cselekedetek révén a kiindulási motiváció elmélyült a hívő közösséghez tartozás, a megbecsültség, a kognitív és esztétikai szükségletek és az önkiteljesítés szintjén is.¹⁹ Ugyanakkor a búcsújárás több, nem feltétlen vallásos motivációt is kielégített: kirándulás, világot látás, ismerkedés, honismeret.²⁰ Mind a spirituális motivációk gazdagodását, mind a járulékos világi motivációk megélését a kegyhelyen töltött idő koronázta meg. „Az egyszerű földművelő nép messze vidékekről karavánokban sereglett a kegyhelyre, ide érkezve nem azt keresték, hogy szép, csinos-e a kegyhely környéke, hanem megelégedett a pázsitos települő hellyel, figyelmét lekötötte a népsokaság nyüzsgése, az élelmiszert, kenyeret, birkatúrót, bácskai sajtot, savanyított ugorkát, aszalt gyümölcsöt és több efféléket árusító bácskai kofák egész serege. Vallásos érdeklődése pedig legfőképp a kegy-szoborra és a gyóntatószékekre irányult.”²¹

A máriagyűdi búcsúok a kegyhely határába érve pihenőt tartottak, bevárták a lemaradókat, rendezték soraikat, felkészültek a bevonulásra, ami a búcsú legfontosabb része volt. A lányok, akik a zarándoklúton a bűnbánat jeleként leeresztett hajjal jöttek,²² itt felöltötték legszebb ruháikat, a lobogókat felakasztották a zászlórúdra, melyet bőrhevederbe akasztva maguk előtt tartottak. A helyszín közelében rázendítettek a kegyhely köszöntő énekére. Harangzúgás közepette haladtak, a szerzetesek olykor eléjük jöttek a fogadásukra, majd balról jobbra, egyszer vagy háromszor megkerülték a templomot,²³ és be-

vonultak az oltár elé. Ekkor a lányok kivételével mindenki letérdelt, ők pedig háromszor meghajtották a zászlókat a kegyeszobor előtt. Itt az előénekes az oltár alsó lépcsőjén elmondta a beköszönő imát, majd itt is balról jobbra háromszor — sokan térdelve — megkerülték a kegyeszobrot, mintegy átölelve a Szent Szűz lábát, végül a keresztet követve kivonultak a templomból. A templomkerülést 1757-ben, a kegyeszobor megkerülését 1793-ban említik először Máriagyúdon.²⁴

A búcsúsok legtöbbször messziről, több napra érkeztek, ezért a virasztás vigíliamisével, gyertyás körmenettel, gyertyás keresztúttal, imaórákkal, éjféli szentmisével általános volt a kegyhelyeken. Ez a gazdag vigíliás hagyomány adott lehetőséget új énekek tanulására, egyéni ajtatosságra, s aki elfáradt, külön önmegtagadásként a „templomalvás” ősi szokását követte abban a reményben, hogy ez még inkább kitarja szívét a kegyelmeknek.²⁵ A búcsú vigíliáján késő estig vagy a búcsúnap hajnalán 4 órától volt lehetőség elvégezni a szentgyónást. A proszenció vezetője misét íratott a településükért, a zarándokcsoportért. Ezen kívül egyéni, családi szándékokra is íratott misét a búcsúsok.

A lelki megtisztulást több helyütt a Szentkút vizében való testi megtisztulás is megerősítette. Úgy gondolták, ez méltóvá tesz a kultikus cselekvésre, és gyógyító hatást is vártak tőle. Erről egyházi kútfők legfeljebb a visszaélések kapcsán írtak.²⁶ Az egyházi szemlélet ugyanis mindig közvetlen a patrónus közbenjárásának tulajdonította a csodát. A szentkutaknál az először zarándoklót búcsúkereszttségben részesítették. A szokás pontos eredete ismeretlen, de gyökerei a középkorig nyúlnak vissza.²⁷ A Máriagyúdon búcsúkereszttségben részesült fiatal lakodalmán a gyúdi keresztanya valamilyen apróbb ajándékot tartozott venni.

A búcsújárók e mellett a viaszöntő és gyertyás árusoktól viaszbabokat (testrészeket, figurákat) vásároltak, és ezeket kívánságaik teljesítése reményében vagy hálafelelőként (meddőség elmulasztása, betegségből való gyógyulás) az oltárra helyezték (*offer*). A gazdagabak pedig ezüst- és aranytárgyakat hoztak a kegyhelyekre. Nyugat-Magyarországon voltak saját készítésű, faragott fa- és kovácsoltvas offerek is. Az offerálást később felváltotta a gyertyaadományozás, de ennek a jelentése is elhalványodni látszik.

A fogadalmi képek minden kegyhelyről ismert hátatárgyak, amelyek megőrik azt, akinek a köszönet szól, és a köszönetet mondot, sokszor egész családjával. A votivképek virágkora a 18. század, állítóik pedig többnyire tehetős, német ajkú családok. A budai és bányásági német lakosság élte a szokást a 19. században. A bányásági Mária-radnán eleven az mind a mai napig. Másutt kiszorították őket a márványtáblák. A táblákon található monogramok, nevek azt a vágyat fejezik ki, hogy a táblán keresztül a személy/család tartós kapcsolatban maradjon a kegyhellyel. Ugyanezt a funkciót töltik be a falfirkák, a pad-karcolások, és az élőfába vésett nevek a kegyhely környékén, a zarándokút mentén. Az utóbbi évtizedek könyörgős könyvei ugyanebbe a hagyományvonalba sorolhatók.²⁸

²⁴[Rosner Zsolt:]
i. m. 25, 184.

²⁵Bálint Sándor – Barna Gábor: i. m. 201skk.

²⁶Botrányos zenés táncmulatságokat, babonás imákat, babonás kegytárgyakat kifogásol a németmároki plébános a máriagyúdi Szentkútnál. Lásd: PEL.I.1.a.1. (Iratanyag), 1156, 1476/1855.

²⁷Bálint Sándor: *Sacra Hungaria. Ős-Kép* Kiadó, Budapest, 2009, 112sk. A magyarok által látogatott külföldi búcsújáráhelyeken nem ismeretes a búcsúkereszttség szokása. Egyetlen párhuzama a Mariazell egyik előállomásán, Türnitz határában, a Hétforrás-kápolnánál van. Lásd Bálint Sándor – Barna Gábor: i. m. 218.

²⁸Frauhammer Krisztina: *Írásba foglalt vágyak és imák. Magyar kegyhelyek vendégekönyveinek elemzése.* Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 32 (Szerk. Barna Gábor.) Szeged, 2012.

²⁹Andrásfalvy Bertalan: *Leányvásárok a Délkelet-Dunántúlon. A rokonság és a vallási-táji hovatarozás térbeli hálózata*; <http://karpatmedence.net/tarsadalmoneprajz/tersegi-kapcsolatok/724-leanyvasarok-a-delkelet-dunantulon> (2018.05.19.)

³⁰Bálint Sándor – Barna Gábor: i. m. 282sk.

Az offerek mellett egyéb tárgyakat is hagytak a búcsúsok a kegyhelyeken; így Máriagyúdon a kegyoltár mögött egy mélyedésben a fejfájós asszonyok néhány hajszálat helyeztek el. Mások megsimogatták a kegyoltárt zsebkendőjükkel, majd fájós testrészeiket ezzel törölgették. A búcsú ideje alatt szerezték be a zarándokok különféle szentelményeket és áldásokat is.

Sajátos ismerkedési alkalmak, úgynevezett leányvásárok is kötődtek a kegyhelyek búcsúihoz, például Máriagyúdon áldozócsütörtökhöz. Helyenként attól függetlenül tartottak ilyeneket, például a Zengővárkonyban,²⁹ vagy a falu búcsújához is kötődhetett, mint Oroszlón és Siklósodonyban.³⁰ A baranyai példák leírásai szerint ezeken a lányok egymásba karolva sétáltak a vásárban, így találkozhattak a legényekkel, miközben a szülők, ha sikeres volt az ismerkedés, megegyeztek egymással a háztűznéző időpontjáról.

Elköszönés a kegyhelyről

A kegyhelytől való búcsúzás imájával indultak haza a zarándokok. Visszaútra általában nem volt külön énekszöveg. Nem álltak meg mindenütt, sietősebben mentek, de ezt is a hagyományok megszabta időrend szerint végezték.

A búcsúfia beszerzése tartozott még a hazamenetel rítusához. Kegytárgyak, gyertyák, szentképek vásárlása mellett a 18. században szokásos volt a lenyelésre szánt (és gyógyszernek tekintett) apró szentképek, szentvíz, olaj, viasz hazavitele. A szentvíz hazavitelére a szentkutakkal rendelkező kegyhelyeken a gelencserek korsókat, kulacsokat, bögréket árultak helyi felirattal. 1827-ben egy peres iratból kiderül, hogy Schmidt Antalné kegytárgyáros Máriagyúdon 15 táblás olvasókat, kis fém metszett képeket, üvegezett metszeteket, aranyporos metszeteket és *Árgyélus Históriaját* árusította.³¹ A máriagyúdi és szigetvár-turbéki búcsún a színes üvegeképek is kelendők voltak a 19. század közepén. Drága máriagyúdi kegytárgy volt a „tokos Mária” a 20. században, amely a kegyszobor viaszmása volt dobozszerű, üvegezett keretben, textil ruhával, művirággal a régi apáca-munkák emlékeként. Egy 1797-es mátraverebélyi mirákulumos könyv fapálcák hazaviteléről ír. Ezeket később a kegyhely terményeivel feldíszítve árulták.³² Ilyen a legutóbbi időkig ismert búcsúfia a gyúdi bot is,³³ melyre a Dráva menti horvátok mézeskalács figurákat kötöttek, és ezt ajándekozták a búcsúvezetőnek, kántoruknak. Erdősmárokon a gyúdi botot Úrnapiján a kápolnára tűzték. A mézeskalács inkább a 19. században elterjedt búcsúfia. A szűzies életet élő méhek miatt nemcsak a gyertyának, hanem a mézeskalács-búcsúfiának is vallási jellege van. Még ma is megtalálható a mézeskalács olvasó, amely cernára fűzött sárga, piros mézeskalácsokból áll. Szintén kedvelt búcsúfia volt Máriagyúdon, Mátraverebély-Szentkúton és Petőfiszálláson a csokorba kötött natúr és színezett árvalányhaj, mielőtt a növényt védetté nyilvánították. Kedvelt búcsúfia volt a játék is: a csattogó, kereplő, kiskocsi, kisostor. Mátraverebélyen a bot, gereblye, fokos is búcsúfia volt, az egykori zarándokbot emlékeként. Másutt a fakanál és a kosár. Gyakori

³¹PEL.I.1.a.1. (Iratanyag), 290/1827.

³²Schram Ferenc: i. m. 98sk.

³³A gyúdi bot ma már védett növényekből – szúrós csodabogyó (*ruscus aculeatus*) ágából, terméséből, árvalányhajból (*stipa*) és krepp papírból – készült hagyományos búcsúfia volt.

ajándék volt a bicska is. Mindezek mellett a zarándokok egyszerű használati tárgyakat — papucsok, szőttesek, cipők, kalapok, kendők — is vásároltak alkalmanként a kirakodó árusoktól. Vándorfényképészek is megjelentek a 20. században. A búcsú összgazdasági jelentőségét nem szabad túlbecsülni, mert a búcsúk idejére a betakarítás jövedelmei még nem folytak be.³⁴

³⁴Bálint Sándor – Barna Gábor: i. m. 281sk.

Hazaérkezés, befogadás a helyi közösségbe

A hazaérkezőket ünnepélyesen fogadták. Hazatértükben meggyóntak, ha a búcsún nem volt szabad gyóntató. A hazatérés után mondott imára egy 1739-es német nyelvű sasvári ponyva ad példát, de a leggyakoribb a Te Deummal való hálaadás volt. Másnap hálaadó szentmisén vettek részt.³⁵ A kegyhelyeken ponyván árusított szentképek a kegy-szobrok, kegytemplomok, védőszentek képével az otthonokba eljutó legfontosabb üzenethordozók voltak. Az ilyen szentképek a falra, a szekrény vitrinjébe vagy imakönyvbe kerülve könyvjelzőként állandó szereplői lettek a hétköznapiaknak, és a votivképek ábrázolásainak is mintául szolgáltak. Sokszor rá is nyomtatták, hogy „a kegyképhez érintve”, ezáltal az érintőzés szokását is magukon hordozva szentelmény jellegűek voltak. Ugyanígy a kegyhelyről vitt pálcák, zöld gallyak is, melyek a lelki újjászületést szimbolizálták. Ebből fonták Krisztus koronáját, vagy lakásban a kereszt mellé tették. Amikor megszáradt, elégették; másutt villámlás idején dobtak belőle a tűzbe védelmül.³⁶

³⁵Tüskés Gábor: i. m. 200sk.

³⁶Bálint Sándor – Barna Gábor: i. m. 228sk.

A hagyományformák aktualizálása

A 20. század folyamán a zarándoklatok uniformizálódtak, a buszozással feledésbe merült sok szokás, ezért szükséges a zarándoklás hagyománykincsének újratanulása. A vallásgyakorló katolikusok újra felfedezik a gyalogos, kerékpáros zarándoklásban az úton levés, a fáradalmak felajánlásának lehetőségét. Ez illeszkedik a katolikus bázis- és templomközösségek hitgyakorlatához, a közösséghez nem tartozó templomba járók pedig eleven közösségélményt tapasztalhatnak meg.

Az egynapos, egyházmegyei gyalogos zarándoklatok és a többnapos, ifjúsági zarándoklatok helyenként többéves hagyománnyal rendelkeznek. Ezek lebonyolítását a vallási turizmus apparátusa és a zarándokegyesületek gyakorlati tudása (útvonalak, szállás- és étkezési lehetőségek) segíthetik. Azonban az egyházi szervezés feladata, hogy tudatosan építsen a tradícióra, és ezáltal sajátos, katolikus zarándoklást valósítson meg. Érdemes hangsúlyozni a búcsújárás motivációját: a személyes cél kijelölését (miért/kiért vállalja az útra kelő a fáradalmakat), a búcsújáróhelyre vezetett zarándoklat alkalmával a teljes búcsú elnyerésének értelmét (tisztulás a rendetlen ragaszkodásoktól), valamint a közösségi motiváció megfogalmazását.

A körmeneti kereszt, zászlók, hordozható szobor vitele identitást őrző elem lehet. A zászlót, szobrot nem kell végig vinni, csak a kiemelt szakaszokon (indulás, érintett templom, megérkezés). A körmeneti keresztet viszont illő mindvégig hordozni. Tervezést igényel az útvonal: vannak-e, állíthatók-e fészületek, képes fák, útmenti szobrok, ahol meghatározott imákat végeznek a zarándokok? Tömeges

zarándoklat esetén az együtt gyalogló csoportok előimádkozóinak, kisebb csoport esetén a zarándoklatvezetőnek a feladata ezeket a megállókat előkészíteni és végig imádkozni.

Az út imádságait a kegyhelyek imakönyveiből, más imagyűteményekből lehet összeállítani. A Máriagyűdi imakönyv például bőveggel kínál imádságokat a kegyhelyre érkező zarándoknak, és a kegyhelyen nem tervezett imákból az út során válogathat az (elő)imádkozó. A kegyhely saját énekeit útközben többször énekelve lehet megtanulni.³⁷ A böjtölve megtett útszakasz a közös étkezésekkel megszervezett, több napos zarándoklatoknál kipróbálható; felerősödik a hatása, ha a lelkiismeret-vizsgálat és a csendben haladás is része a zarándoklásnak.

A kegyhely előtti utolsó megálló döntő jelentőségű. Ha van hely tisztálkodáshoz, ünneplőbe öltözéshez, használjuk ki, ha nincs, akkor is hozzuk rendbe magunkat, rendeződünk körmenetbe; lehet hagyományos, nemek szerinti tagolásban, és vonuljunk be a beköszönés imáival a kegyhelyre zászlókkal, szoborral a körmeneti kereszt után. Érdemes a szoborkerülést akár térdelve is, csoportban végezni, ahol van rá mód. A kisebb csoportban, rendszeresen végzett zarándoklatok új tagjai az útba ejtett szentkútnál részesülhetnek a búcsúkereszttségben is. A szokásnak akkor lehet újra létjogosultsága, ha vannak a zarándoklatnak olyan állandó tagjai, akik búcsúkeresztapa/anyaként hajlandók az új zarándokok életét a következő évben figyelemmel kísérsni, és hívni őket az újbóli csatlakozásra.

A buszos zarándoklás során is figyeljünk az oda úton való lelkiismeret-vizsgálatra, közös imádságra. Ekkor is körmenetbe rendeződve, közösen végezzük a beköszönést. Vegyünk részt a búcsúi program egészén. Különbséget kell tenni a lelki programot is tartalmazó kirándulás és a zarándoklat között; noha mindkettő talál fogódzópontot az újkori zarándoklásban, de míg a kirándulással a megszokott környezetből „ki-rándulunk”, és a vallási turizmus eszközeivel élve lelki élményekben gazdagodunk; addig a zarándoklás alapvetően a bűnbánattartást és a lelki megújulást célozza.

A vigília-hagyományok az úgynevezett virrasztó lelkigyakorlat formájában felújíthatók. Külön meghirdetve, étkezéssel keretezve, szállás-lehetőséggel, tanító résszel és beszélgetéssel, valamint vezetett imaórákkal sikeresen kapcsolható a búcsúnapi programhoz.

Az offerálás hagyománya visszautal a motiváció megfogalmazására. A köszönő-kérő kártyák elhelyezése, a közös gyetyagyújtás és imádság, az adományozás a vállalt áldozathozatal megjelenítői.

A kegyhelyre jellemző kegytárgyak kínálatának hagyományos kézműves termékekre cserélése az ízlés nevelésének igényével lép fel. Érdemes volna egyrészt a hagyományos búcsúfiákat újra készíttetni (kegyhelyspecifikus fazekas-termékek, mézeskalácsok, fa-pálcák,³⁸ zarándokbot, fa-játékok), másrészt ezek motívumait megjeleníteni az új keletű ajándéktárgyakon (hűtőmágnes, kulcstartó). Meg kell keresni a mai ízlésnek megfelelő dísztárgyakat: a gyűdi „tokos Mária” például újragondolható lehet tűzzománc vagy vegyes technikával. Igényes fali díszek lehetnek a mai otthonokban is a rez- és fametszetek merített

³⁷Máriagyűdi imakönyv.
2016, 108–240.

³⁸2014/2015. pünkösdjén újjáéledt a zöld ágak vitélinek szokása Máriagyűdön a cigányok körében. A szokás ugyan újra elhalt, de ez mutatja, hogy a hagyományos búcsúfiák szimbólumai ma is érthetőek.

³⁹José Jaime Brosel
Gavilá: *Mai folyamatok a
zarándoklatok megújulásá-
ban.* (Ford. Vámai Jakab.)
Sapientiana 8 (2015/1),
55–68, 67.
⁴⁰Uo. 68.

**Vallási turizmus,
szabadidős
tevékenységek**

⁴¹Hat magyarországi za-
rándokegyesület közös
honlapja: [http://www.
zarandokiroda.hu](http://www.zarandokiroda.hu).

⁴²Vö. Judit Kis-Halás:
*Pilgrims on the Rosary
Route.* Material Religion.
The Journal of Objects,
Art and Belief 14 (2018/1),
148–152, 150sk.

papíron a kegyhelyekről, ugyanígy a színes üvegeképek modern változatai. Meg kell jelenjenek újra otthonainkban az esztétikai és szimbolikus elemei vallásosságunknak, amelyek segítenek a zarándoklás során átélt viszonyulást elmélyíteni a hétköznapi életben.³⁹

A zarándoklat a hazaérkezés megünneplését követően ér csak véget. A közös templomi hálaadással a lelki vezető bekapcsolja a közösségre rendes katekézisébe a zarándoklaton átélteket.⁴⁰

A kegyhely nemcsak a búcsújárásnak, hanem sok, felüdülést kereső vallásos és nem vallásos embernek is úti célja. A kikapcsolódás természetközeli formái, az egészségturizmus, az aktív és kulturális turizmus keresik a kapcsolatot a zarándokhelyekkel, amelyek ott vannak a gyalog, kerékpárral vagy lóval megtett teljesítménytúrák és természetjáró túrák úti céljai között is. Kimondottan kegyhelyek a célpontjai az egyesületek által fenntartott zarándokutaknak, mint amilyen a Szent Márton Út vagy a Mária Út.⁴¹ Ez a „civil zarándoklás” az aktív turizmus egyik ága, amely az úton járásnak a spiritualitását tűzte zászlajára.

A lelki-szellemi felfrissülés utáni vágyra a vallási turizmus hivatott felelni. A kegyhelyeken a befogadó szeretet jegyében, a lelki, kulturális programot kínáló „zarándokirodák” kísérő figyelemmel kell a zarándoklásban rejlő kincset a feltöltődés eszközévé tenni. Ettől még nem válik minden kegyhelylátogató zarándokká, és nem lesz minden „zarándokút” zarándoklássá, de a vallási turizmus közel hozhatja a megújulás lehetőségét az érdeklődőkhöz. A turisztikai szakemberek és a teológusok együttműködésének eredményeként képes a kulturális program a krisztusi üzenetet közvetíteni. A vallási turizmus által a kegyhely segíti a szabadidejét töltő turistát, a teljesítménytúrázókat vagy a hitét nem gyakorló „zarándokot” „Isten lábnyomába lépni”. Az új máriagyűdi Rózsafüzér-sétány például alkalmat ad az elmélyülésre azoknak is, akik nem ismerik a rózsafüzér-imádságot.⁴²

Ahhoz, hogy ezek a turisztikai formák zarándoklattá alakuljanak, elsősorban a résztvevő döntése szükséges: a bűnbánat útjára lép-e. Ha egy gyalogtúrán, buszos kiránduláson vállalja egy katolikus közösség az út lelki vezetését, segíthet a résztvevőknek a zarándokláshoz szükséges döntést meghozni.

A katolikus zarándok-hagyományok korszerű infrastruktúrával kiválóan alkalmasak arra, hogy a klasszikus zarándoklás útján járva a gyökeres lelki megújulást elősegítsék. Mindebben a gazdag hagyománykincs legtöbb elemének megtalálható újra a helye. A zarándoklás sokrétű hagyománya emellett lehetőséget ad arra, hogy az elkötelezett katolikusok lelkileg is tartalmas rekreációs programokon vegyenek részt a vallási turizmus szakembereinek segítségével, továbbá arra is, hogy a katolikus közösségek ugyanezen szakembereknek és a társterületek szereplőinek a bevonásával a többségi társadalom számára hiteles tapasztalatot nyújtsanak Krisztusról, aki-
ben „kimondhatatlan örömmel örvendezünk” (vö. 1Pét 1,8).

BÁTHORI CSABA

Ami igaz

Rokkanó hús és szilárd test meséje
a vers s épp akkor szól nagyot, ha nem szól.
És éppen akkor kezdődik, ha vége.
Hős hazugság a Himalája-csúcsról.

Van ki épen dadog és cicero ha
örjöng. De a versről nincs adatunk.
Ami igaz, arról nem álmodunk,
hanem világgá szórjuk bujdokolva.

Igaz téboly, friss hajcsomó a fésűn,
ez a vers. Csak kötelme tesz szabaddá, —
a múltért mintha jövődet adná

megváltásul. Oly édes, mint a szép bűn.
A költő szóvá örli kételyét,
mert gyötri az egész emberiség.

Fele-fele

Előbb világosban, aztán sötétben
tartoztunk össze. Előbb minden ember
voltunk, aztán ketten a szerelemmel,
majd fele-fele egymásnak egészen

addig, amíg egyesülünk a semmi
képtelen tablóin. Nincsen öröm
nagyobb, mint a reményben elhelyezni
azt, ki elhagy majd földközi körön.

Csak úgy mint fél, úgy lehetünk egészek —
egyik felünket boldogságra váltja
a szerelem, egyik felünk eléghet.

Testedet nem... de te hozol világra
mindent azzal, ki megszorozza énjét,
hogy örömet teremjen a sötétség.

Az egyetemalapító Pázmány hétköznapijai

HARGITTAY EMIL

1953-ban született Budapesten. Irodalomtörténész, a PPKÉ BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetének intézetvezető egyetemi tanára. Legutóbbi írását 2017. 8. számunkban közzöltük. — Elhangzott Esztergomban a Pázmány Péter Katolikus Egyetem ünnepein 2017. szeptember 6-án.

Néhány évvel ezelőtt az egyetemi hallgatói televíziósok egy interjúra kértek Pázmányról. A kérdésük az volt, hogy milyen ember volt Pázmány Péter? Hogyan teltek hétköznapijai? Az első hallásra egyszerű kérdésre akkor mondtam valamit, és később gondolkodtam el azon, hogy a hallgatók részéről érdekes, szinte „oknyomozó” volt ez a kérdésfelvetés. Fontos lehet kissé részletesebben is foglalkozni azzal, hogy a számos helyről mozdulatlan szoborként vagy festményként ismert alak vajon milyen jellemet tükröz, mi rejlik a szembenéző arc hátterében? Sok apró részlet mozaikkockáit összerakva állhat össze az a kép, ami teljesebbé teheti az egyetemalapítónkról alkotott vélekedésünket. Van néhány eleme ennek a képnek, amit figyelembe véve mindannyiszor meglep és elgondolkodtat, amikor találkozom vele.

Pázmány levelezéséből mindenekelőtt a gyakorlatias, a hétköznapi életben körültekintő, a realitásokat és lehetőségeket szemmel tartó ember képe bontakozik ki. Sok ezer oldalt írt meg, mégsem csupán a szellem elragadtatott embere volt, ahogy írta egy helyen: nem a hímes szók kellene, hanem az erős valóságok. Pozsonyi érseki palotája mellett olyan kertet tartott fenn, amiben maga kertészkedett, fákat ültetett. A törököktől szerzett be őszibarack-hajtásokat, melyeket maga oltott, s ahogy az általa katolikus vallásra térített Veresmarty Mihály írta: „eféle dolgokban is maga gyakorlását, a gyümölcs fiataloknak jó renddel ültetésökben, a vad fáknak oltásokban, ezeknek összeforradásuk után a szép oltványoknak tulajdon kezeivel irtogatásokban, egyengetésekben, nevelésekben, foglalatosságát” figyelhetjük meg.¹ Környezetére, udvartartására mindig alaposan ügyelt, részletes gazdasági és rendszabályokat tartalmazó utasítást adott ki udvara számára, 27 pontba foglalva, igazi gazdaemberként, aprólékos gondoskodással, takarékoságra és rendre buzdítással.² Kilátásba helyezte például azt, hogy aki elmulasztja a misét, az nem kapja meg napi boradagját. — Amikor egy jobbágyának ellopták szekerét, saját maga nézett utána a kártérítési lehetőségnek. — A nagyszombati kórház elhanyagolása miatt ismételten ráírt a városra. — Az érsekújvári vár építésekor téglamintát kért az építkezéshez.

Lovakra, agarakra, vadászsólymokra legbonyolultabb elfoglaltsága közepette is gondja volt. „A kardinális, aki saját személyére alig költ, pazar fényűzéssel veszi körül vendégeit. Pozsonyi, nagyszombati palotájában, barsszentkereszti, sellyei nyárilakának termeiben drá-

¹Frankl Vilmos:

Pázmány Péter és kora.

Ráth Mór, Pest,

1872, III. 374.

²Bitskey István:

Pázmány Péter

udvartartása. In: *Magyar reneszánsz udvari kultúra.*

(Szerk. R. Várkonyi Ágnes.)

Gondolat, Budapest,

1987, 166–175.

³Sík Sándor:
Pázmány. Az ember és az
író. Szent István Társulat,
Budapest, 1939.
„A magyar nagyjúr”
című fejezetben.

ga tálakon, értékes ezüst serlegekben hordatja eléjük híres borait, gonddal termelt, maga kezével ápolt zsenge gyümölcsseit, virágait. (...) Borral, mindenféle figyelmességgel fejedelmi arányokban halmozza el barátait vagy akiknek jóindulatát fontosnak tartja. Az olműtzi érseknek egyszerre húsz nemes lovat küld ajándékba.” Mikor „Rómába bevonul — tizennyolctagú kíséretet ültetett fel saját költéségén —, az utca népe főuraknak nézte daliás lovas szolgálát”.³

Az 1632. február 9-én, Nagyszombatban kelt alapítólevélben Pázmány kifejezésre juttatta, hogy érsekségének elfoglalása óta törekszik az esztergomi egyházmegye ügyeinek rendezésére, s látván Nagyszombat városában a „Sclavonica Natio” megnövekedett létszámát és vallásos buzgóságát, szükségesnek tartja olyan helyről gondoskodni, amely képes befogadni ezt a nagyobb lélekszámú vallásos népeséget. Istentiszteleteik eddigi helye, a Szent Mihály kápolna már kicsi, s ünnepeken és téli időben nem elegendő a hívek számára. Pázmány, látva a „Sclavonica Natio” vallásos buzgóságát, irántuk való atyai szeretettel („Nos itaque paterno imprimis erga Nationem Sclavonicam, et piae plebis devotionem amore commoti”), nekik adományozza használatra a nagyszombati ferencesek templomát. Pázmány kiköti, hogy a „Sclavonica Natio” a templomot saját istentiszteleteik megtartására használhassa, saját anyanyelvén („nativa lingua sclavonica”) énekelhessen, tarthasson katekizmust és olvassa a Szentlelkét.⁴

Az általa alapított bécsi Pázmáneumban a fegyelem ellen vétő kispapok megbüntetésének legapróbb részletei éppúgy érdekelték, mint hogy mit szól a bécsi nép a minap megérkezett császári menyasszony felől. Könyveket is Bécsből szerez be, így jobban és hamarabb ismeri a külföldi protestánsok munkáit, mint sok magyarországi prédikátor, s ezt a tudását hitvitázó műveiben kamatoztatja is.

Mindeközben a császár tanácsadója, követ VIII. Orbán pápánál, levelezésben áll európai diplomatákkal, főpapokkal és az erdélyi protestáns fejedelmekkel. Hamarosan európai hírneve lesz, Jeremias Drexel német jezsuita még Pázmány életében megírja életrajzát, ez lesz az alapja már a 17–18. században megjelent európai lexikonoknak, s képe felkerül a salamancai egyetem bíborosi galériájába, ahol az ma is látható. Hamar felismeri, hogy Magyarországon a főrendűek katolikussá térítése ezrek katolizálását vonhatja maga után, ezért fáradhatatlanul végzi személyes térítő munkáját, leggyakrabban az élőszó meggyőző munkájával. Levelezésében helyenként feltűnik, hogy a már katolizált személyt (Batthyány Ádámról van szó) mintegy „utógondozással” lelki atyaként támogatja. Ahogy írja neki: „bizony igen méltó, hogy ez világi jókat csak úgy nézzük, mint álmunkat, és azon igyekezzünk, hogy az örök jókat elnyerjük. Mivel pedig az igaz Hit fundamentoma az örök életnek, azt mindennél inkább őrizzük.”⁵ Tudja azt is, hogy Ádám úrfi igencsak szereti a borított, az itt olvasható „hímes szók” valójában erre vonatkoznak.

Betegségeiről többször is nyilatkozott, többször is iróniával, de hozzátehetjük, hogy az általa megért 67 éves kor az ő idejében már erő-

⁴Pázmány Péter:
Összegyűjtött levelei, II.
(Sajtó alá rend. Hanuy
Ferenc.) Budapesti Királyi
Magyar Tudomány-
egyetem Tanácsa,
Budapest, 1911, 242–244.

⁵Uo. 72.

⁶Pázmány Péter: *Összegyűjtött levelei*, I. (Sajtó alá rend. Hanuy Ferenc.) Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Tanácsa, Budapest, 1910, 631.

⁷Az eredeti latin szöveget idézi Öry Miklós: *Pázmány Péter tanulmányi évei*. Prugg, Eisenstadt, 1970, 143.

⁸A' *setét hajnal-csillag után bujdosó luteristák vezetője*. (Sajtó alá rend. Kiss János.) In: *Pázmány Péter összes munkái*. V. Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Tanácsa, Budapest, 1900, 480. (PPÖM)

⁹PPÖM I. 1894. (Sajtó alá rend. Kisfaludy Árpád Béla.) 208.

¹⁰PPÖM IV. 1898. (Sajtó alá rend. Kiss Ignác.) 798.

¹¹Pázmány Péter: *Kalauz*. Pozsony, 1637, 441.

¹²Az egyetemalapítás alábbi részleteiről lásd Hargittay Emil: *Pázmány egyetemalapító levele*. In: *Jubileumi emlékkönyv Pázmány Péter egyetemalapításának 375. évfordulója tiszteletére*. (Szerk. Maczák Ibolya.) Pázmány Péter Katolikus

sen az átlagéletkor fölött volt. Egy alkalommal Dallos Miklós győri püspöknek írja, hogy ugyan erősen fáj a lába és dereka, de azért „Még szinte oly praesumtuosus [merész] nem vagyok, hogy az kegyelmek köszvényes Compániájában méltónak állítsam magamat”.⁶ Az ironia persze itt inkább a káptalannak szól, mivel elleneztek a jezsuiták győri iskolájának felállítását.

Amikor befejezte teológiai tanulmányait Rómában, mint a többi jezsuita szerzetesről, róla is készült egy rövid hivatalos jellemzés, amelyben előljárói így értékelték: éles elme, jó ítéletű és okosságú, kiváló előmenetelű, a tudományban különösen jártas, *kolerikus*: kemény akaratú, *submelancholicus*: érzékeny, a filozófia és a teológia tanítására alkalmas, esetleg a kormányzásra is.⁷ — A Váradon született, Kolozsvárott, majd Lengyelországban (Krakkóban és Jaroszlavban), Bécsben és Rómában tanult, majd a grazi egyetem professzoraként működött jezsuita szerzetest Rómában, a Lateráni bazilikában szentelték pappá, Grazban, a Szent Egyed templomban tette le negyedik szerzetesi professióját, Prágában, a szent Vitus székesegyházban került sor püspökszentelésére. Csak 1607-ben, 37 éves korában tért vissza végleg Magyarországra: egy olyan magyar író vált belőle, aki a mai Magyarország területén soha nem lakott. Mégsem felejtett el magyarul (mint csaknem a későbbi a családjától és otthoni környezetétől elszakított II. Rákóczi Ferenc), sőt fontosnak tartotta az anyanyelv használatát. Előfordult, hogy latin vitairatra is szándékosan magyarul válaszolt, mégpedig Fridericus Balduinus lutheránus wittenbergi professzornak a *Kalauz* védelmében. Ahogy írja neki szerényen: „És jóllehet Deákul-is tudok, de mivel a' *Kalauzt* a' Magyarokért Magyarul írtam, annak óltalmát-is Magyarul akarom írnyia, Nemzetemnek lelki orvosságáért. Tudom, ebben senki meg nem ütközik. Mert, ha másnak szabad a' Magyar könyvre Deákul felelni; engem sem tilthat senki, hogy Magyarul ne írjak a' Deák könyvre.”⁸ Kempis *Krisztus követése*-fordításában is az anyanyelv szerepét hangsúlyozta: úgy fordította le a művet, „hogy ne láttatnék deákból csigázott homályossággal repedezettnek, hanem oly kedvesen folya, mint-ha először magyar embertül, magyarul iratott volna”.⁹ A viták során gyakran elragadta a „kolerikus” hév, ahogy a református Alvinczi Péter be nem fejezett válaszára írta: „És noha elsőben mohón nyula dolgozóhoz, azt állítván, hogy lágy körtvélyben harap: de foga törésével érezvén, hogy baraszk-magra talált, békét hagyja az több Leveleknek; azaz megesmérteté, hogy rosz pora vólt és nem mindgyárt buggyan, mihent párállik az Praedikátor Uraimék pattantyúja.”¹⁰ Egy másik helyen indulatosan jegyezte meg az értetlenek számára: „Ezekből könnyen meg érti, a' kinek nem tök az agya, mint, és mi miatt nevededett ennyire az Török birodalom az Keresztyén Országokon.”¹¹ Rátérve most már az egyetemalapítás körülményeire, a *külső* történéseket tekintve Pázmány egyetemalapítása hirtelen tettnek tűnik.¹² Számos adat szól arról, hogy a 65 esztendő ések számára az 1635-ös esztendő betegségek közepette zajlik. Prédikációit a szószéken alig tudja végigmondani. Részletesebben írt erről 1636-ban megjelent prédiká-

ciós kötetében, mintegy egy esztendővel a halála előtt. A prédikációgyűjtemény utolsó beszéde elé illesztett szöveg szerint: „Hanem a mit Karácson napján sok és nehéz akadozással, sőt félbenszakasztással predikáltam utólszor *Nagy-Szombat*-ban, 1635. év végén, mivel késsen vagyom, ki hagyom nyomtatni. Álítom, hogy ez leszen vége a negyven esztendőttől-fogva-való predikálásomnak, mert mellyem fuladási, hurutok és belső szelek szagatási, emlékezésem fogyatkozási, fogaim kihullási, egyéb minden napi sok nyavalyákkal egyetemben, alkalmatlanná tettek a predikálásra.”¹³ 1635 elején a soproni országgyűlésen tanácskozott Pázmány, s ekkorra sikerült az alapításhoz szükséges összegről rendelkezni. Az alapítólevél kiállításához vezető tárgyalások január 6-án indultak meg az egyetem majdani első és második rektorával, Dobronoki György és Forró György jezsuita atyákkal. Az alapítólevélben megjelölt 100.000 Ft-ból végül is 60.000 Ft-ot Pázmány saját vagyonából ajánlott fel, 40.000 Ft-ot pedig császári kötelezvény biztosított, mivel II. Ferdinánd ennyivel tartozott Pázmánynak 1632. évi római követsége útiköltsége kapcsán. A januártól májusig tartó időszak fontos eseménye volt a császári kötelezvény összegének megszerzése. Az egyetemalapítás helyszínéként Nagyszombat mellett Pozsony is fölmerült. Tisztázni kellett továbbá, hogy az egyetem két karral, a teológiai és a filozófiai fakultással alapítható meg. Még az is lehetséges volt Pázmány számára, hogy a nagyszombati egyetem a bécsi egyetem fiáléja legyen. Bár 1635 tavaszán súlyos betegen Bécsben az udvari orvosok kezelése alatt állt, folyamatosan tárgyalt és levelezett az egyetem ügyében. Fennmaradt az a levél, amely hat nappal az egyetem alapítólevelének dátuma, május 12. előtt kelt. Ebben a Bécsben keltezett levelében Pázmány Pozsonyba hívta Dobronoki Györgyöt, a nagyszombati kollégium rektorát, Forró Györgyöt, a magyarországi jezsuiták tartományfőnökét és Wilhelm Lamormain császári gyónatát, ahogy írja: „bizonyos nagy dolgokban” tanácskozni és végezni. Tudta, hogy Forró atya éppen a pöstyéni fürdőben kúrálja magát, de kérte, hogy szakítsa meg a fürdőzést azzal, hogy néhány nap után majd visszatérhet vele együtt a hévízbe.

Pázmány hat nappal később, 1635. május 12-én Pozsonyban aláírta a nagyszombati egyetem alapítólevelét. Megtehetette volna más napon is. A május 12-i dátum abból a szempontból figyelemre méltó, hogy a rövid életű kolozsvári egyetem alapítólevelét Báthory István erdélyi fejedelem ugyanezen a napon, május 12-én írta alá, még 1581-ben. Említettük, Pázmány középfokú tanulmányait Kolozsvárott végezte éppen Báthory alapítása idején, azonban, hogy 65 esztendő korában az egyetem alapítólevelének datálását ennek tudatában, erre emlékezve szándékosan tette-e május 12-re, csak feltételezhetjük.

Az alapítólevélben megfogalmazott elveket illetően e helyen csak két részletet emelek ki. Ahogy Pázmány írja: „Gyakran aggódva fontolgattuk magunkban, hogyan tudnánk a katolikus hitet Magyarországon elterjeszteni és a nemes magyar nemzet méltóságának is szolgálni. Minden más eszköznél előbbrevalónak tűnt föl előttünk, hogy

¹⁴Pázmány Péter
Remekei. (Bev., sajtó alá
rend. Sik Sándor.)
Budapest, é. n., 346.

¹⁵Pázmány Péter:
Összegyűjtött levelei,
I. i. m. 478.

¹⁶Pázmány Péter:
Válogatott prédikációk.
(Szerk. Hargittay Emil.)
Pázmány Péter Katolikus
Egyetem, Budapest,
2010, 62. (*A fiaknak*
istenes neveléséről)

¹⁷Pázmány Péter
Remekei, i. m. 347.

Tudományos Egyetem emeltessék, ahol a harcias nemzet lelkülete megszelidüljön és az egyházkormányzásra és az állam szolgálatára alkalmas emberek képeztessenek.”¹⁴ Az alapítólevélnek az a kitétele, hogy Pázmány hosszú évek alatt érlelte magában az egyetemalapítás tervét, tíz esztendővel az alapítás előtt II. Ferdinánd királyhoz írt egyik leveléből is kiviláglik. Az 1625 novemberében kelt levél tanúsága szerint állandó töprengésének eredménye az lett, hogy felismerte: a katolikus valóság előmozdítására nincs alkalmasabb eszköz, mint az ifjúság nevelése.¹⁵ Egyik prédikációjában is úgy fogalmazott, hogy a gyermekek és az ifjúság nevelésénél nincs fontosabb dolog: „Az országoknak és városoknak sincs semmire nagyobb szükségek, mint az apródesztendősök jó nevelésére. Mert sem az eláradott gonoszságnak kiirtására, sem a jó erkölcsök béoltására, sem a bölcsességek és tudományok gyökerezésére, sem a több belső csendes állapotok virágozására fogatosb eszköz nem találhatik a gyermekek oktatásánál, miképpen ártalmasabb és veszedelmesb dolog sincsen az ifjúságnak vagy tudatlanságban vagy vásott, feslett erkölcsökben nevelésénél.”¹⁶ Ezt a célt igyekezett Pázmány megvalósítani iskola- és kollégiumalapításaival: a bécsi Pázmáneummal, a pozsonyi jezsuita kollégiummal, a nagyszombati nemesi konviktussal és más további alapításokkal.

Az egyetem elhelyezésével kapcsolatban a következőket olvassuk: „ha idő múltával, (ha Isten Magyarországot a török igától megszabadítja), alkalmasabb város találkoznék az Egyetem számára, szabadságában álljon a Társaságnak (a jezsuitáknak) ezt a mi alapításunkat az Egyetemmel együtt máshová átvinni, úgy azonban, hogy az esztergomi egyházmegyén kívül ne kerüljön”.¹⁷ Az alapítólevélnek ez a részlete rávilágít arra, hogy Pázmány számolt az ország súlyos körülményeivel, a török hódoltság okozta bizonytalan helyzettel, a széttagoltsággal, a belső háborúkkal, s ennek tudatában egyetemalapító tette egyenesen vakmerő lépésnek is minősíthető. Bízott abban, hogy egyeteme nem jut olyan sorsra, mint a korábbi sikertelen egyetemalapítási kísérletek: Pécsen, Pozsonyban, Budán és Kolozsvárott. Volt benne valami megkérdőjelezhetetlen bizalom és reménység, már abban a mozdulatban is, amivel leveleit aláírta. Esztergom másfél századon át török kézen volt, s a hódoltság miatt Nagyszombatba áthelyezett esztergomi érsekségen Pázmány mindig „Archiepiscopus Strigoniensis”-ként, esztergomi érsekként írta alá leveleit, ahogy egyébként más esztergomi érsek is. Pázmány „jóslata” beteljesedett: a 18. századi konszolidáció következtében vált lehetővé, hogy Mária Terézia uralkodásának végén Budára, majd Pestre költözzön az egyetem. A költözést megelőzően részletes gazdasági számítások készültek arról, hogy mibe kerül a költözés, s mivel a budai várban való elhelyezés jóval olcsóbbnak mutatkozott a Pestre telepítésnél, az átköltöztetett egyetem ott kezdte meg működését. Az uralkodó, II. József kétszer is látogatást tett a budai egyetemen, amely ezt követően néhány évvel később már Pestre költözött, a mai Ferenciek tere közelében lévő Curia utcába. A 18. század végén Nagyszombat magyar és

szlovák lakossága nem örült az egyetem elköltözésének. Ma is így van: amely városban, városrészben egyetem jelenik meg, ott a szellemi és kulturális élet, sőt az infrastruktúra is virágzásnak indul. Nagyszombat városa sokáig hiányolta az egyetemet, mígnem 1992-ben ott ismét egyetem alakult, amely vállalja a pázmányi egyetem örökségét, olyan külsőségekben is, hogy évnyitóikat és ünnepségeiket a Pázmány által támogatott és Esterházy Miklós nádor által építtetett nagyszombati templomban tartják, amely a korabeli Magyarország legrégebbi fennmaradt barokk temploma.

Mint említettük, Pázmány 100 ezer forint alaptőkével alapította meg az egyetemet. Az alapításul felajánlott 100 ezer forint a korban igen jelentős összeg volt, és elegendőnek bizonyult a nagyszombati jezsuita kollégiumhoz telepített egyetem megalapításához. Ez az összeg Pázmány egy és negyedévi jövedelmének számított 1635-ben. A magyarországi intézményalapításokat tekintve ez az összeg az 1635-öt követő száz esztendő figyelembe véve a legmagasabb volt.¹⁸ Persze nem könnyű a korabeli pénznemek értékét pontosan meghatározni. Például a nagyszombati egyetemi templom építésekor 1 mázsa réz ára 36 forint volt, ezer téglá ára pedig 2 és fél forint. Az egyetemalapítás évében az egri püspök évi 25.000 forint jövedelemmel bírt, s beszédes adat, hogy a plébánosok évi fizetése általában 100 forint körül mozgott Pázmány korában. Amikor a század első éveiben Szenci Molnár Albert átadta Rudolf császárnak akkor elkészült latin–magyar szótárát, királyi jutalomban részesült: 50 forintot kapott. (A hóhérok jól kerestek: a lefejezés és kézvágás 16 forint, karóba húzás 24 forint, akasztottak elföldelése: 6 forint. De kegyelmi kérvény elfogadás esetén csak 3 forint volt aapidíj.) Pázmány Mátyás király Corvina-könyvtárának a budai törökök birtokában még feltalálható maradék kötetéiért harmincezer forintot ajánlott a basának, sajnos, eredménytelenül.

Az alapítólevél kiadását követő időszak is tevékeny hónapokat jelentett az alapító számára. Az 1635. év fennmaradt levelezésében az egyetem ügye minduntalan előkerült, miközben birtokügyeit, egyházi ügyeket intézett és rendszeresen tájékoztatta I. Rákóczi György fejedelmet a harmincéves háború németországi eseményeiről, s a neki írt levelekben visszatérő módon panaszkodik betegségeire. Meg kellett szereznie a jezsuita rendi generális és a király jóváhagyását az egyetem számára, s írt VIII. Orbán pápának és más befolyásos egyházi személyeknek a jóváhagyás és a privilégiumok ügyében. A királyi jóváhagyás érdekében Pázmány II. Ferdinándhoz szeptember 27-én írt levelében így fogalmazott: „Mindenekfölött kérem Felségedet, hallgassa meg a végső öregséggel küzdőnek esedezéseit; s biztosan hiszem, hogy nem fogja azokat visszautasítani.”¹⁹ A közelgő egyetemi évnyitó miatt egyre inkább sürgette a diploma kiadását, Ferenczffy Lőrinc udvari titkárnak sürgetően úgy írván, hogy „Az Universitas dolga nem kicsin dolog”.²⁰ A királyi diploma azután október 18-i keltezéssel érkezett meg. Az egyetem nevében ezért a jezsuita egyetemi időszakból megörökölt királyi jóváhagyás miatt is szerepelhetett

¹⁸A budapesti kir. magyar Pázmány Péter Tudományegyetem nagynevéű alapítójának, Pázmány Péternek 1925. június hó 6.-án tartott szoborleleplezési ünnepélye. In: Pázmány Péter és egyeteme. (Szerk. Kránitz Mihály, Maczák Ibolya.) Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 2010, 89–90.

¹⁹Frankl Vilmos: Pázmány Péter és kora, III. i. m. 162.

²⁰Pázmány Péter: Összegyűjtött levelei, II. i. m. 610.

sokáig a magyar királyi tudományegyetem kitétel, amit később megerősített Mária Terézia egyetemszervező munkája, aki a jezsuita egyetemet állami egyetemmé alakította át. Pázmány nevét az egyetem 1921-ben vette fel, és 1950-ig meg is tartotta. A piliscsabai campuson az Ambrosianumban látható Pázmány-szobor is a névadáskor, 1922-ben készült el, s a pesti egyetem dísztermében, majd aulájában állt 1948-ig azon a helyen, ahol ma Eötvös Loránd szobra áll.

A nagyszombati egyetem első évnyitójára 1635. november 13-án került sor, fényes külsőségek közepette. Néhány nappal később előadták a bibliai Benjamin történetét. Ahogy Pázmány írta: „Nem ok nélkül (...) választották ezen alkalomra Benjamin történetét; mert az egyetemet, előhaladott koromra gondolva, utolsó szülöttemnek, Benjaminomnak kell tartanom, bár még több más intézet alapításáról elmélkedem.”²¹ Pázmány, amikor csak tehetette, meglátogatta az egyetemet, részt vett a vizsgákon, sőt ott maga is lelkesen felszólalt. Az oktatás már az évnyitót követő napon megindult. A filozófiai fakultás első éves logika előadásait 1636 januárjában 54 diák hallgatta.

Az egyetemelapítást követően Pázmány élete utolsó másfél esztendejében rendkívüli akaratereővel megállás nélkül, folyamatosan dolgozott. Óvatos diplomáciával részt vett az erdélyi református fejedelem, I. Rákóczi György elleni fegyveres fellépés lecsendesítésében, kiadta négy évtizednyi prédikációinak több mint ezer oldalas gyűjteményét, a harmadik kiadás számára átdolgozva sajtó alá rendezte hasonló terjedelmű *Kalauzát*. Utolsó hónapjait elsősorban a saját maga által alapított pozsonyi jezsuita kollégiumban töltötte. Ilyenkor mellette volt Dobronoki György, s terjedelmes, latinul írt naplóban rögzítette az egyetemelapító fáradhatatlan utolsó napjait, sorra feljegyezve, hogy az érsek kiket fogadott, kikkel tárgyalt, hogyan teltek hétköznapjai. Pázmányt betegsége ellenére sem hagyta el humora és öniróniája. Élete utolsó, Pálffy Pálhoz írt levelének végén az utóirat Pálffy feleségéhez is szól:

„Magam is rövid nap meglátogatom kegyelmedet, noha bizony én is csak alég vagyok. Kérem kegyelmedet, asszonyomnak ajánlja szolgálatomat és kérje, hogy őkegyelme csináltassa meg nekem egy apotékában ezt az egynéhány pilullát, és küldje alá: Recipe pilullas tres, pro sene 68 annorum, ut viginti annis junior fiat. [Végy három pirulát egy 68 éves számára, hogy 20 évvel fiatalabbá legyen.] Valamit kíván a patikáros, megfizetem.”²²

Pázmány nyolc nappal később halt meg, majd két héttel később, április 3-án a pozsonyi Szent Márton dómban, a főoltár előtti, padlózat alatti kriptában temették el. Öröksége tovább él számunkra az általa alapított egyetemen.

Befejezésül arra keressük a választ: honnan ez az aszketikus erő, a minden nehézséget, még a saját személyét érintő ért súlyos intrikákat, bírálatokat is leküzdő, a filozófiai és teológiai kérdésekben, hitvitákban több ezer oldalt alkotó, az első katolikus nyomtatott és nagy hatású imádságos könyvet kiadó, a megjelenését követően másfél évszázad után is mintát adó, mert sokszor másolt és kivonatolt

²¹Frankl Vilmos:
Pázmány Péter és kora,
III. i. m. 165.

²²Pázmány Péter:
Összegyűjtött levelei, II.
i. m. 755–756.

²³Sík Sándor már
hivatkozott monográfiáján
túl lásd Kornis Gyula:
Pázmány személyisége.
Franklin, Budapest, 1935.

²⁴Mester Fiore:
*Pázmány Péter
mentalitása és személyi-
sége*. In: *A magyar
művelődés és a
kereszténység*. II. (Szerk.
Jankovics József, Monok

István, Nyerges Judit.)
Nemzetközi Magyar
Filológiai Társaság –
Scriptum Rt., Budapest
– Szeged, 1998, 717.

²⁵Tusor Péter: *Kánoni
kivizsgálás Pázmány
Péterről*. Gondolat,
Budapest – Róma,
2017, 346.

²⁶Tusor Péter:
*Pázmány, a jezsuita
érsek*. Gondolat,
Budapest, 2016, 325.

²⁷Őry Miklós:
Pázmány Péter lelkisége.
Carinthia, Klagenfurt,
1975, 16–17.

prédikációs kötetet megjelentető, a Biblia után az Európa-szerte második legtöbbet kiadott művet, Kempis *Krisztus követését* lefordító Pázmány ereje? A régebbi elemzések után²³ az újabb kutatások a személyiség elemzésekor általánosabb szempontokat is igyekeznek figyelembe venni: „A nagyobb teljesítményeket felfoghatjuk úgy is, mint szubjektív problémák megoldási kísérleteit.”²⁴ Ide sorolják a protestáns gyermekkorral való szembenézést, a jezsuita rendbe való szükszerű belépést: „Pázmány lelki és szellemi horizontja előtt a Társaságnak nem volt valós alternatívája”,²⁵ és felnőtt korából újabban megismert egészségi problémáját, aminek kompenzálását életműve messzemenően elfedi és feledhetővé teszi.²⁶ Mindennek beható vizsgálata egy új kutatási területet, egy másik témát jelent, amihez még újabb adatok előkerülése szükséges. Hitelesen Pázmány 20. századi pap-monográfusait tanúztathatjuk, akik Pázmány alkotóerejének hátterében mélyen átélt és őszinte hitét látják. Ahogy a jezsuita Őry Miklós — Sík Sándor nyomán — megfogalmazta: „Pázmányról egész könyvtárat összeírtak. (...) De a tengernyi írásban sokáig kell váltogatni, míg felbukkan egy-egy gyöngy, amelyen Pázmány vallásos lelke csillog. (...) Személyiségének alaprétegét, »sokarcú egyéniségének imponáló egységét« (Sík) lelkiségében találjuk. Enélkül egész tevékenysége talány marad számunkra.”²⁷

Ifj. Vastagh György
Pázmány-szobra a
piliscsabai campuson

Hús-vér

*A fájdalom egy kézzelfogható,
fémhideg tárgy. Kitéphetetlen piercing
a gyomorfalban. Kagylóban a gyöngy.
Véres utat vájsz húsdobban a kincsig.*

*Vagy leéghetsz róla. Szögről a fa.
Túl fogja élni. Szervetlen. Nem érez.
Csak képzelegsz, mikor hozzá beszélsz.
Őrült anya elvetélt gyermekéhez.*

*És mégis megszületett ő, aki
önmagával volt haláláig vemhes.
Hús-vér gyöngy. Élő, szerves fájdalom.
Hozzá könyörgünk. Gyilkos kés a sebhez.*

Titanic

*A mentőcsónakban mindenki néma,
a Nap, akár egy kilőtt vészrakéta
emelkedik, majd visszatér az éjbe,
s lehull arcunkról villanásnyi fénye,
hogy én vagyok, ne féljeteK szeretni,
aztán megint a vaksötét, a semmi,
fagyott hullák: ha nincs bennünk melegség,
ringunk, mint apró, önző jéghegyecskek.*

Vírus

*Úgy jön a bűn, ahogyan ablakot
nyit egy vírus a böngészőben:
mire észreveszed, már betöltött,
bezáród, de újra felugrik,
nem akarod újraindítani a gépet,
meggyőződsz róla, hogy nem lát senki,
aztán csak ülsz,
és nézed.*

Míg a lányom

*Míg a lányom reggel tollázkodott,
kiszámoltam, hogy 1977. január 10-én,
hétfőn voltam pontosan annyi idős,
mint ő ma. Mondtam neki, semmire
nem emlékszem abból a napból,
mégis apróra el tudom mesélni,
hogyan történhetett a nyűgös, téli
reggel a 7 órás keléssel, cihelődéssel;
a Kossuth Rádióban rendszerint
az időjárás-jelentés ment, 7.20-kor
apám már befejezte a reggelizést,
anyám is szaladt, pirítós kenyértől
illatozott konyha, azt majszoltuk
az öcsémmel, ő leginkább lekvárral,
én inkább sajttal vagy szalámmival,
beöltöztünk, hiszen tél volt, és ahogy
most megnéztem (a neten), hétfő,
akár csak ma, de hát mennyivel
másabb egy áprilisi hétfő, mondtam,
mire a lányom csak álmodozva
fésülte tovább a haját. Arra gondoltam,
de nem mondtam, hátha egyszer
majd, harminc év múlva, egy reggel,
valamilyen reggel, úgy nógatja majd
a gyerekét, hogy elmeséli neki,
miképp is zajlottak az álmosan nyűgös
napok, amikor ő járt suliba, hiszen
akkor is nehezen ment a kelés, a reggeli
és minden egyéb, egyik reggel olyan
volt, mint a másik, mintha mindig csak
reggel lett volna, mindig csak kelni
kellett; de azért egy jó volt benne,
hogy ott volt az apu, aki nem sietett,
hanem mindenféle lükeséget mondott,
már-már kérlelhetetlenül, egészen
addig, míg végre-valahára el nem
vigyorodtam, mert már nem lehetett
megállni, nem bírtam olyan álmos
és morcos lenni, és onnantól fogva
jó volt, mindegy is, hogy ősz vagy
tavasz, tudod-e, lányom? (fiam?),
mondja majd neki a lányom.
Mindegy is, hogy ősz vagy tavasz.*

Nyári utazás front idején

Csöndjeink úgy beszélgetnek,
ahogy egyedül mi tudunk,
csak szebben.

Hajad vörös volt,
végigomlott a karomon.

Ahogy a váltót
négyesbe tettem,
hirtelen észrevettem,
hogy ez a vörös: vér,
vérfonatok tekerőznek
rajtam eszeveszetten,
gubancolódva
tüntetik el a kezem.

Az úttesten épp az imént
elgázolt bagolytetem
hempergett a vérében.

Két faluval odébb
az árokszálen halott gólya
lilás csőre meredt az égre.

Az apokalipszis hihetetlenül
gazdag mintázatú szőnyegének
rojtjait fésülgeti gondosan
egy ráncos, de energikus kéz.

A vége mindig az,
hogy vége.

Zeneileg

Miközben a dübörög a Beethoven
egyszerre más hangokat hallok
messziről hullámmás erősödik
s egyre közelebről mormol
ilyen hangverseny ez
(nyelvújítási kifejezés)
hirtelen csönd lesz
hiába hogy a harmadik tétel

*csak valami súrlódó hang
ahogy nehéz ruhákban sétáló
hölgyek szoknyájának alja
húzódik végig az intarziás
parkettán
és észreveszem hogy odafent
két akusztikai elem között
háromszögű arc figyel
egyetlen zöld szeme van
és a szája gúnyosan biggyed
egyszerre megnyugszom
nem mocorgok már
nem birizgálnak mindenféle
hangok mert zene füleimnek
a néma bizonyosság*

HALMAI TAMÁS

Hosszú Esők Kertje

*Jüe-cso sokat sétált
magában énekelve.
Hívta napfényes égtáj
s a Hosszú Esők Kertje.*

*Várta az ezerjófű
mezején ezer jótét:
lelkek, szellemek — korhű
öröklét.*

Legenda

*Jüe-cso sokat gondolt
a legendára.
Hogy a sokadalomból
csendben kiválva*

*élt valaki, az éggel
társalkodó,
beszéde szépszer,
sorsa a Jó.*

*Jött nyugatról tanulni
keleti forrást,
hosszú hegyeken túli
rövid megoldást.*

*Hírelték, megváltó volt,
Isten fia.
Mindig az útnak kell a vándort
feltámasztania.*

A bíbor főnix

*Dübög a föld, dobog a hegyek szíve.
A Sárkánykirály közeleg?
Vagy csak a híre?*

*Jüe-cso nem figyelmez a zajokra.
A Belső Csendre fülel, lelke
azt visszhangozza.*

*Az Ég Kígyója is hasztalan tekergőzik.
Egy vers tojásából kikel, és fölragyog
a bíbor főnix.*

Árnyjáték

*Árnyjátékosok jöttek
a faluba.
Jüe-cso vígan szökkent
ünnepi saruba.*

*A darab egy istenről
szólt, ki koldus lett.
Árnyból volt minden, s fényből
a díszlet.*

*Jüe-cso szívében a holtak
összes tudása egyszerre előtűnt.
Mikor a játszók meghajoltak,
még mélyebbre hajolt előttük.*

Talpalávaló

A szerző jogász, a kaposvári Búvópatak című folyóirat főmunkatársa.

Reccsenés... Kisvártatva egy újabb reccsenés. Pedig az agyonkopott parkettámon most nem tapos senki... Az elmúlt negyven év is benne van ebben a reccsenésben. Mennyi cipő, bakancs, csizma és papucs nyomát őrzi ez a fenyőparketta az ágyam előtt! Igen, fenyő... legalábbis azt hiszem. Fenyőfából készíthették, de mérget nem mernék rá venni. Ma is érzem a maró lakkszagot, a frissen meszelt falak jellegzetes illatát, amikor faluról beköltöztünk a lakásba. Az udvart akkor betonozták... pallókon kellett egyensúlyoznunk. Ebben a szobában egy rekamié és egy régi sezlon állt. Otthon hajópadlónk volt, amit valami fehér lötytel fényesített anyám. Vikszelte, azt hiszem, ez a megfelelő kifejezés. Apai nagyanyámnál földes volt a padló, arra vizet öntött szét, hogy söprésnél ne verje fel a port. Be sem kell hunynom a szemem, akkor is látom öreganyám konyháját. Alig érem fel az ajtókilincset. Bebicegek. Szemben apró ablak, rajta horgolt függöny, előtte asztal két hokedlivel, a jobb sarokban sparthelt, vesszőkosárban a felaprított fa, odébb a Singer varrógépe, mellette komód, a bal oldali falrészén egymás mögött két fejtámlás paraszti faágy, szalmazsákkal, dunyhával... Az egyikben fekszik dédapám. Nagy fehér bajusza van, sápadt arcán vörös szeplők, de nemcsak az arca, a keze is nagyon szeplős, bár lehet, hogy rosszul emlékszem, nem is szeplők voltak, hanem öregségi foltok... Isonzót emlegette folyton... Aztán vált a kép, az ágya már üres. Nem szerettem a nagyanyámnál lenni. Azt mondta, nem kell köszönni a szomszédoknak. Apámra is haragudott, mert feleségül vette anyámat, aki egy ötéves kislányt hozott a házasságba. Engem azt hiszem, szeretett. Igyekezett mindig a kedvemben járni... Velünk akart költözni az új lakásba, de anyám nem egyezett bele. Ezen a padlón kopogtak apám cipői is, amikor szolgálatba indult vagy onnan megérkezett. A vasutas bakancsot mindig anyám húzta fel a lábára, és ő kötötte be a cipőfűzőit. Dülöngélő lépteinek nyomát őrzi ez a parketta, ahogy a szőlőhegyről jött haza kapatosan. Ilyenkor gyakran jutott eszébe a régi családja... A válóper során derült ki, hogy a harmadik kislány, akit a nevére anyakönyveztek, nem az övé, hanem a falusi tanítóé... Nyikorog a parketta a talpa alatt... egész este járkál... csukódik az egyik szobaajtó, aztán csapódik a másik, nyílik a vécaajtó, utána megy ki a konyhába, nyitja a hűtőt, kiveszi a borosüveget, tölt abba a rohadt füles üvegpohárba, aminek az oldalára egy piros almát festettek... hallom a pezsgést, ahogy engedi a borhoz a szódát... Jön vissza a szobába, egyfolytában szitkozódik, mi anyuval nem szólunk semmit, ilyenkor jobb észrevétlennek lenni, bármit mondanánk vagy tennénk, az csak olaj lenne a tűzre... megállás nélkül káromkodik, nagy nehezen lefekszik az ágyra, talán elalszik végre, sötétben gubbasztok a szobám-

ban, mert a villanyfény becsalogatná hozzám, ilyenkor a tévét se kapcsoljátok be, hogy aludjon el minél előbb, vacsorát se esztek, amikor végre elnyomja az álom, akkor mész ki te is, utána gyorsan lefekszel, de újra hallod a mocorgását az ágyban, felébreszti a hólyagja, újabb lépések, dühöng megint, szakadatlanul káromkodik, nyílik a vécéajtó, csapódik, kitántorog a konyhába, felkapcsolja a villanyt, nyitja a hűtőt, hallod a borosüveg csatját, ahogy nekiütődik az üvegnek, mennyre gyűlölöd ezt a hangot, miért nem hagy már minket békén, jajdulsz fel, de másnap reggel bejön a szobádba, leül az ágyad melletti fotelbe, várja, hogy felébredj, pedig te már régen fent vagy, de nem akarod kinyitni a szemedet, dühös vagy rá, azt akarod, hogy menjen ki innen, de nem megy, itt sóhajtozik melletted, aztán nem bírja tovább és halkán megszólal, nem alszol, kérdezi... bocsáss meg nekem kislányom, tegnap hülye voltam, nem emlékszem semmire, ígérem, többet nem iszom... Te kinyitod a szemed, ránézel, látod a megtört arcát, a remegő kezét, és nem tudsz rá haragudni... Az íróasztalodon a vázában ott az a virágcsokor, amit tegnap szedett a hegyen. Akármilyen részegen jön haza, hozza neked a virágot, ami éppen nyílik. A hóvirágot, a gyöngyvirágot, az orgonát, a rózsát... A virágok szárát egy bevizezett újságpapírba csomagolja, ezt körbetekeri nejlonnal és átköti madzaggal. Az aktatáskájából kandikál ki a virág hazáig... Recseg a padló... Az ágyam előtt vetemedett meg a legjobban... Régen itt szekrény sor állt. Volt egy fekete velúr alkalmi cipőm, amit a diplomaosztóra vettünk. Mennyre örültem neki! A cikkcakkos felsőrészbe pont belefért az eltorzult lábfejem, ami gyermekkoromban lett olyan a sok lábujjhegyen járástól. Vékony pántja jól tartotta a lábamat. A legnagyobb gondot a sarok jelentette, pedig csak másfél-két centi lehetett. Azon nemcsak járni, megállni is nehéz volt. Csipkebetétes fehér ingblúzomhoz varrtam egy divatos, lábszárközépig érő fekete hordó szoknyát. Ezzel a szép kis cipővel együtt készen volt az alkalmi öltözet. A diplomaosztás előtt naponta többször felhúzta a lábamra édesanyám azt a fekete cipőt, és én a szekrény mellett, a szekrény oldalának támaszkodva lépegettem benne. Gyakoroltam a járást, hogy majd az egyetem dísztermében anyámba karolva ki tudjak menni a pulpitushoz... Később ezen a parkettán hancúroztak a nővérem gyerekei is. Kinga meséljl, kérleltek, és felkucorodtak mellém az ágyra... Néhány esztendő múlva ugyanitt lépegetett hófehér selyemmel bevont menyasszonyi cipőjében az unokahúgom, ragaszkodott hozzá, hogy az én szobámban öltöztessék fel... De ezen a helyen csattogott éveken keresztül a járókeretem is. Felemeltem... előre tettem... megtámaszkodtam rajta. Aztán újabb hajolás, keret előre, lábak utána. Sok-sok ezerszer. A parkettára ekkor már faltól falig padlószőnyeg került, nehogy elcsússzak. Reccsenés... Nyomot hagytak ezen a padlón a rohammentősök ormótlan cipői is, amikor anyámat ráfektették a hordóágyra... Csattog a járókeret... A lábodon zokni, mert cipőben nem

tudsz már lépni. Megemeled a járókeretet, előrehajolsz... milliméteres pontossággal beigazítod, mielőtt ránehezedsz, nehogy elbil-lenjen, mert akkor keretestül zuhansz... Csigalassúsággal előre-csúsztatod a jobb lábadat, és várod hozzá a balt... Csattog a keret. Araszolgatsz tovább... minden lépéssel közelebb kerülsz az ágyad-hoz, de minden egyes lépéssel az erőd is fogy... A tested egyre job-ban remeg. Nyakadban a mobiltelefon tartó ide-oda billeg, ahogy a tekervényes mozdulatokat végzed... Már csak egy méter!... Izmaid azonban nem engedelmeskednek... Meg kell állni... Egy lépés, egy kis pihenés. De a pihenéshez is erő kell... Már többet állsz, mint amennyit haladsz... Angyalok, segítetek, rimáncodsz, de a tested összes izma csődöt mond... már se a lépés, se az állás nem megy, és a kezekben sincs annyi erő, hogy a mobilért nyúlj. Pontosan tudod, hogy a következő pillanatban el fogsz vágódni... Csak abban bízol, hogy nem töröd szét a koponyádat... Recseg, ropog a parketta... Látom édesanyám pipaszár lábán a hatalmas fekete félcipőt, ami-ben az ágyamhoz lép... átölel... a szívműtete után könnyögött az orvosainak, engedjék haza a negyvenhatodik születésnapomra... Aztán csend lett és sötét. Recseg, ropog a parketta... A hang abból az irányból érkezik, ahol egész nap körülötted tesznek-vesznek a gondozóid. Némelyikük fel is tud állítani. Pár másodpercig az inak és a csontok egyensúlyban tudnak tartani. Mondják, a test lelkünk temploma. Az enyém olyan, mint a pisai ferdetorony. Ha a dőlés-szöveget nézzük. De nagyképűség ahhoz a fehér márvány dómhoz hasonlítani magam, amely éppen szabálytalansága miatt érdekes. Amorf testem inkább egy sötét erdő mélyén álló, viharvert kis ká-polna. Az első vihar összedöntheti, mint egy kártyavárat. A tetőről félig lehullottak a cserepek, a gerendái megrogytak, beázik. Az épen maradt falakról is omlik a vakolat, kilátszik a téglá. Ajtaja sincs, rég ellopták. Az ajtónyíláson keresztül látható pókhálós fészület tartja csak a megrogyant építményt. Nővérem szerint ki kéne cserélni ezt a rossz parkettát modern laminált padlóra, több helyen már na-gyon mozog, de nincs rá pénzed ugye, mondja, kell a szociális gon-dozókra, kiszámoltad már, hogy meddig lesz elég a tartalékod, kér-dezi, de nem számoltam ki, nem akarom kiszámolni... Recseg, ropog az agyonkoptatott parketta... Itt vagy egyedül, megfordulni sem tudsz az ágyban, nem félsz, hogy éjjel valaki bejön és elvágja a torkodat, mondja féltestvérem, de nem, én nem félek... Nem mon-dom el neki, hogy egyedül lépteim zajának a hiánya, ami rémiszt... Az a tudat, hogy talán soha többé nem lépegetek ezen a parkettán... Nem hallom többé a cipőm kopogását... Igen, az éjszakai csöndben felerősödnek a zajok... Nyikorognak a lécek. Reccsen a padló. Csak az a vérfagyasztó, hogy nem az én lépteimtől... Hátborzongató a tudat, hogy talán soha nem kelek ki ebből a nyomorult betegágy-ból... De nem! Ez nem fordulhat elő! Szabadíts meg engem Krisztus ettől a betegségtől! Felkelek ebből a matrac sírból! Itt a génterápia... injekció a gerincvelőbe... nem pusztulnak tovább az idegsejtek...

eljut az izmokhoz a fehérje... Felkelek az ágyból! Nyikorog még ez a parketta az én talpam alatt! Izmok... fehérje... génterápia... Segíts Jézus! Tégy csodát, kérlek! Válts meg engem! Legyen élet a gerincvelőmben! Működjenek a mozgató idegsejtjeim! Húzódjanak össze az izmaim... aztán ernyedjenek el... összehúzódnak, elernyednek... összehúzódnak... elernyednek...

Bálba készülődöm. A sminkem már kész, félhosszú gesztenyebarna hajamat hátul alacsony mini kontyba tűztem, apró köves hajtűvel díszítettem. A vállaimat szabadon hagyó, a test vonalát követő uszályos meggypiros estélyi ruhám gondosan az ágyra terítve. Természetes bőr lakkozott piros körömcipő az ágy előtt. Nem vettem nagyon magas sarkút, hogy kibírjam benne egész éjjel. Miközben térülök-fordulok, egy tavalyi slágert dúdolgatok... reggel óta nem megy ki a fejből. Egyfolytában mosolygok, mégiscsak az első bálomra készülök... Felveszem az ágyról testszínű üvegnejlon harisnyámat... ujjaimmal finoman felszedem a kézfejemre, aztán lehajolok a lábamhoz és ráillesztem a lábujjaimra, majd óvatosan húzom a lábfejemre, aztán a bokámra, végig az izmos vádlimon, a térdemen át a tónusos, feszes combomra. Amikor mindkét lábamra felhúzom, két kezemmel még végigsimítok rajta, ne maradjon sehó ránc. Odalépek az ágyhoz, leemelem a ruhát, a gyönyörű ruhát, ami pont olyan, mint amilyen egyszer álomban volt... Nyújtott karokkal a fejemet bújtatom be először, formás gömbölyű vállaim szabadon maradnak. A ruha szabásvonala keresztezi egymást a mellemen, ez még jobban kiemeli karcsú derekam és izmos csípőmet. A habkönnyű muszlin anyagból varrt estélyi ruhát megigazítom a fenekemen, uszálya már szinte magától omlik a földre. Puha tapintású hosszú szálú gyolcsfehér szőnyegemen odatípegek a tükör elé... Beteszem a fülembé vízcsepp alakú köves fülbevalómat, aztán visszamegyek az ágyhoz, lábujjhegyre állok és belebújok a piros körömcipőbe.

Az Art-deco stílusú épület ki van világítva, a jótékonyági báltra gyülekeznek már a vendégek. Mindkét kezemmel megemelem estélyi ruhámat, hogy biztonságosan tudjak felfelé lépegetni a lépcsőn. Az elmúlt hetekben nemcsak a tánclépéseket kellett gyakorolnom, hanem azt is, hogyan kell egy ilyen uszályos estélyi ruhában járni. A nagyteremből halk zene szűrődik ki. Biztos, hogy én vagyok itt? Magam sem hiszem el, hogy ez én vagyok... hogy ez velem történik... Valóban én lépelek ezen a lépcsőn? A fényárban úszó bálteremben többen ácsorognak pezsgős pohárral a kezükben. Kisvártatva felhangzik a zene... a tükörfényes táncparketten találok magam... jobb kezem a partnerem kezében, bal kezemet a vállára teszem, kihúzom magam, a lábaim megmozdulnak a zenére, és én életemben először táncolni kezdek... aztán csak táncolok... táncolok és táncolok... közben hallom báli cipőm koppanását a parkettán...

virágos

tizenéves koromtól járok hozzá.
 pontosabban ez nem egészen igaz,
 mert nem járok, csak néha összefutunk
 az aluljáróban. az élet csupa gaz,
 de ő virágokat árul a kertjéből.
 ahogy a nagymamám akarta, velem.
 de a nagymamám meghalt. rákban. nélkülem.
 egy kicsit vele haltam. és ő egy kicsit bennem él.
 ahogy öregszem, egyre jobban. mintha napról
 napra közelebb lennének egymáshoz,
 még közelebb a réginél.
 hát azért vettem tőle az első csokrot,
 mert a nagymamámra emlékeztetett.
 az őszi szél vigyázva botlott. de ez csak idézet.
 emlékezet. kezdettől fogva zsófikának hív,
 ahogy hívott a nagymamám. aki a meséskönyvben áthúzta
 a kislánynevet, s helyette mindenhova ezt írta: zsófikám.
 így mesélte nekem a könyvet. az életet.
 húsz éve már, hogy tőle, valahányszor látom,
 virágot veszek. vagy kapok. szemében mindig,
 már középkorú nő, mégis: kislány vagyok.
 megveszem tőle a virágot csak úgy. hogy majd
 odaadom valakinek. hogy kinek, az olyankor talány.
 de mindig élém jön, akinek átadom.
 ahogyan életét a nagymamám.

fénykép

gyönyörű hogy nem vagyok
 nem készül rólam fénykép
 vonásaim az angyalok
 az életem vízjel-térkép

olvassák csak és néha tán
 el-el is mosolyodnak
 gyöngéden a nap nap után
 mélyülő árkoknak

mélyére hogyha belenéz
 egyikük és a fényben

*arcomon látja az időt
ahogy múlik és telik éppen*

*szárad és megköt mint a mész
mélyíti mind az árkot
bőröm rajzán az írott részt
olvassa mit nem látok*

TÓTH KRISZTINA

Majális

*Platánok zúgnak, száll, kering a vatta,
a szél a nyári hó pihéit felkavarja.*

*A lány tizennyolc-húsz éves lehet,
a hasa óriási, az arca még gyerek.*

*A srác karjára puma tetoválva,
csupa sebhely és karcolás a háta.*

*Fagyival mennek, közben tanakodnak,
hol a színpad, ahol zenélni fognak.*

*A sétaúton a lufiárus mellett
megállnak, összenéznek, mérlegelnek.*

*A lány kiválaszt egyet, megmutatja,
mozdulatlan az izzadt árus arca.*

*Mikor fizetnek, ráilleszti a csőrre:
gyöngyházfényű és rózsaszín a bőre.*

*Géppel lélegzik, elszánt pici teste
puha hárttyából nő feszes kerekre.*

*Majdnem kidurran, a lány felsikolt,
a férfi elköti a gumi köldökzsinórt.*

*Magasra tartják, elindulnak vele,
lebeg fölöttük a jövő ígérete.*

*Sétáltatják az életük, a lány örül.
Pár perc, és elfonnyad vagy elröpiül.*

LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS

Máté-Tóth Andrással

Máté-Tóth András (1957) teológus, vallástudós, kommunikációkutató, a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészeti és Társadalomtudományi Kara Vallástudományi Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára, az MTA doktora.

Mi Ön szerint a zárándoklat antropológiai jelentősége? Mi az ember a zárándoklatnak, és mi a zárándoklat az embernek?

Először a titok, a misztérium kifejezés jut eszembe. Az ember „lidérces messze fény”, írta Ady Endre. Amikor az embert értelmező filozófiai megközelítésről beszélünk, akkor elsősorban ennek a soha egészen ki nem fürkészhető titoknak az ihletében gondolkozunk. Amit az ember minden nagy kultúrában, a történelem ismert évezredei óta művel, az olyan erejű jel az emberről, hogy magát az embert e jellemző révén is fel lehet fogni. Az ember zárándok. Tehát mielőtt a vallási jellegű zárándoklatok szokásrendszerét vizsgálnánk, az ember lényegéről állítunk valamit. Ami él, mozog és egyben mozgat is. Az ember célkijelölő módon mozog, vagyis az ösztönvilágától hajtott mozgását mítoszokkal és rítusokkal keretezi. Megokolt mozgást végez, s az okok között vannak nem materiális jellegűek. A vallási zárándoklat elsősorban értelmezési keret, amely révén az embert megérthetjük, a keresésében, az otthon utáni vágyában, a végső elrendezésre való törekvésben és nem utolsósorban a közösségbe ágyazottságában. Amit Ady az imént említett versében írt, az csak az első látásra individuális. Valójában „az” ember alapvető vágyát sírja: valakié lenni. S nemcsak valamelyik szerelméé, amire a szokványos iskolai verselemzések utalnak, hanem közösségéé. A zárándoklat közösséget teremtő történés: a törzsi létből, melyet a vér köteléke fon össze, a társadalmi létbe formál, melynek abroncsa a kultúra. Például a mekkai zárándoklatok kutatói leírják, hogy az arab törzsek és politikai érdekek szerinti elmentések legalább a zárándoklat idején felfüggesztődnek.

Victor Turner jut eszembe, akinek rítuselméletével egy időben behatóbban is foglalkozhattam. Ő megkülönböztette a szokványos törzsi kommuniót az átmeneti rítus közösségétől. Ez az ő szakki-fejezése az ösztön és érdek által szabályozott közösséggel szemben a kultúra által szabályozott közösségre. Kevésbé elvontan fogalmazva, a sorkatonai szolgálat idején nagyon különböző háttérű emberek kerültek egy csapatba, egy élményközösségbe. Eltűntek, vagy legalábbis felfüggesztődtek azok a határok, melyek a civil életben megvoltak és segítették az eligazodást. Az intenzív együttlét, a megpróbáltatások közös átélése sajátos közösséggé formálja a katonákat. S évek, évtizedek után is képesek vagyunk egymás nyakába borulni. Én Nagyatádon voltam katona, még kispapként, köztörvényes elítéltekkel és politikailag megbízhatatlan emberekkel. Akikkel

akkor együtt voltunk, azokkal valahogy ma is együtt vagyunk, még ha aktuálisan nem is vagyunk kapcsolatban. S 40 év után is számít a közös élmény, amely során sok mindent együtt veszítettünk el a civil rendszerünkben, s ötvöződtünk közösségbe.

Hogyan ragadtatható meg a zárandoklat kérdésével teoretikusan nem foglalkozó olvasó számára a zárandoklat mint cselekvés?

Zárandokolni nem sűrűn járnak az emberek. Többnyire egyszer egy életben, vagy kétszer, háromszor. Élik a „normális”, „megszokott életüket”, s egyszer útra kelnek a normálisból, a hétköznapiából a nem megszokott zárandoklatra. Rögtön tágabb perspektívába helyezve, maga az egész élet egy nyílt végű zárandoklat, foganásunktól az Istenbe olvadásunkig. Bár Teilhard-ral gondolkodva ez is lehet akár körkörös is: az Alfától az Ómegaig, vagy ahogyan Nemeshegyi Péter könyvcíme mondja, *Istentől Istenhez*. Ha maradunk a teremtett világ, a létezés tér-idő rendszerében, mégis leginkább azt mondhatnánk, hogy az alapállapot a mozgás, és a megállapodás a szélsőséges helyzet. Az ember létezése, még a sejtek szintjén is folyamatos változás, átalakulás, formálódás. Személyiségfejlődésről beszélünk, karrierről is folyton, amely kifejezés a latin *carrariára*, vagyis az „útra” vezethető vissza. A metafizikai éhség hajt bennünket, hogy mindig az előtünk lévőre vágyjunk, s mégis, minden otthon-érzésbe, otthon-létbe belekeveredik az otthontalanság érzése, a végleges otthon hiányáé. Megfordítva persze az is igaz, hogy az ember sohasem képes mindent maga mögött hagyni. Élményei, emlékei vele vannak. Oresztész jut eszembe, aki szörnyű tette után elmenekül, de a démonok kísérik, s nem hagyják felejteni. Ugyanez érvényes tágabb összefüggésekben a közösségekre, a társadalmakra is. Bármekkora fordulatok történhetnek is, melyekben a múlttal való szembehelyezkedés az egyik fő motívum, a történelem velünk él tovább, bármely smink alól is átüt az időtől megcserzett arc. Ha már felejteni nem lehetséges, legalább tanuljunk meg emlékezni.

Mennyiben kapcsolható a zárandoklat az emlékezés aktusához? Az értelemnek milyen típusú használata az, ami nem működtetni akar, hanem emlékezni?

Azt hiszem, Csíksomlyó vagy a lengyel Częstochowa jelensége feltárja a zárandoklat és a kollektív emlékezés szoros összefüggéseit. A vallási szentélyek nemzeti szentélyekké is váltak. A megtépzott nemzeti identitás helyreállítása ezeken a nagy zárandoklatokon összefonódik a vallási (katolikus) identitás stabilizálásával. Miközben a zárandoklat évszázados hagyományaira emlékeznek, egyben emlékeznek a nemzet évszázados zárandoklatára is. Persze amit itt vallásnak nevezünk, az a vallásnak elsősorban a nyilvános és kollektív oldala, s nem a spirituális és morális oldala. A hagyományok rituális, vagyis szabályozott ismétlése rendkívüli hatású tud lenni. Az emlékezet katalógái, az Assmann házaspár, vagy Pierre Nora francia, s a magyar történész Gyáni Gábor megkülönböztetik az emlékezést az emlékezetektől. Az előbbi, amely a társadalom különböző csoportjainak organikus cselekménye, s a családi, helyi közösségi történetek ismételt elbeszélésében érhető tetten. Az utóbbi pedig a mindenkori kulturális és politikai hegemonia által szabályozott és hasznosított emlékezet, amely

a himnuszokban, köztéri szobrokban, múzeumi kiállításokban materializálódik. Mindkettőnek van normatív tartalma, mindkettő szabályozni akar. Az emlékezés a lokális közösség identitását, az emlékezet pedig a nagyobb közösségét, a társadalomét, a nemzetét, az államét van hivatva kifejezni, demonstrálni. Mindkettő memória alkotó, amin azt értem, hogy az aktuális közösségi, illetve társadalmi igényeknek érdek-szűrőjén át jeleníti meg a múltat. A teológiában kanonizációs folyamatnak nevezzük ezt, nemcsak a bibliai könyvek gyűjteményének kiválogatódási és lehatárolódási folyamatát értve ezen, hanem a keresztény perspektívát normatív módon kifejező kijelentések rögzítését is. Az előbb említett kutatók azonban arra is felhívják a figyelmet, hogy a memória vonatkozásában nincsenek univerzalitások. Gyáni Gábor arról beszél, hogy eltérő emlékezet-közösségek mentén foghatjuk fel a mai társadalmat és kultúrát. Az egészséges társadalom, vagy, ahogy Robert Bellah fogalmazott, a *good society*, a jó társadalom, számos emlékezetközösség olyan összessége, melyet néhány alapvető és általános emlékezet fon össze. Amikor például a jórészt a kereszténység által megformált Európában és Amerikában emberről beszélünk, akkor közösen gondoljuk, hogy az ember méltósággal rendelkezik, s csak szabályozottan ölhető meg. Vagy amikor kereszténységről beszélünk, Krisztus követőire gondolunk. Ezen a tágas emlékezettéren belül áttekinthetetlen sokféleség uralkodik.

Visszatérve a zarándoklatra, az említett nagy Mária-kegyhelyek megjelenítik a memória kettős természetét, olyan tágas keretet képesek biztosítani, amelynek emlékezet-ernyője alatt számos, egymástól eltérő közösség képes megerősíteni a saját emlékezését. A mindenkori hatalomnak nagy kulturális érzékenységgel és felelősséggel kell bírnia az emlékezet-politika tekintetében. Ha túlságosan egy irányba tekintve hangsúlyoz, képes szétfoszlatni a társadalom finom szövetét, s az emlékezet messzire kerül az emlékezéstől, elveszíti társadalom-fenntartó plauzibilitását. A kelet-közép-európai társadalmakban éppen azt látjuk, hogy nemzet- és állam-alakító, sok esetben alapító emlékezet harc folyik. Szenvedélyes és költséges kísérlet arra, hogy legyen, lehessen valami átfogó — itt Jaspers *Das Umfassende* kifejezésére utalok — és egyetemes, amihez kapcsolódni lehet. Ám minden országra az jellemző a térségben, hogy kormányonként eltérő, sőt ellenkező emlékezet-politikai opciókat választanak, ami elbizonytalanítja, vagy csak időlegesen stabilizálja a kollektív identitást.

Egyre inkább úgy érzem, hogy az egész régió egyfajta zarándoklatban van, s bármennyire is vannak, akik a körmenet zászlói alatt már azt kiáltják, megérkeztünk, valójában az egész régió összességében úton, járatlan úton vándorol.

Folyton szóba kerül az utazás, a mozgás, az úton-lét. Miben más a zarándoklat

Az utazást és a zarándoklatot fenomenológiai szempontból csak első látásra könnyű elkülöníteni egymástól. A vallási és vallásturisztikai szóhasználatban a zarándoklat speciális utazást jelent, amelyet vallási módon végez az utazó, illetve amely vallási helyhez vezet. A ke-

mint mozgás a többi úton-léttől?

gyességi dimenzió sokféleképpen van jelen a zarándoklatokban. Szent tárgyak, szimbólumok, ikonok és idolk fő szerepet játszanak, s a velük szemben kinyilvánított humilitási gesztusokra vonatkoznak a rituális előírások. Elvileg persze bárhogyan lehet viselkedni, gyakorlatilag azonban, még a belső vallásosságtól egyébként távolabb élő személy is a közösség cselekvésmintáinak hatása alá kerül. Valamiféle alapvető, kultúrákon átívelő meggyőződés vagy inkább ihlet hajt embereket, hogy kiválasztott helyeken és időpontokban találkozassanak az istenséggel. Eliade a *hierophania*, a szent megjelenése kifejezéssel fémjelzte ezt az egyetemes vélelmet. A zarándokhelyek és azok kegytárgyai tényleg bárhol és bármiből kialakulhatnak, s talán mindig is talány marad, hogy a hely titokzatossága tette-e szentté a teret, vagy a szentség titka alakította titokzatossá. Ha már Eliadét említem, érdemes még azt is megemlíteni, hogy a zarándoklatnak és a vallásilag lefoglalt és elkülönített helyeknek, tárgyaknak, szavaknak, szerepeknek minden vallásban helye van. Sőt annyira, hogy e vallásantropológiai tény mentén az egyébként nem vallási kultúrák és viszonyrendszerek is sikerrel elemezhetők és értelmezhetők. Egyszer Prohászka Ottokár püspök magyarságra és nemzetre vonatkozó szövegeit olvastam végig — nem kevés szöveg —, s arra kellett jutnom, hogy eucharisztikus nemzetképe volt. Olyan áhítattal, elánnal és misztikus ihletettséggel beszélt a nemzetről, mint az Eucharisziáról. Nem arról van szó, hogy számára a kettő ugyanaz volt. Dehogy. Hanem arról, hogy a nemzet is lehet vallási áhítat tárgya, amit megtapasztalunk számos nemzeti kegyhelyen. Ám a nemzet szentsége nagyon modern eszme, míg a valások szentségei ősieik.

Az egyéb utazásokat ebben az értelemben tekinthetjük profánnak, eviláginak. Utazni a nagymamához vidékre, a munkahelyre városon belül vagy kívül, konferenciára egy másik országba, nyaralni, sielni, költözni valahová. Ha azonban az utazás kulcsmomentumaira koncentrálnak, akkor Arnold van Gennep vagy Victor Turner mentén a profán és a szent utazás is tripartiális, háromosztatú modellt mutat. Elszakadás az otthontól, a megszokottól, aztán haladás a választott cél felé, meglepetéseknek és veszélyeknek kitéve, s végül megérkezés, beilleszkedés, az új viszonyokkal való harmonizálódás. Aki egyszer elindul és kiteszi magát az utazásnak vagy zarándoklatnak, fogékonyvá válik, megnyílik olyan élményekre, amelyek az otthon biztonságában és rutinjában nem foghatók számára, nem mutatkoznak meg neki. Rendkívüli élményekről van szó, s a szónak nem az intenzitás értelmében, hanem a rutinnal való szembenállás értelmében. „Renden kívüli” találkozások, belátások, látványok, izgalmak kísérik minden utazást. Amit ebben vallásinak tekintünk, az a vallási értelmező közeg révén válik vallásivá. Az úgynevezett „óceán-élmény” vallási megjelölése lehet a találkozás a szenttel, a flownak az újjászületés, és a Szentlélekkel való betöltekezés, és sorolhatnánk a példákat. Egyébként már Erich Fromm is felhívta a figyelmet arra, hogy ne hamarkodjunk el a belső élményeket istenélményeknek nevezni. Nevezzük először „X-élmény-

nek”, hogy a kimondhatatlan és kifejezhetetlen élményértelmező közösségének jelentőségét megarthassuk, megérthessük. A zarándoklatokat egyébként szokták aszerint is megkülönböztetni, hogy körútról vagy nyílt végű útról van szó. A körút jellegű zarándoklatban visszaérkezünk a kiindulási pontba, a nyílt végűnél pedig nem. Aztán vannak minden nagyobb vallásban zarándok jellegű hivatások, olyan emberek, akik folyamatosan úton vannak, az egzisztenciális otthontalanságot választják. Ilyenek nem csupán Indiában találhatók, hanem a középkori vándorok között, vagy a cigányságban. Bizonyos értelemben Jézus is vándortanító volt, s nem volt hol lehajtania a fejét.

Mondjon kulturális vagy történelmi párhuzamokat a különböző nagy kultúrák tapasztalati köréből! Hogyan van a zarándoklat jelen a számunkra többnyire ismeretlen kultúrvilágok emberei számára?

Tipikus leginkább, hogy valaki elzarándokol egy szent helyre, majd hazatér. Az iszlámban előírás a *hadzs*: minden felnőtt muzulmánnak egyszer életében el kell zarándokolnia Mekkába, ez a vallás öt pillérének egyike. A bölcs vallási előírás azonban kikötéseket is tartalmaz, beteg nem szabad elmenni; csak olyan vehet részt, aki az egész zarándoklatot képes felfogni; gondoskodni kell a zarándoklat idejére az otthoniak ellátásáról. Létezik lelki zarándoklat is, ha valaki becsületes úton nem tudja előteremteni rá a szükséges anyagiakat. Ha pedig más okból nem tud részt venni, akkor a rá szánt pénzt alamizsnázkodásra kell költeni. Aztán minden nagy vallási hagyományban megvannak a spirituális mágnes-helyek. Például Czestochowa, Tlaxcala, Sri Lanka. Indiában, a legősibb vallás kontinensén százsámra találhatók kegyhelyek. Bodhgaja, ahol Buddha megvilágosodott, Darbar Shahib, az aranytemplom, a szikhek legszentebb kegyhelye vagy Mathura, Krsna születési helye. S itt mindenütt vannak tárgyak, kézzel fogható, de legalábbis szemmel látható dolgok, amik tulajdonképpen a profán helyet még inkább szentté, zarándokhellyé teszik. Képek, szobrok, épületek, ereklyék, emberi alkotások, amelyek belesimulnak ebbe a dinamikába, mintegy az ember résztvevői hajlamának lenyomataiként. Lényeges ez a tárgyi dimenzió, az embernek szüksége van arra, hogy a láthatatlant láthatóvá tegye, még akkor is, ha tudja, hogy amit lát, jelkép, átváltozott valóság, vallási nyelven szentség. Persze itt is vonhatunk profán párhuzamot, hiszen mindenki látott már köztéri szobrokat, melyeknek valamely „testrésze” fényes a sok érintéstől. S bármennyire „nem komoly” ez az érintés, mégis van benne valami ellenállhatatlan, vonzó, megszólító távlat. Arról nem is szólva, hogy hányan térnek be, zarándokolnak el a vizsgaidőszakban valamely templomba, anélkül, hogy különösebben hívők lennének. A Teremtő a teremtetben is érinthető, ahogy Hegel írta, a végtelen magában foglalja a végest, nincs lényegi szembenállás a véges és a végtelen között.

Mintha a zarándoklat kapcsán egyszerre két dolog lenne jelen; ami van és ami lehetne. A jelenlét és a tá-

Nem véletlenül fogalmazok újra és újra a szentet és a profánt egymás mellé állítva. A *sacrum* eredetileg szent tér volt, és ott van a profán, ami tulajdonképpen egy körülkerített terület. Vagyis nem a profán a tenger, amiből kikerekítjük a szentet mint egy szigetet, hanem éppen fordítva: a szent a tenger, amiben a profánt mi kerekítjük ki, mint

voli vonzása — mi ez a rejtett dinamika?

egy szigetet. Ez az értelmezés irányok közötti különbség is, ugyanakkor antropológiai értelemben a kettő feltételezi egymást. Manapság, az első körben nem specifikus, vagy konkrét tanokkal nem meghatározott spirituális boom idején, amikor a zarándoklat is divat lett, érdemes óvatosabban beszélni, méghozzá mindkét irányban érte: sem nem profanizálva, mintha csupán turizmusról lenne szó, de a vallási zarándoklatot sem a profán étellel és viszonyokkal élesen szembeállítva. Egy bájos történet jut eszembe erről, amit Antal Géza eperfüldi plébános mesélt még a hetvenes évek elején, amikor egyszerre az ÁEH engedélyezni kezdte a zarándoklatokat Lourdes-ba vagy Rómába. Hazafelé, mondta mosolyogva, nagyon megnövekedett Szent Máté apostol tisztelete. A feszült pillanatokban ugyanis mindenki hozzá fohászzkodott, hogy a vámosok meg ne találják az olcsón vett és hazahozott aranyakat. Keveredik, összefonódik, mélyen összetartozik a profán és a szent. A nagy történelmi zarándokutak, amelyek szintén a megtestesülései egyes lelki mozgásoknak, gyakran esnek egybe kereskedelmi utakkal, a kegyhelyek nem ritkán kereskedelmi központokban, vagy azok környékén találhatóak. Zarándok célpontokból lassan vásárvárosok alakulnak ki. Ne feledjük, hogy a mai gyors közlekedési lehetőségek történelmi távlatokból szemlélve csak a legutóbbi percek lehetőségei. Ma utazni és zarándokolni is egészen mást jelent, mint a középkorban vagy az ókorban, de akár még a 17–18. században is. Aki egyszer útra kelt, az a profán és a szent céljait összekapcsolva utazott. Azért is fontos ez, mert a zarándoklat egyáltalán nem csak a kifejezett és szabályozott vallási utazást választókat vonzza. Számos ismerősöm van, akik elzarándokoltak Santiago de Compostellába vagy a Sírátófalhoz Jeruzsálembé. Nem tértek meg, nem lettek vallásos emberek. De határozott, belső igényük volt egy ilyen útra, s valamiképpen mégis más emberként tértek haza. A zarándokúton mindenki keresővé válik, az is, aki a biztos és mély hit otthonából indul, és az is, aki a jól megszokott hitetlenségeiből, kétkedéseiből. Nem-hívók járnak a hit útját és hívók keresik a hit útját.

Hol van ebben a szellemi mozgásban az egyház? Mi lehet a szerepe ezekben a keresésekben?

Fontos számomra egy iránymutató vatikáni dokumentum, melyet 2005-ben adott ki a Migránsok és útonlévők lelkipásztorkodásával foglalkozó pápai tanács. Hamao tokiói bíboros volt akkor a tanács elnöke, talán nem véletlen, hogy az ő szolgálati idején adták ki ezt a szemléletformáló dokumentumot. A szöveg ugyanis teljes mértékben a *Lumen gentium*, a II. Vatikáni zsinat egyházzól szóló konstitúciójának szemléletét hordozza és alkalmazza a vándorokra. A zsinat ugyanis, ha nem is egészen, de lényegbe vágóan szakított a hierarchikus egyházkép ekszkuzivitásával, és az egyházzól tanítva a vándorló egyházat hangsúlyozta. A vándorlás metaforája, Isten vándorló népének a kereszténységre való alkalmazása viszonylagossá tette a stabil intézmény képe által meghatározott gondolkodást. Egyébként a dokumentum közvetlen előzménye a 2003-ban Budapesten megrendezett cigánypasztorációs világkongresszus volt. Ez a dokumentum például elsősorban azokra

irányítja a figyelmet, akik mindig minden rendszeren kívül vannak, tehát minden nomádra, és nem csak a cigányságra. A dokumentum a cigányságot — kissé talán egyoldalúan — a vándorlással azonosítja, amelynek kollektív identitását ez a köztes állapot, az útonlevés határozza meg. A stabil hegemoniák közötti mozgásban lét, gyakran az üldözöttség, az örök csavargás tapasztalata is. A cigányság ilyen létállapotát tudomásul véve a dokumentum a Szentírás nagy zarándokára, a hit ősatyjára, Ábrahámra hivatkozik, majd számos más bibliai vándorra és vándorlásra. S itt tágul ki és válik egyetemes érvényűvé a cigány-lét, s válik végül is minden emberre zarándokká, úton lévővé, kis vagy nagy túlzással csavargóvá. „Örök csavargóvá tettél...” — mondja a cigányhimnusz.

A mi köztes régióinkban az egyház elsősorban a stabilitás és a folytonosság biztosítását végzi, minthogy a régiót évszázadok óta a bizonytalanság és a kiszolgáltatottság jellemezte. Ezzel szemben az egyház megpróbálta a történelmi folytonosságot fenntartani. Amikor ebben a közegben idézik — idéztem én is úntig — a „*semper reformanda*” kifejezést, akkor az végül úgy hangzik: „*semper idem*”, örökre ugyanaz. Akik erősen bírálják vagy erősen hangsúlyozzák a zsinat reformjelleget, könnyen abba a kísértésbe esnek, hogy vagy a zsinat előtti szemléletet abszolutizálják, vagy a zsinat utánit. A kritikusoknak a változással, a támogatóknak az állandósággal kell megvívniuk a maguk intellektuális és spirituális küzdelmét.

Hogyan áll mindehhez az Ön által is művelt tudományos beszédmód, a vallástudomány, a vallásszociológia és a teológia határterületein?

A folyamatos mozgásban levés és a megállapodás feszültségéről, dilemmájáról szól például az a bibliai vita, amely az első jeruzsálemi templom építése körül zajlott. A zsidóság a nomád törzsi életmódból a letelepedés mellett döntött, amelynek számos gazdasági és politikai oka volt. Zarándoklásához a szent sátorban imádott Isten mellé szegődnek, aki együtt vándorol, zarándokol népével. A letelepedéshez pedig a templom gondolata és építése tartozik. Ekkor szólal meg Nátán próféta és vonja kérdőre Dávidot: honnan veszi a bátorságot ahhoz, hogy épületbe szorítsa a mindennél nagyobb és hatalmasabb Urat. A templom még ruhája bojtjának is kevés. Amikor minden mozgásban van, még hozzá nehezen követhető sebességgel, akkor kellene a megállapodott, stabil helyek. A vallás egyik dimenziója dinamikus, a másik statikus, a zarándoklat a dinamikus, a templom, az otthon a statikus jellegzetességét jeleníti meg. Hadd utaljak itt Stephan Zweig *Erasmusról* szóló regényére, amelyben pontosan erről van szó. Erasmus nem a reformáció isten-, biblia- és egyházfelfogása miatt szakított Lutherrel, hanem annak a mindent elsöpörni is alkalmas mozgalmi lendületére mondott nemet. Thomas A. Tweed publikált úgy tíz éve egy jelentős valláselméleti művet, amelynek címe a vándorlás és a megtelepedés kettősségét jelzi: *Crossing and Dwelling*. A szerző zarándoklatokat elemzett éveken át, különböző vallások szent helyeire látogatott el, beszélgetett zarándokokkal, és megfigyelte a szent helyek rítusait. A válás egyszerre mozgás és állapot, egyszerre képesít határok átszelésére

és határok megerősítésére. Megítélés kérdése, hogy adott gazdasági és politikai körülmények között melyik dimenzió kerül előtérbe. A magyar nyelvű teológiában például Tomka Ferenc *Intézmény és karizma az egyházban* című, a 70-es évek elején írt, majd a 90-es évek elején publikált műve ezt a kettősséget és feszültséget a katolikus egyházon belül, a II. Vatikáni zsinat reformjától ihletetten tárgyalja. Olyan teológiai téma ez, amelynek legfontosabb jelentősége az életszerű feszültség fenntartása. A vándorló egyház és a megállapodott egyház egyszerre egyház. El kell kerülni azt a veszélyt, hogy egyik vagy másik dimenzióját kívülrekezzük. Az intézmény fenntartása iránti felelősség hajlamos a mozgalmi szellemiséget képviselőket elhárítani, akár el is nyomni, miközben azok szintén egyoldalúan csak a beilleszkedés és bürokratizmus vádjait hangsúlyozzák. Isten itt is valahol közben van, s a mindig idegenek rezdülnek leginkább az Ő ihletére.

A vallás nyelvi történéis is. Számomra ihlető a különböző tudományok elméleteinek megismerése és párhuzamos alkalmazása. Amikor 97-től elindult a vallástudomány szak előkészítése Szegeden, minden erőmmel igyekeztem a teológiai és vallástudományi megközelítést külön tartani. 96-ban habilitáltam Bécsben teológiából, s itthon vallástudományt kellett művelnem. Csontig ható kognitív disszonancia volt ez számomra, s egy jezsuita barátomat, Morel Gyulát kértem, hogy segítsen tisztán látni. Aztán ahogy egyre inkább sikerült elmélyülni a valláselmélet, a szociológia, a nyelvtudomány elméleteiben, egyre inkább feltárultak az áthallások. Néhány éve Peter L. Bergerrel beszélgethettem az interdiszciplinaritásról. Elmondtam neki a korábbi kétkedéseimet. Ő pedig a jellegzetesen amerikai nézőpontból csak annyit mondott, számára problémák léteznek és nem diszciplínák. Az utóbbi években egyre inkább próbálkozom azzal, hogy a keresztény teológia gondolkodási modelljeit alkalmazzam társadalomtudományi elemzésekben. Így jutottam el a sebzett kollektív identitás elméletéhez is. És azt látom, hogy a szekulárisnak mondható európai diskurzusban a teológiai és valláselméleti modellek alkalmazása inspirálólag hat.

Ön hogyan, milyen formákban találkozott még a kutatásai során ezzel a kettősséggel? Hogyan és milyen témákban találták meg Önt ezek a tudományos természetű kettősségek?

Amikor az első doktorimat írtam Bécsben, azt kerestem, hogyan lehet tudományosan elemezni a rendszerváltás kori katolikus egyház alaphelyzetét. Talán nem véletlen, hogy Sigmund Freud gyásszal kapcsolatos elméletére bukkantam. Történelmi gyász munkára volt szükség akkoriban, amelynek az egyéni gyász folyamatához hasonlóan szakaszai vannak. A folyamatos történelmi bevágások a 20. században megakadályozták a dilemmázó, a múltat finoman újra értékelő szakaszt, s megrekesztették a gyász munkát. Így nem csoda, hogy az egyház az előző rendszertől megözvegyülve az új rendszerhez is az előzőhöz hasonlóan viszonyult, amit az elsiertett második házasság képével lehet kifejezni. Az úgynevezett 40 éves kommunista időszakot igyekeztem szakaszolni, s ehhez bibliai képeket választottam. Megkülönböztettem az egyház egyiptomi fogságát a babiloni fogságtól. Az elsőben direkt és brutális üldözés volt az egyház sorsa, a másik-

ban a kényszeralkuké. Később azt a kérdést kellett feltenni, mi következik a rendszerváltás után, s ehhez a babiloni fogság utáni bibliai korszak modellje kínálkozott alkalmas értelmezési keretnek. Ezsdrás és Nehémiás, a törvény újra megtalálása, a népszámlás, az idegen asszonyok elküldése, a törvényoktatás és az áldozatbemutatás rendszerének kidolgozása. A bibliai modellek után ugyanezt a társadalomtörténeti korszakot olyan szociológiai elméletek mentén elemeztem, melyeknek centrumában valamilyen fordulat, illetve átmenet áll.

A zárandoklat nemcsak szakmai kérdés, hogyan van jelen az Ön életében a zárandoklat? Minek a zárandoka Ön, és milyen úton, miért, kiért gyalogol?

Talán nem túl személyes, ha elmesélek egy történetet. Nem szoktam részt venni zárandoklatokon, de sok év óta minden nyáron a Balkánon vagyok néhány hetet, elsősorban Montenegróban és Bosznia Hercegovinában. A zord hegyek rejtelve vonz. Egyik reggel elindultam túrázni, csak a két botomat vittem magammal. Kaptattam felfelé, erdőközön, bozótosan vágtam keresztül. Kerültem az utakat, arra mentem, amerre vitt a lábam. Órák múlva fokozatosan éreztem, hogy nagyon eltévedtem. Eleinte még azt hittem, tudom, hogy merre járok, aztán végleg elveszítettem a fonalat. Egyszerre volt félelmetes és boldog állapot. Valahogy mégis jó irányba indultam el hazafelé, rettenetesen szomjas és kimerült voltam. Szerencsémre jött egy nagy zivatar, a sapkából ittam a langyos esővizet. És még hosszú út volt hátra. Persze aztán hazaértem, de a kiszolgáltatottság élménye megmaradt bennem.

Hatvan után több mindent megértünk, s talán egy fél garast megértünk — ha szabad Rónay György és Weöres Sándor huncut versváltására utalnom. Második piarista diákként ragadott magával a Bokor közösség, amelytől az Evangélium iránti szeretetet és a közösségi elkötelezettség jelentőségét tanulhattam meg. Mára már világos lehet annak, aki csak egy kicsit is tájékozott az ügyben, hogy a lelkiségi mozgalom elleni állami és egyházi hadjáratban a mozgalom tagjai is és az akkori egyházi képviselők is egy csúnya és sajnós nagyon eredményes titkosszolgálati manőver áldozatai voltunk. S bár számos kisebb nagyobb jelentőségű kiengesztelődesi gesztusnak tanúi lehettünk, ez az egykori konfliktus is, mint a társadalmi és egyházi múlt sok más konfliktusa, nem került sem valódi feltárássra, sem nem jutott kellő szakítószilárdságú megbocsájtásra. Egy csónakban eveztünk, de a hullámokat nem mi korbácsoltuk. Bármennyi kellemtelenséget is okozott számomra a bulányista megbélyegzettség, csak hálát adhatok azért, hogy a kereszténység keskeny ösvényére terelt.

Nem tudom, meddig tart még az én zárandoklatom, de amikor 60. születésnapomon a családom és a baráti közösségem körülvevett, úgy éreztem, mint Ady, át vagyok ölelve egy olyan hatalom által, amely meg is semmisíthetne. Néztam a feleségemet, a gyermekeinket, akikkel ebben a közösségi szent humuszban zajlik az életünk, akikkel lassan 35–40 esztendeje együtt keressük a felfoghatatlant és kimondhatatlant.

Átutazóban vagyunk ezen a világon

SZÉKELY JÁNOS

1964-ben született Budapesten. Teológus, a Szombathelyi egyházmegye püspöke. Legutóbbi írását 2015. 12. számunkban közzöltük.

A Biblia sokat ír a zarándoklásról, annak fontosságáról, örömről. A 122. zsoltárban így imádkozik a zsoltáros: „Milyen öröm, amikor azt halljuk: felmegyünk az Úr házába. És íme, már itt is állnak lábaink a te kapuidnál ó Jeruzsálem” (Zsolt 122,1–2). A 84. zsoltár pedig így ír: „Boldog ember, akinek ereje benned gyökerezik, akinek a szíve, zarándokútra készül” (Zsolt 84,6). Milyen boldog az ember, hogy tudja, nemsokára indulunk, hogy fölmenjünk az Úr hegyére.

A zsoltárok könyvében van egy hosszabb egység (Zsolt 120–134), amelyet zarándok zsoltároknak, vagy felmeneteli zsoltároknak (*sir hama' alot*) neveznek. Jeruzsálem körülbelül 750 méter magasán fekszik a tengerszint felett. Krisztus korában több szokásos zarándokútvonal volt. Az ország közepén, a dombokon vezetett a legrövidebb útvonal, Szamarián keresztül. Ám mivel a zsidók és szamaritanusok között nagy volt az ellentét, a zsidó zarándokok nem szerettek keresztülmenni Szamarián. Általában a tenger felől, vagy (a tengerszint alatt körülbelül 380 méterrel fekvő) Jerikó felől kanyarodtak Jeruzsálem felé a zarándokok, így a zarándokút vége mindig egy jelentős kaptatót is magában foglalt. Ezért is nevezik a zarándoklatot felmenetelnek.

A bibliai hitben a zarándoklás központi valóság, a hit megélésének lényegi, helyettesíthetetlen eleme. Nincs ebben egyedül a bibliai hit. Sok olyan vallás van, ahol a zarándoklás fontos. Gondolhatunk a hindu vallásra, ahol a nagy folyókhoz zarándokolnak, hogy megtisztuljanak. Vagy említhetjük az iszlámot, ahol az egyik legalapvetőbb parancs (az öt nagyparancs közül az egyik) az, hogy az életben egyszer el kell zarándokolni Mekkába (*hadzs*).

Az egész emberi életút olyan, mint egy hatalmas zarándoklat. Az életünk is olyan, mint egy út, és a vallásos ember ezt éli meg a zarándoklattal fizikai módon. Az életutunk a fogantatással indul. Isten indítja el az életünket, ahogy ő indította el a világmindenséget, úgy minket is ő alkotott meg, ő akart. Amikor megszülettünk, nemcsak a szüleink ujjongtak, hanem mindenekelőtt ujjongott az örök teremtő Isten, aki akarta, hogy legyünk, gyönyörködött bennünk. Ő indította el az életünk útját. Ő tőle indul a zarándoklatunk. Az élet egy hosszú út, amelynek során az ember el is veszít dolgokat, és aztán kap is ajándékokat, alakul. Az út vége megint csak az örök teremtő Isten. Ő a kezdet és a vég. A halál kapujában ő vár minket, ő ölel át az atyai házban, ahova tart az emberi életút. Az út tehát az egyik legmélyebb szimbólum arra, hogy mit jelent élni, mit jelent em-

bernek lenni. Az életünket talán leginkább az úton tudjuk megélni, megtapasztalni, ezért nagyon sok vallásban a zarándoklás az egyik alapidenzió.

Egy állítólag Jézustól eredő mondás, amely nem került bele az evangéliumokba, csak az iszlám hagyomány őrizte meg, így hangzik: „A világ keskeny híd, házat nem építhetsz rajta”.¹ Az életünk út, nem arra való, hogy végérvényesen lakást építsünk, végérvényesen gyökeret verjünk. Egy rabbi, aki nagyon bölcs volt, egyszer egy gazdag vendéget fogadott, aki tanácsot akart tőle kérni. A vendég bejött, és elcsodálkozott, hogy a rabbi szobájában alig van valami. Egy ágy, egy polc, egy szék. Megkérdezte a rabbit: „Rabbi, hol vannak a bútoraid?” A rabbi visszakérdezett: „Hát a tieid hol vannak?” A gazdag az mondta: „Én átutazóban vagyok”. Mire a rabbi így felelt: „Én is”. Átutazóban vagyunk ezen a világon. Nincs itt végérvényes lakásunk. A zarándok ezt éli át. Úton van, és vállalja ennek következményeit, nehézségeit.

A kereszténység azt tanítja, hogy Isten örök szeretet: Atya, Fiú és Szentlélek örök szeretete. Nem egy magányos Isten. Istenben örök szülés, örök születés van. Az Atya szüntelenül mindent átad a Fiúnak, az Istenség teljességét úgy birtokolja, hogy adja. Semmit nem tart meg magának. Az Atya — talán merhetjük így mondani — szegény, semmit nem birtokol. A szeretet örök extázisában, önátadásában él. A Fiú öröktől fogva mindörökké születik. Az Istenség teljességét úgy birtokolja, hogy kapja. Mindent elfogad, és mint tiszta tükör, mindent visszasugároz. Ennek az Istennek a képmása a világ: az atommagok és az elektronok tánca, a férfi és a nő szerelme. A világ titka mögött szeretet van. A mai atomfizika rámutat, hogy nem helyes az anyagot kicsi részecskéknak, a Naphoz hasonló atommagnak és a körülötte keringő kicsi bolygóknak elgondolni. Sokkal inkább hasonlít az anyag egy gyönyörű harmóniát alkotó rezgéshez. Az anyag az energia gyönyörű matematikai harmóniák szerinti rezgése. Nagyon sok fizikus azt mondja, hogy az anyag leginkább a dallamhoz, zenéhez hasonlít. A világ Isten szeretetéből lett, szeretetdallamából, ebből a gyönyörű harmóniából, ami az Atyából, a Fiúból és a Szentlélekből árad. Ebből zengett fel a teremtés dallama, ebből zendült fel az óriás szimfónia. Az emberi élet célja az, hogy megtanuljunk szeretni, hogy megtanuljuk ezt a dallamot tisztán énekelni, a hamis hangokat kiszűrjük, az önzést, a szenvedélyeket. Megtanuljuk tisztán énekelni a szeretet énekét. A földi életünk célja az, hogy megtanuljunk szeretni: ezért alkotta Isten ezt a földi utat. Hogy megtanuljunk örömmel, szabadon, szeretettel adni az életünket. Először darabokban, kiki a maga hivatása szerint a házasságban, a családjában, a munkájában, a gyermekeiért. Az élet végén pedig majd egész önmagamat adhatom oda Istennek. A halál pillanatában az emberi életnek a legvégső, legnagyobb tette, amikor önmagamat egészen a Teremtő kezébe helyezve visszaadok Neki mindent. A zarándokút emlékeztet arra, hogy az életem útja arra való, hogy megtanuljak szeretni.

¹Például a Fathpur Sikri mecset feliratából ismerjük; vö. Joachim Jeremias: *Unbekannte Jesusworte*. Gerd Mohn, Gütersloh, 1965.

A 84. zsoltár az egyik legjelentősebb zarándok zsoltárunk. A zsoltár elbeszéli azt, ahogy megy a zarándok föl Jeruzsálembé, átkel a Baka völgyön, aztán egyre magasabb erődök között halad, és végül megjelenik a Sion hegyén, az Úristen előtt. Ebben a zsoltárban több szójáték is van. A Baka völgy neve, ami egy földrajzi név, nagyon hasonlít ahhoz a héber szóhoz, ami sírást jelent. Innen, ebből a zsoltárversből ered a „siralom völgy” elnevezés is. Lehet így is fordítani a zsoltárt, hogy amikor a sírás völgyén keltem át, akkor az források völgyévé változott (Zsolt 84,7). Az Úristen velem volt, átalakította a sírásomat örömmé. Szintén hasonló a héber nyelvben a tavak és az áldások szó (Zsolt 84,7). Egy kettősség vonul végig a zsoltárban: ez egy fizikai út, völgyeken át, tavak mellett, de a mélyben ez egy lelki út, sőt, az életutamat tudom általa megélni, az életutamon tudok előrelépni. A 84. zsoltár gyönyörűen mutatja ezt a kettős folyamatot, a fizikai és a lelki utat, amit a zarándok átél.²

²Alonso L. Schökel –
Cecilia Carniti:
I Salmi. Vol. II. Borla,
Roma, 1993, 170–181.

A Biblia azonban nemcsak ezt tanítja, hogy az utunk Isten felé tart, az életünk olyan, mint egy zarándokút. Ebben még a többi vallással teljesen egyek vagyunk, nem mondunk gyökeresen újat. A Biblia és a kereszténység azonban ennél sokkal radikálisabb dolgot tanít, mégpedig azt, hogy Isten testet ölt, és a mi — sokszor fájdalommal és sötétséggel teli — utunkat magára vállalta, végigjárta. Ezt az emberi zarándokutat Isten is végigjárta. Előttünk megy, a halál sötét völgyeiben sem vagyok egyedül. Krisztus előttem járta a halál útját, és megnyitotta az örök élet kapuját. Ezt az utat Istennel járom. Ő az életvezér (ApCsel 3,15) aki előttünk halad. Legyőzte a gonoszt, legyőzte a halált. Én vele együtt járom az életem útját.

Megjelenik ez a gondolat már az Ószövetségben is, például Ábrahám történetében. Ábrahám története az egyik legalapvetőbb ószövetségi történet: a zsidó népnek „alapító története”. Az, hogy mit jelent hívó embernek lenni, Istennel kapcsolatban lenni, talán leginkább Ábrahám története kapcsán mondják el, aki az első zsidó, ennek a népnek az ősatya, minden hívőnek az atyja. Ábrahám története sok szempontból nagyon hasonlít a legalapvetőbb görög történethez, az *Iliász*hoz és az *Odüsszeiá*hoz, ami a görög nép alapító története. Ők is azt próbálják elmondani ezzel a nagy mítosszal, hogy mit jelent embernek lenni. Odüsszeusz szimbóluma az ügyes görög embernek, aki okos, ravasz, erős, aki nagyon sok viszontagsággal teli úton végül is mindent megold. A végén a feleségét is visszaszerzi. Tehát Odüsszeusz szimbóluma a görög kultúrának, a görög embereszménynek. Ezt fogalmazza meg az *Iliász*ban és az *Odüsszeiá*ban a görög költészet, a görög kultúra. Mind a két esetben arról hallunk, hogy valaki egy nagyon hosszú úton végigmegy, nagyon sok viszontagságon kell átmennie. Nyilvánvaló mind a két esetben, hogy az út szimbóluma az életnek. A történet főhőse, főszereplője szimbóluma annak, hogy mit jelent embernek lenni, hogyan kell ezt az utat végigjárni. Erről szól mind a két nagy történet. Azonban a kettő között vannak nagyon nagy különbségek. Az *Odüsszeiá*ban azt halljuk, hogy

³Jean-Louis Ska: *Les énigmes du passé*. Lessius, Bruxelles, 2001, 43–45; Uő: *Nature and meaning of the Abraham Cycle (Gen 11,29–25,11)*. In uő: *The Exegesis of the Pentateuch*. Mohr Siebeck, Tübingen, 2009, 23–45.

Odüsszeusz elindul és a végén ugyanoda tér vissza, ahonnan indult: Ithakába. Ez egy önmagába visszatérő út. Ennek a történetnek a főhőse egyértelműen Odüsszeusz. A ravasz, ügyes, bátor, erős Odüsszeusz. A humanista életeszmeny, az ókor emberközpontú életeszmenye.³

Ábrahám története gyökeresen más. Ábrahám nem oda ér vissza, ahonnan indult. Elindul, valahonnan Mezopotámiából. Azt mondja neki az Úristen: menj egy földre, amit majd mutatok neked. Azt se tudja, hova kell mennie. Egyetlen batyuja, útipoggyásza egy titokzatos ígélet: Majd áldott leszel, tebenned nyer áldást a Föld minden népe. Adok neked majd egy földet. Ebből a földből, amit az Úristen ígélet, Ábrahám egyetlen talpalatnyit sem szerez meg. Nem kapja meg az Ígélet földjét. Bejárja a területet északtól délig, kelettől nyugatig, de nem lesz az övé. Egy egészen kis darabka lesz csak az övé: Machpéla barlangja, Sára sírja. A felesége sírja az egyetlen kicsi talpalatnyi föld, amit Ábrahám az Ígélet földjéből megszerez. Ez egy gyönyörű húsvéti jelenet az Ábrahám történetben. Az üres sír, az örök élet kapuja. Ez az út elindul innen a földről, de nem ezen a földön ér véget. Az örök élet felé tart, az atyai ház felé. Ábrahám történetének a főhőse nem Ábrahám. Ábrahám a történetben nagyon gyakran se nem bátor, se nem lovagias. Megesik, hogy a feleségét is felkínálja nehéz helyzetében, csak hogy ő megússza. Nem egy nagyon bátor, erős, ügyes ember. Ennek a történetnek a fő veszélyforrása maga Ábrahám, és a legfőbb szövetségese Isten, aki a nagy bajokból kiment. A mi életünkben is így van. Az életünknek az igazi főszereplői nem mi vagyunk. Az Úristen az életünk főszereplője. Ő indította el az életünk zarándokútját, Ő alkotott, és Ő fogja beteljesíteni is az életünket. Nem nekünk kell izzadságosan beteljesíteni. Soha nem sikerülne. A teljességet az Úristen adja. Az életünknek a legfőbb veszélyforrása mi magunk vagyunk, a legfőbb szövetségeseink Isten. Ez teljesen más világkép, mint az ókori pogány görög kultúráé. A régi pogány, görög világ, egy önmagába visszatérő és emberközpontú világ. A bibliai világ egy kinyíló, Isten-központú világ. Ábrahámot tehát egy ilyesfajta útra hívja Isten.

Sokszor elgondolkodtam azon, hogyan lehetett arra képes Ábrahám, hogy elinduljon. Azt sem tudta, hogy hová kell mennie. Ezt mondja a Biblia: „Menj egy földre, amit majd mutatok neked!” Mindegy úgy képzem, hogy Ábrahám végtelenül boldog volt, amikor ezt átélte, hogy az örök, hatalmas Isten énrám tekintett. A sok ezer és tízezer közül kiválasztott. Rajtam a szeme megakadt. Ezért a hangért ő boldogan a világ végéig elment volna. Olyasmit élt át, amit József Attila mond a szerelemről, amikor azt írja: „Reám néztél, s én mindent elejtettem. / Meghallgattál, és elakadt szavam.” Ábrahám magán érzi Isten tekintetét, és boldogan mindent kiejt a kezéből, és indul.

A zarándok valami nagyon hasonlót él át. Aki zarándoklatra indul, legtöbbször egy Istentől megérintett ember. Ezért ejti ki az éle-

tét a kezéből, ezért hagyja abba az addigi rohanást. Lehet, hogy eleinte egy fájdalom, szenvedés indítja arra, hogy keresse a léte értelmét. Talán még nem tudja pontosan, hogy maga Isten kopogtat az életén. Csak valami baj, egy homokszemcse került az életébe, amiből jó esetben majd lassan drágagyöngy lesz. Még talán nem érti, hogy ez Isten közeledése, de valami ilyesfajta megérintettség indította el.

Isten története a Földön megrendült emberek története. Akik Isten kopogtatását, közeledését nem tudják könnyen lerázni a vállukról, elfelejteni, tovább menni, mintha mi sem történt volna. Akiknek az élete az úgymond normális kerékvágásból végérvényesen kibillent. Isten története itt a Földön megrendült emberek története. Ilyen megrendült ember lehetett Mózes, ki levette saruit, leborult, tudta, hogy szent ez a hely, ahol áll. Ilyen megrendült ember lehetett Dávid, aki teljes erejéből táncolt a frigláda előtt, nem törődött vele, hogy a felesége és mások kinevetik. Ilyen megrendült emberek lehetnek az apostolok. Alig ismerték még Jézust. Éppen csak elment mellettük, és azt mondta, hogy kövessetek engem, ők pedig azonnal mindent ott hagytak. Ilyen megrendült ember lehetett a százados a kereszttal, aki látta Krisztust meghalni és azt mondta: „Ez valóban Isten Fia volt”. Ilyen megrendült emberek állhattak a pütkösi tömegben, amelyről azt olvassuk, hogy fájdalom járta át a szívüket, és aznap mintegy háromezer ember megtért. Isten története itt a Földön megrendült emberek története, akik kibillennek a normális hétköznapi kerékvágásából. Nem is tudják az életüket többé ugyanúgy folytatni.

A legtöbb komoly zarándok élete mögött valami ilyesféle titok rejlik. Jó ezt tudatosítani is a zarándokkal: lehet, hogy emberi szempontok indították el, talán esetleges körülmények. Valójában azonban ezek mögött az örök teremtő Isten van. Ő az, aki hívott téged. Végtelenül boldog, hogy itt vagy az úton. Akar veled találkozni. Igazából Ő indított el erre a zarándokútra.

A zarándokút összeköt Istennel. Megrendítő volt számomra, amikor egy alkalommal tíz nap gyaloglás, annak nem kis fáradalmai után énekszóval bevonultunk a csíksomlyói bazilikába. Folytak a könynyeim, ahogy ott letérdeltünk. Kiáradt, kitarult a szívem úgy, ahogyan ritkán az életem során.

A zarándokút összeköt egymással is. Döbbenetes volt, amikor Erdélyben egy kis román falun áthaladva, és magyarul énekelve, egy román család kijött, és az unokáknak süttött süteményt nekünk mind elkínálták. Döbbenetes volt Énlakán az unitárius templomban katolikus misét mondani úgy, hogy a felolvasónk a református lelkész fia volt. Egymással is összeköt az út: összeköt vallásokat és nemzeteket.

A zarándokút összeköt az Élet Forrásával, a Teremtővel, Aki nélkül Európa és a magyar népünk sem maradhat meg. Kívánom, hogy minél több zarándok keljen útra, döbbenjen rá az útja során, hogy az élete egy hatalmas zarándokút, melynek célja az, hogy megtanuljon szeretni, és találjon oda az út végén a Forráshoz, Isten szeretetéhez.

ZARÁNDOKOK VALLOMÁSAI

Azt olvastam, hogy a camino egy tükör, amibe jó mélyen bele kell nézni, csak nem szabad megijedni attól, amit látunk. Azt hiszem, én belenéztem. Keserves volt odafordítani a tekintetem és ott maradni, nem elfutni... de aztán, ahogy egyre többet néztem, a göndör szőke lány hamarosan már nem is volt olyan érdekes: mögötte, benne és körülötte egy sokkal szebb és hatalmasabb Valaki jelent meg. Őt volt érdemes hosszán figyelni.

Mikor ráeszméltem, hogy az ősi Szent Jakab-utat taposom, megrettentem. Mit csinálók én itt? Tulajdonképpen mi a célom? Mitől leszek én zarándok? Kerestem, kutattam magamban, magam körül. Tudtam, hogy hinnem kell, hogy Isten velem van és vezet. Ezt a gondolatot a sejtéstől a bizonyosságig kellett eljuttatni. Mondanom sem kell, hogy nem a magam erejéből, de sikerült. A kétségbeesett kapálózásom és veritékszagú imádságaim közepette a Mennyei Atya megragadott, közel hajolt hozzám és megnyugtatót: „Ne félj, mert megváltottalak, neveden szólítottalak, az enyém vagy!” (Iz 43,1).

Szükségem van a másikra. Nemcsak a magány nehézségeiből való felüldülés miatt, hanem mert a vele való kapcsolatban próbálhatom meg magamat, vele szemben derül ki, mennyire (volt) hatékony a belső formálódásra szánt idő. A harmadik naptól kaptam egy útítársat. Eleinte zavart, sértette az önérzetemet. Aztán eszembe jutott a jól ismert szakasz: „Ha valaki azt állítja, hogy: »Szeretem az Istent«, de testvérét gyűlöli, az hazug. Mert aki nem szereti testvérét, akit lát, nem szeretheti az Istent sem, akit nem lát” (1 Jn 4,20). Így hát igyekeztem gyorsan helyretenni magam. Gyönyörű és nagyon különleges barátság született közöttünk, ajándékok voltunk egymás számára végig az úton.

A domborzat különleges módon kísért: hol tökéletes leképezése volt lelki világomnak, hol pedig támaszként vagy gondolatindítóként volt jelen. Rügyfakadás előtt indultam, így végigkísért utamon a természet ébredése. A gyenge, harsány zöld levelek lassan megerősödtek, a virágok illata és szépsége mindig mosolyt csalt az arcokra. A nap hol melegített, hol égetett, hol pedig háttérbe vonult, és az esőnek, jégesőnek vagy az erős nyugati szélnek adott teret. Mindegyik szép volt. „Jöhet az eső és fújhat a szél...”

A zarándoklat Istennek ajándékozott idő. Odaálltam elé és kértem, hogy formáljon, tanítson. Rá kellett ébrednem egyszerre a kicsiségemre, esendőségemre, nyomorúságomra és arra, hogy

Ő mindezek ellenére és mindezzel együtt szeret és gyermekévé fogadott, értem is emberré lett és feláldozta magát. Belém hasított az Úrral való kapcsolat elevevése, személyessége és szeretetteljessége. És tudom, hogy minden időben gondot visel ránk egyenként és személy szerint.

A jó élményeket, helyzeteket nehéz elhagynom. Féltem, hogy az egész szertefoszlik, és eltűnik mindaz, amit kaptam. Sokat hallottam, hogy az Út korántsem Santiagóban ér véget. Az óceánparton megtaláltam az utolsó útjelző követ: 0,000 km. A nyíl hazafelé mutatott...

SAROLTA (18)

Két alkalommal jártam meg az El Camino déli útját Portótól Santiago de Compostelláig. Tulajdonképpen minden vonzott benne: a mindennapokból való kivonulás, a természetközelség, az úton levés egyszerűsége, a fizikai kihívás, Portugália és Spanyolország, az emberek, akikkel útközben találkozhatom, maga Santiago, Európa egyik legnagyobb zarándokhelye és az Isten-élmény az út során. Másfajta, kevésbé statikus lelki kikapcsolódásra vágytam, mintha elvonulnék egy kolostorba néhány napra imádkozni, szemlélődni. Azt éreztem, hogy önmagam kiüresítéséhez és Isten befogadásához szükségem van a gyaloglás monotonitására, a természet közelségére és a kiszolgáltatottságra is. Mindez nagyon szépen igazolást nyert az úton. Átélttem, hogy kiszolgáltatott vagyok az időjárásnak, a társamnak, az ismeretlen útnak, azoknak az embereknek, akiktől segítséget kell kérnem, de a nyelvüket nem beszélem. Ugyanakkor mindez lehetőséget adott az Istenre való teljes ráhagyatkozásra és ráhangolódásra, aminek folyamatosan megtapasztaltuk az ajándékait. Nem kellett tűzoltólaktanyában aludnunk, mert valaki, akit soha előtte és utána nem láttunk, kulcsot adott a lakásához. Utolért bennünket egy nyári spanyol erdőtüz, mégis átjutottunk épségben a területen. Ivóvízben és ételben soha nem szenvedtünk hiányt, mert vagy a természet adott, vagy akadt olyan helyi ember, aki megkínált, éppen akkor, amikor nagy szükségünk volt rá. Tapintható volt Isten jelenléte. A kiszolgáltatottság és az emberek jósága alázatra tanított, ami azt gondolom, nagy hiánya a mai embernek. Tisztelni azt, amink van és alázattal végezni a mindennapi teendőket nem mindig egyszerű. A Camion annyira sűrítve találkozik a zarándok a létel magával, hogy sokkal intenzívebben éli át ezt a tiszteletet és alázatot. Bennem meghatározó emlék maradt a hátizsák cipélése, mivel nem a lábaim fájtak, hanem a hátam. Jézus mondja: „aki követni

akar engem, vegye fel minden nap keresztjét”. Én így vettem fel újra és újra a hátizsákot. Fegyelemre és egyszerűsége is tanít az út. A hajnali kelés, a mindennapi zsákcipelés, továbbindulás a test kordában tartásának fegyelmére tanít, valamint a ruházat, az étkezés, a magunkkal vitt tárgyak egyszerűségére — és a tárgyak, hozzáteszem, sohasem bizonyultak kevésnek. Ha valaki azt mondja, őt csak a fizikai kihívás vonzza, vagy azért vág bele az útba, mert mostanában annyian ezt teszik, nem hiszek neki. Útközben előbb-utóbb mindenkiről kiderült, hogy van mit cipelnie lelkileg, mozognak benne megválaszolatlan kérdések, másokat hordoz a szívében vagy keres valamit az életében. És még ha körül is vesszük magunkat zajokkal, alapvetően minden ember vágyik a csendre, elvonulásra. A Caminón azt láttam, hogy akik ott vannak, elég bátrak ahhoz, hogy felvállalják saját, személyes csendjüket, amely sohasem meddő. Ilyenkor szólal meg Isten bennünk. Egy másik ajándék, amit az úton kaptam, az abban való megerősödés, hogy szép az Isten. Hogy bármennyi rosszat elmondhatunk a világról, akkor is ott van benne a nyugalom és a jó. Csodálatos volt meg tapasztalni ismeretlen emberek őszinte segítségét, bizalmát, önzetlenségét. Utólag azt mondhatom, hogy az első lépést megtenni a legnehezebb. Utána minden adatik.

ANNA (36)

Hogy mit is jelentett számomra az El Camino, a Szent Jakab apostol santiagoói sírhelyéhez vezető zarándoklat?

Legelőször is talán vágyat. A vágyat menni. Nagyon régen, még gyermekkoromban hallottam először az Útról — ekkor még távoli képként ábrándoztam arról, hogy milyen jó lenne erre a csodálatos helyre, illetve útra elmenni. Az egyetem alatt szintén találkoztam az El Caminóval. Kezdetű az út is egyre népszerűbbé válni, többször futottam össze hirdetőtáblákon reklámokkal olyan könyvekről, úti beszámolókról, amelyek a zarándokút tapasztalatairól szóltak, így a korábbi vágy búvópatakként többször felszínre került a gondolataim között. Az egyetem utáni munkába állásommal tehető egy időre, amikor ez a vágy már elhatározássá erősödött: nekem dolgom van az úttal, én ide egyszer el fogok menni. Őt év múlva lett ez az „egyszer” — és bár közben is éreztem, de utólag főként tudom, hogy ez a várakozás is hozzátartozott a készülétekhez, ez az öt év is adott egy előzetes zarándok-tapasztalatot: azt, hogy bátran megvárhatom, ami az enyém, mert ha hozzám tartozik, nem fog elkerülni. Később arra is rájöttem, hogy „meg kell várnom a kérdésemet”: mi a kérdés, amit el akarok vinni magammal az útra? Mi az, ami miatt, és mi az, ami

ért megyek? Nem jöttem rá azonnal, nem szólalt meg a kérdés — a saját kérdésem. Az út mégsem hagyott békén. Apránként szereztem be a kellékeket, a túrafelszerelést, közeledtem az úthoz gondolatban — nekem jó volt ilyen hosszán készülni, átröptett az egész tanéven. Ajándék volt megtapasztalni, hogy amitől olyan sokáig féltem, az anyagiak kérdése, könnyedén megoldódott: mindenre futotta a pénzből, amire szükségem volt. Ajándék volt megtapasztalni, hogy milyen kevés tárgyra, körülményre is van valójában szükség. Ajándék volt megtapasztalni, hogy annak ellenére, hogy nőként egyedül indultam útnak, félelem mégis csak egyszer társult az érzéseimhez: csak a reptéren, az indulás előtt. Utána elmúlt, mert tudtam, hogy bár egyedül megyek, mégsem megyek igazán egyedül.

Igy is lett. Bár egyedül mentem, mégsem mentem igazán egyedül. Gyakorlati téren ez azt jelentette, hogy mire Párizsból vonattal Saint-Jean-Pied-de-Port-ba, az út kapujába elértem, máris négy másik magyarral találkoztam, és az egész úton is további nyolccal. Azt mondják, az ember annyi és olyan emberekkel találkozik a zarándoklaton, mint az élete során — mintha csak annak a kicsinyített mása lenne a zarándoklat. Nos, ha így van, én hálás lehetek azért a sok jó emberért, akikkel találkoztam, még akkor is, ha egyedül mentem.

Hálás vagyok az egyedüli napjaimért is. Ilyenkor a gyaloglás nagyon természetes, monoton üteme a gondolataimat is rendezte. Lassan, napról napra, kilométerről kilométerre a zaklatottságból érkező gondolatoknak is olyan természetes lüktetése lett újra, mint a lassú, de folytonos lépéseknek. A napi rutin, amely elől nem lehetett kitérni — felkelni, menni, odaérni... majd tisztálkodni, mosni azt a kevés, nálunk lévő ruhát, hogy másnap újra tiszta legyen a felvenni való... majd időben pihenni térni, hogy másnap is legyen ugyanúgy energiánk harminc kilométerrel tovább menni, hegyenvölgyön, forróságban — mindez visszaadta a szigorú rend szeretetét és értelmét is.

És nem csak azt. A szabadság más, jobbfejta értelmét is hozta magával az út. Annak a tudatnak szabadságát, hogy nyugodtan mehetek a saját ütememben, és mivel más is így tesz, ezt senki nem veszi tőlem sem rossz néven. Hozta magával a bizalom mélyebb, új tapasztalatát — bizalmat abban, hogy vigyáznak rám, bármelyik utat is választom. Hozta magával azt a láthatatlan, stabil biztonságérzetet, hogy látni fogom majd az útjelzőket szemüveg nélkül is, amikor odaérek, hogy döntenem kell; és hogy a döntéseimhez szükséges időt sem kell sajnálnom, nem kell siettetnem, mert az is hozzám tartozik. Hozott nyugalmat, harmóniát, helyreállította a lelki egyen-

súlyomat, hogy ismét tudjak másokért és magamért is dolgozni, élni.

Furcsa volt hat hét után hazajönni. A gyönyörű világomat, a családomat, a munkámat, az otthonomat újra gyönyörűnek tudtam látni, mégis hiányzott az az egyértelmű, kétség nélküli csendes nyugalom, amit az úton tapasztaltam. Egy ideig még itthon is tudtam olyan lassúnak maradni, mint ott. Ez elmúlt, hiszen mégiscsak a saját, mindennapi, gyorsabb és sűrűbb világunk szerint is élünk — és ez jól is van így. Furcsa érzés volt meg tapasztalni, hogy a szeretetviszonyokkal teli, féltett, joggal nagyra értékelt mindennapi életünk az úthoz képest mennyivel bonyolultabb, milyen sok körülménnyel nehezített. Sokkal könnyebb volt az úton sallangok, külső körülmények, felesleges tárgyak nélkül meglátni a lényegeset, a jó irányt. Jóval nehezebb a mindennapi életünk sietségében megőrizni a nyugalmat, meghallani a belső hangunkat (talán Isten hangját bennünk?). Nehezebb, de lehetséges. Ennek a módjára tanít az út.

A katolikus barátaim (én evangélikus vallású vagyok) azt mondják, a zarándoklat valójában lelki gyakorlat, és ez fordítva is igaz: minden lelki gyakorlat is egy zarándoklat. Minden bizonytalanságunk van: van más módja is annak, hogy közel kerüljünk Isten hangjához, és hogy a lelki békénk is meggyógyuljon az Ő segítségével. Nekem ezt mégis az Él Camino hozta el, nekem mindenképpen ezt jelentette az út. Eleinte még azt gondoltam, hogy ez csak egyszerű van. Hogy ide nem visszajárunk, ez nem egy turistaút, én nem fogok többször oda elmenni. Mire Santiagóba értem, már nem voltam ebben biztos. Csak abban, hogy lehet majd olyan helyzet életemben, amikor újra szükségem lesz zarándoklatra. Remélem, akkor is el tudok majd menni. Az út ennek ellenére még mindig hiányzik. Hiányzik úgy is, hogy jelen van bennem. Ez is egy csoda. A „vagyakozunk az után, ami már a miénk” (Simone Weil) érzés mindennapi csodája.

RÉKA (32)

Először a keretekről. A jezsuita rendben az újonc-idő alatt, ami a szerzetesi képzés legzártabb része az egész formációt tekintve, több úgynevezett próbációval szembesül a novícius. Minden próbának megvan a maga struktúrája és témája, ahol nem az a kérdés, hogy kiállja-e a novícius az adott kihívást, hanem hogy hogyan válaszol rá („Gondolj csak vissza arra az egész útra, amelyen az Úr, a te Istened... vezetett...”, hogy... próbára tegyen, s így nyilvánvalóvá legyen, mi forog szívedben” vö. MTörv 8,2). Az egyik ilyen „próba” a zarándoklat. Pénz, telefon, étel, szállás előre szervezése nélkül, minimális csomaggal kell indulni (egy vál-

tás ruha, szappan, törölköző, kulacs, fogkefe — talán térkép, pár gyógyszer, hálózsák). Az útvonalat előre egyeztetni kell a novíciusmesterrel. Kettesével vagy hármasával kell menni, egyedül semmiképpen.

Amikor beléptem a novíciátusba, akkor ez volt az egyetlen próba, amit szívből, szinte türelmetlenül vártam. Előtte még azt hittem, hogy a fizikai korlátainknak lesz a próbája, és talán a nélkülözésé. Tévedtem. A Rendalkotmányunk szerint ez az Istenbe vetett feltétel nélküli — mindig elhalványuló és újjászülető bizalom próbája. Hogy az Isten mindig gondoskodik. Hogy mindig az történik, aminek történnie kell. Hogy bízunk az életben, mert az maga kínálja a megoldásokat a lehetetlennek tűnő helyzetekre. Ez már közelebb áll a valósághoz. Utólag, ez a próba arról szólt számomra, hogy megtapasztaljam, a legteljesebb eszköztelenségben és a legkiszolgáltatottabb helyzetben is van válasza az életnek, és nekem is van választásom.

Meg is lehet állni, tovább is lehet menni.

A társammal Máriapóctól indultunk Csíksomlyó felé gyalog. Ételt és szállást kértünk minden este, húsnapon kerestül. Minden este kaptunk szállást. Öt nap után a hátizsákunk, a vándorbotunk, de főleg a szagunk miatt (a mindennapos ruhacsere és mosdás ellenére) pásztoroknak néztek az emberek. Hét nap után az állatok is. Egyszer egy vezérkecskében mély szimpátiát ébresztettünk, és egy teljes kecskenyáj megindult utánunk — az igazi pásztor és a pásztorokutyák bosszankodására.

Hét év után is azt mondom, hogy a rengeteg naplóba jegyzett élmény, a jötevők nevei, a helyszínek és emlékek mind megmaradtak. Egészen elevenen élnek bennem. Értek komoly meglepetések és visszautasítások. Megtanultam, hogy félelem mindig lesz az életemben, és a hivatásom is próbák elé néz. Számptalan analógiát fedezek fel azóta is a mindennapjaim működésében, és abban az Erőben, ami titokzatos módon akkor is és a „szürke napokon” is továbbvisz. Támogat. Megtart. Táplálja az életbe vetett bizalmamat. Meglep. Segít, hogy elengedjem a felesleges súlyokat, és csak azt cipeljem, ami szükséges. Valamit, akár így, akár úgy, de cipelünk. Hordozunk. Azonban nem mindegy, hogy mit, mennyit és főleg: meddig.

A végére teljesen elrongyolódott szinte mindenem, nélkülözni azonban sosem nélkülöztem.

Saját szakállára, egyedül senkinek sem ajánlom ezt a próbát. Mindenképpen kell egy társ, aki segíti a dinamikákat, és tükrözi a valóságot. Hálás vagyok ezért a tapasztalatért.

FERENC (35)

Sok évvel ezelőtt zarándokoltam Santiago de Compostelába. A teljes létbizonytalanság határán töltött egy hónapnyi Costa Brava-i homokszobrászkodás után egy barátommal jutottam el Leon közelébe 2001 augusztusában, és a rettenetes hőségben minden előzetes felkészülés híján a kezdők legtöbb hibáját elkövettük az úton. Kezdve a közel húszkilós csöves hátizsáktól a kitartó gyakorlásra alkalmatlan Tisza cipőn át az átgondolatlan időbeosztásig, aminek köszönhetően rendre a zarándokszállások konyhakövén jutott csak hely számunkra éjszakára. A hagyományhoz híven bűneink csomóiból font keresztet akasztottunk a nyakunkba, és a szívünkre és a lábunkra hagyatkozva vágunk neki a caminónak, de ezen az úton az erő és az elszántság nem bizonyult elégségesnek. Visszatekintve bármikor újra elindulnék az akkor pokolinak tűnő, árnyéktalan, sajgó úton, ahol a tűző nap, hátizsákunk és képzelt, jövőbeli gondjaink terhe meglepő gyorsasággal erodálta legyőzhetetlenségünkbe vetett hitünket. Az elcsigázottság hamar alázatra tanított.

Én akkor még nem keresztelkedtem meg, de nagyon vártam, hogy misztikus élményekben legyen részem a zarándoklat alatt. Sokak kéréseit vittem magammal, és a szállások közelében fekvő templomokban a zarándokoknak tartott ritkás miséken hamar megéreztem, hogy a törődött ember érzelmei mennyivel könnyebben nyílnak meg Isten előtt. Amíg felesleges energiámból futotta, figyeltem, mi zajlik bennem, de a változás elrejtőzött. Valamelyik nap azonban egyszer csak arra eszméltem, hogy nem gondolkodom... nem gondolkodom semmin. Nem tudtam felidézni,

hány napja, de nem aggodalmaskodtam a nyár vége miatt, nem mondtam memoritert magamban, hogy „hasznosan” töltssem az időt, és nem imádkoztam. Csak léptem egyik lábammal a másik után, és nem volt bennem semmi. Kiüresedtem, csöndben, rejtve — készen álltam. Bármire. Erre az állapotra azóta is vágyom.

Emlékszem, mennyire zavarba ejtett megérkezésünkkor a Szent Jakab katedrális pazar monumentalitása, pompája, a láрма és a vásári tolongás. Felháborított, hogy a zarándok piaci forgatagban kényszerül az Úr elé helyezni alázatot megismert szívét. De talán csak az út teljesítését ünneplik, a terhek letételét és a bocsánat kegyelmét. Bementünk mi is a katedrálisba, madzagból csomózott keresztjeinkkel együtt vélt bűneinket is az egyik oldalkápolna rácsaira akasztottuk, és sorban álltunk a körüljáróban, hogy a szent arannyal vert szobrát megöleljük. Alaposan átgondoltam az úton, mit is kívánok majd magamnak és a magammal hordozottaknak a szentélyben, de amikor megérintettem az apostol alakját, csak annyit tudtam kimondani: Könyörülj rajtunk! Kicsit leforrázva sodródtam tovább a tömegben, azt sem értettem, hogy jutott ez eszembe. De azóta sem bánom, hogy egyetemes kérest fogalmaztam meg.

A világ azóta rémisztően összezsugorodott, és komoly felnőttként sokkal szárnyaszegettebben mozog benne, mint amikor még szemem a végtelent pásztázta. Ma úgy remélem, más sem csak magára gondolva érkezik Szent Jakab sírjához, és értem, értünk is mond egy imát.

LÁZÁR (44)

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

JOHN TESTVÉR, TAIZÉ

Barátok Krisztusban

Utak az egyház új értelmezéséhez

„Világunk egy hosszú átmeneti szakaszba lépett, amelynek kiemenetét még nehéz felmérni. A keresztény egyház (...) mint a barátság világméretű hálózata, jótékony szerepet játszhat ebben a világban, amely keresi, gyakran vakon, identitását és egységét. Hogy ez lehetővé váljon, egyetlen út áll előttünk: visszatérni a forrásokhoz. (...) Jézus mondta: 'Barátainknak mondalak benneteket' (Jn 15,15). Ha mindnyájan Jézus barátai vagyunk, akkor egymásnak is barátai vagyunk." [A könyv] „Taizének és alapítójának merész vállalkozását mutatja be konkrét példaként vagy inkább példázatként, hogy milyen lehet a barátok hatalmas hálója Krisztus és az Evangélium szellemében.”

John testvér, Taizé

Ára: 2.400 Ft

FERENCES ARCÉLEK

Ha jól emlékszem, apám vitt le a budai ferencesekhez. Nem ebbe a templomba jártunk, vasárnaponként a Veronika kápolnában hallgattunk szentmisét. Az épület a Rózsadomb keleti lejtőjén állt, Buda ostrománál megsemmisült. Maradt az Áldás utcai iskola ideiglenes, dobogókkal megemelt tornaterme és a Margit körüti templom, melynek szétlőtt fél tornya úgy emelkedett a levegőbe, mint a fenyegető ujj: Ilyet ne tegyetek többé!

Apám jóban volt Szabó Szerén atyával, a fiatalok patrónusával. Őt kérte meg, ajánljon be a ministránsokat gardírozó testvérnek, *Borbély Achilles*nek, aki idejének java részét a félig földbe járt sekrestyében, a többit a miseruhák és a kis csuhák hajtogatásával töltötte, halkán szidalmazva azt, aki viselte és összegyúrte. Barátságosan fogadott, rögtön kiküldött a rendház udvarára, ahol iszonyú lármával ministránsok csapata kergette a labdát. Nem volt bemutatás, protokoll, tagja lehettem a csapatnak, azzal a feltétellel, hogy bevágom a ministráció latin szövegét, amelyből persze egyetlen kukkot sem értettem.

A templom bejáratánál ráccsal elválasztva áll Kis Szent Teréz oltára. A rácsot Achilles testvér fekete lepellel lefödte, és ott tanított ministrálni. Anyám azt mesélte, hogy a lepel mögül olykor szitkokat lehetett hallani: „Kliment fiam, akkora pofont kapsz, hogy leszáll a fejed!” — és ehhez hasonlókkal ösztönözte csapatát. Senki sem neheztelt rá, maradt a beceneve „mamuska”, mert tényleg mintha édesanyánk lett volna, annyi szeretettel nevelt az oltár körüli szolgálatra.

A ministránsközösségben szigorú hierarchia uralkodott. A főoltárnál egy-egy szentmisén vagy litánián, de még a Rózsafüzér-ájtatosságokon is legalább 8–8 fiú sorakozott fel az oltárhoz vezető lépcső alján. Legbelül a pipróbált veteránok, ők csöngethettek, sűrögtek-forogtak az ampolnákkal, áldoztatásnál tartották a kis tálcát, nehogy a Szentostya a földre hulljon, s könnyedén mondták a latin szöveget, mely a lépcsőimában hosszabb, egyébként rövidebb volt. A „belső” — így nevezte őket a mamuska — utóbb kinőttek a szolgálattól, egyetemre jártak, volt, aki megnősült, ilyenkor feljebb léphettünk, mindig akadt utánpótlás, az ügyesebbek a füstölővel is tudtak banni, rájuk különösen a keddi Szent Antal-misében volt szükség. Ezeket Schrotty Pál delegatus generalis mondta. Tömjénfüst borította ködbe a templomot, és zengett az ének: „*Csodákat kik látni vágytok, / Ó, jöjjetek Szent Antalhoz! / Fekélyt, nyomort, vétket, halált / Sátánt elűz, gyógyulást hoz.*” És a refrén: „*Szent Antalnak imájára / tenger enged, bi-*

lincs török. / Az elveszett tagot, vagyont / ifjú és agg visszanyerik.” Fújtuk, ahogy a tudónkból telt, bár az elveszett tagok visszanyerésének képe nem jelent meg előttem teljes valóságában.

Ministránsként ismertem meg a ferences atyákat. Egyikük-másikuk arcát ma is látni vélem. Ministrálhattam püspököknek: Lombos Lászlónak, a missziós püspököknek, Zdravec Istvánnak, és más rendbélieknek, akik szerzetük szétverése után sietősen mondták el hajnali szentmiséjüket, majd munkába loholtak. Mindegyik mellékoltáron gyeritya égett, egymást követték az atyák. A ferencesek aztán szétrajzottak beteget látogatni, kisegíteni, temetni, volt dolguk éppen elég.

Mamuska kiosztotta a feladatokat. Némelyek Paulin testvér segítségére siettek. A miseborokat kezelte, a lépcsőn lefelé néha kisebb baleset érte. Le kellett tisztítani az oltárterítőt, ha túl sok bor csöpögött rá, leszedtük. Olykor a rendházban sóprögettünk. Kedves megbízás volt: az atyák nagyon barátságosan üdvözöltek, amikor előbukkantak szobáskáikból. A meglett írástudók az irodában is segíthettek. Ketten üldögéltek a tekintélyt sugárzó íróasztaloknál, áttetsző arcú, sápadt férfi ült az egyiknél: *Angyalkának* szólították (olyat formázott). A másiknál *Quirin* atya trónolt, tőle egyebek mellett a pénteki böjt alól lehetett felmentést kérni. Megadta, de sosem mulasztott el élcelődni, mondván: nem ártana nekem egy kis bűjtölés. Nyaranta felkerestem szárszói házacskájában, néha *Szabó Imre* segédpüspök úr is ott időzött. Majdnem szemben, a sínek másik oldalán Beresztóczy Miklós napozott háza kertjében. Elszörnyedve bámultam kezén a kínzások nyomait, érteni véltem, miért lett a békepapi mozgalom egyik vezetője.

A budai komplexum Margit körütra tekintő részének első emeletén azok az atyák édegeltek, akik nem tartozhattak a rend kötelékébe. A lépcső mellett *Tamás Alajos*, a nevezetes Lojzi bácsi. Szobájából általában zongora hangja szüremkedett a folyosóra, máskor meg valamelyik oratórium szólistáival próbált. Mindig lelkesen üdvözöltem Réti Józsefet, akinél jobb evangelistát a híres lemezeken sem hallhattam, s illő tisztelettel köszöntöttem Jámbor Lászlót, aki valahol a közelünkben élt a Rózsadombon. Bemutattak Tiszay Magdának, az Operaház nagy nemzedéke tagjának. Ő is kitűnő szólistája volt az oratóriumoknak, nagy úrt hagyott maga után.

Lojzi bácsi küldetéses zenész volt, abban a korban adta elő a Kapisztrán kórusral és zenekarral az egyházzene remekeit, amikor azokat a legjobb kritikusok is mellékterméknek nevezték. Néhány nagy felfedezése is volt, Puccini *Gloria*-miséje, Dvořák *Stabat Mater*e és folytatni lehet a sort. Sokszor

kísértem el a gyermekkart és zenekart vidéki fel-lépéseire, mindenütt hatalmas sikerük volt, kitű-nő zenészek nevelődtek a gyerekek között, például Kollár Éva.

Alajos szobája mellett élt *Gábris Gracián*, a plé-bános. Róla a francia regények abbéi jutottak eszembe. Művészetpártoló papként igazi művé-szekkel készítette a Tövis utcai kis templom fres-kóit, igaz, nem mindegyik válik alkotója dicsősé-gére. Gracián atya nevével a Nemzeti Újságban is találkoztam: kínai misszióba ment néhány rend-társával. A nyarak egy részét ő is Szárszón töltötte: házában püspökök is szívesen megfordultak. Állandó harcban állt az idősebb hölgyekkel, sehogy sem elégedtek meg működésével, beszédeit is rö-vidnek vélték.

Mellette J. atya, *Horvát Jusztusz*, szentföldi plé-bános, akinek nagy pillanata volt, amikor szobája ajtajára kikerült neve alá a rangja is: „templom-igazgató”. Évekig ebben a funkciójában működött a Tövis utcában. Minden házassági évfordulónkon megjelent, s egyre panaszosabban újságolta, hogy régen a Pécs környéki hegyekben lévő pincék megáldásakor 6 literre volt hitelesítve, de már romlik az általa. Könyvet írtam legendáiról, csodála-tos ember és pap volt, töről metszett ferences szerzetes. Nagyon szerettük. Ő is az idősebb höl-gyekkel csatázott, s a mise végén hevesen tiltako-zott a vizet tartalmazó ampolna kiürítése ellen, mondván, megfájdul a torka.

A Tövis utcai kis templom az utolsó pillanatban épült fel. Vas Zoltán figyelmeztette a ferenceseket, hogy siessenek, több templom és kápolna nem épül-het. Az eredeti elképzelés szerint rendházat is emel-tek volna, a téglákat már kiszállították, évekig ott halmozódtak a telken. A ferences atyák a Margit körútról jártak fel. *Szaniszló atya* a leggyakrabban, aki emlékeim szerint akkor nem vállalta tovább az itteni pasztorálást, amikor a Szentendrén nyitott ren-di gimnázium igazgatója lett. Jó barátságot ápolt a katonás *Konstantin páterrel*, aki apámat egyszer teljesen elképesztette. Valamelyik idős rendtársa után érdeklődött, mire az atya tömören ekként vá-laszolt: „Meghalt, eltemették, kész.”

A legidősebbek közül gyakran ministráltam *Nándor atyának*. Végtelenül jóságos és kedves volt, ez azonban nem gátolta meg abban, hogy a mi-sekőnyvet dühösen átcsapja a másik oldalra, ha úgy vélte, késlekedünk. Apám télikabátján egy luk is bizonyította figyelmességét: egyre közelebb ül-tette a kályhához, nehogy fázzék, mígnem a ka-bát pirulni kezdett.

Kiderült, hogy a Tövis utcai templom épphogy kielégíti a rózsadombi hívek igényeit. Arra nem volt lehetőség, hogy önálló templomigazgató irányítsa, hiszen nem volt lakás, amelyben ellehetett volna. Továbbra is „lentről” irányították, de immár állandó lelkes vezetésével. *Jeney Jenő* nagyon jó kapcsolat

alakított ki az idősebb hívekkel, s a templomi kel-lékek gazdagítására is gondja volt. Egyetlen ne-gatívumának azt gondoltam, hogy a megszokott-nál jóval hosszabb szentbeszédeket mondott. De ebben is túltett rajta utóda, *Tátrai Gyula*. Intelligens, olvasott szerzetesként úgy gondolta, hogy ismereteit meg kell osztania hallgatóival, s mert állan-dóan új tudásra tett szert, volt mit megosztania. Ha-lála után lépett örökébe J. atya, akitől életem legrövidebb szentbeszédét hallhattam. „Testvéreim, szeressük az Úr Jézust!” — mondta és folytatta a szentmisét.

A Kistemplomban reggel 8-kor, délelőtt 10-kor és délben mondtak szentmisét a Margit körútról fel-rándult atyák. Reggel leggyakrabban a gömböly-ded, mosolygós *Lipót atya*. Igyekeztünk korán kelni, hogy mellette szolgáljunk az oltárnál, nagyon szerettük. Aztán eltűnt. A lenti rendház udvarán lát-tam, a breviáriumot mondta. Az egyházüldözés lát-tens áldozata lett: nem mert kimenni az utcára, meg-győződése lett, hogy követik és elhurcolják. Az ő eltűnését követően hosszú évekig nem volt állan-dó ferences a 8 órai szentmisén. Emlékeimben meg-jelenik *Zefirin atya*, aki kis híján megnevetetett az oltárnál. Csak a környezetnek köszönhettem, hogy nem ekként történt. Arról beszélt nagy hévvel, hogy gyenge idegzetű ismerőse kiment az erdőbe, s föl-kötötte magát. „Ha legközelebb ezt tesszük, mon-dta fenyegetően (egyébként kenyérré lehetett ken-ni), jól gondoljuk meg, nehogy halálos bűnbe essünk.” Időben nem stimmeltek az események.

Gyakran misézett kora reggel az egyik legnép-szerűbb szentendrei tanár, *Gálicz Töhötöm atya*. Szerintem a ferenceseket nem tanároknak szánta az Úr — ő ennek ellenkezőjét bizonyította. Segítőkész, ta-nítványaiért tűzbe menő tanártípus volt, rajongtak érte. Egyszer a körúton találkoztam vele. Megállít-tott, azt kérdezte, hogy van édesapám. Honnan tud-ta, hogy beteg? Rejtély. Mindent tudott. Támogatta a szegényebb diákokat, eredeti példákkal illusztrálta mondanivalóját.

Szégyenszemre idézem *Váradi Bélát*, a tarto-mányfőnököt. Elkezdte a lépcsőimát, s mi Laci ba-rátommal válaszolgattunk. Egyszer csak megállt, s indulatosan közölte, hogy nem hallja. Hango-sabban feleltünk, megint megállt, s most már az első sorokban is hallható volt, hogy haragosan lerámol bennünket. Mondandóját ezzel zárta: „Tudok úgy latinul, mint ti.” Biztosan így volt, bár latin szakos voltam az egyetemen. Attól kezdve sztrájkba lép-tünk, mindent elvégeztünk, de a szövegeket egy-maga mondta. Később pironkodva gondoltam erre az epizódra. Az sem enyhített a gyalázaton, hogy ő is a „jelentő” papok közé tartozott, ha igaz, amit utólag írtak a működésére emlékezők.

Gyakran mondott szentmisét a Tövis utcában *Halmai Paszkál*, a jóság megtestesítője. Ő ugyancsak igazi ferences volt, kedves, az a típus, akiért a gye-

rekek rajonganak. Egy alkalommal meggyóntam neki, hogy elemeltem barátom gombfoci csapatának szélsőjét. Rémülten kiáltott fel: „Micsoda bűn!” Apám, aki a gyóntatószék előtt várakozott, azt hihette, meggyilkoltam valakit.

A forradalom lázas napjaiban hunyt el Bohuniczky Szeffi férje, Maller Dezső, Paszkál atya szentelte be ideiglenes sírját a kertben. A koporsót egy szekrény helyettesítette. Az atyák nem szívesen vállalkoztak a rózsadombi útra. Ő jött az első szóra.

A déli szentmisét gyakran *Frajka Félix* mondta. J. atya halála után templomigazgatóként fölvirágoztatta a templomot. Nyugdíjas éveit a Pasarétnél tölti a kispapok nagy öröme. Ő szolgálta a rózsadombi híveket legtovább, sokan új állomáshelyére is követték.

Váratlan haláláig *Flórián atya* bűvölt el szentbeszédeivel a 8 órai szentmisén. Emlékeimre hagyatkozhatom: mintha földrajz szakos tanár lett volna, prédikációiban ismételtén kitért a kozmosz csodás rendezettségére és összhangjára.

Ritkán kísértem el édesapámat a pasaréti ferencesekhez. Itt számos tanár élt. *Nagymányoki Gilbertre* emlékszem: tőle kaptam a ferences missziós füzeteket, amelyek hősé életéről, vértanúkról szóltak, s barátaim körében annyira népszerűek voltak, hogy kölcsönzés után mindig elfelejtették visszaadni a példányokat. A tanárok közül *Szikra Ferenc* arca merül fel a múltból, francia nyelvet tanított Szentendrén. Apámat kérték, ha már a piaristáknál vállalt francia órát, legyen érettségi elnök Szentendrén, ahová a Császár fürdő elől indult a vonat. Nekilátott a dolgozatoknak, olykor morogva vette elő a kézzel író tollát...

A pesti ferencesek elsősorban *Buttkay Antal* működéséről voltak nevezetesek. A jezsuitáktól átránduló *Bangha Bélával* koncipiálták a KSV szervezését, a Prohászka vezényelte katolikus megújulás egyik fontos szervezetét. Innen *Szalóczy Pelbárt* atya képe merül fel a múltból, szüleimnek is barátja volt, de legtöbbször Thurzónál találkoztam vele, ő adta a „nihil obstat”-ot *A szent* fejezeteire, nem kis felháborodást keltve a jezsuiták között.

A fiatalabbak közül — őket a miséikről ismertem — *Majnek Antal* Kárpátalja vallásos életében játszik fontos szerepet. *Laci atya* megénekelte a Tövis utcai híveket, *Tömördy Viktor* pedig történelmi ismereteit is beleszótta népszerű szentbeszédeibe.

Ezzel a nemzedékkel nem volt személyes kontaktusom, a gyerekeim hitét gyarapították, s ők majd rájuk emlékeznek hálás szívvel. Annál szívélyesebben üdvözlöttük egymást *Sall Elek* atyával, az öntörvénnyű ferences szerzetessel. Matyi bácsi szobája mellett volt az övé, s ha kedve szottyant, szomszédja döbbenetére éjszaka vert szöveget a falba, hogy képet akasszon rá. Időnként eltűnt, de senki nem nevelte ki, szeretni való, mélyen hívő szerzetesnek ismertük.

Félreértés ne essék: nem rendtörténeti kiegészítőnek szántam kis írásomat. Szerettem volna személyes emlékeim kis tégláját hozzátenni ahhoz az épülethez, amelyet a ferencesek jelentenek a magyar vallásos életben. Ezért is vélem úgy, hogy a hevenyészett, számomra nagyon kedves arcképetek azzal teszem teljessé, aki gyerekkoromban óriási hatást tett a fiatalokra, s akinek legkisebb, máig hálás fia lehettem. *Szabó Szerén* portréja nélkül nem teljes a gyűjtemény, sorsa pedig tipikusnak mondható.

A Margit körúton kezdtem szülőlként szeretni és tisztelni. Ragyogó nevelőként hangot talált minden fiatalal, kivel szeretettel, kivel szigorúan. Az Áldás utcai iskolában hittant tanított, irányította a cserkészeket, az ő keze alatt lettem farkaskölyök. Amikor úgy tapasztalta, hogy a Veronika kápolna pusztulása után a rózsadombi hívek lelki gondozása és élete is válságba került, elhatározta: segít a bajon. Engedélyt kapott arra, hogy vasár- és ünnepnapokon a tornatermet alakítsa Isten házává. Egy baj volt: a terem lövést kapott, a tetőn óriási luk tátongott. Szerén atya egymaga kezdte rakni a hiányzó cserépeket délelőttönként. Rendtársai gyóntattak a Margit körúton, temettek a Farkasréten, ismeretlen katonák sírjait szentelték be, ő egy thonet székre állva cserepezett. Én adogattam neki ezeket. Termetes ember lévén a szék közepé beszakadt alatta, s ő kisé tanácstalanul állt a keretben. Tiszteletlenül kacajra fakadtam. Falusi gyerek lévén nem tűrhette, hogy neveltség tárgya legyen, így hát fenyegető mozdulatokkal kergetni kezdett, hogy testi fenytéssel vegye el a kedvemet. Szerencsémre a szék kerete lelassította mozgását, különben pórul jártam volna. A béke persze helyreállt, amilyen hirtelen gerjedt haragra, olyan hamar lecsillapodott. Folytatta a cserepezést, de óvatosabban, legközelebb már büszkén állt egy létrán.

Elkészült az alkalmi kápolna. Azontúl egy asztal helyettesítette az oltárt, amelyet dobogóra állított. A 10 órai, ünnepi szentmisét mondta, s bár néha nem értettem indulata magyarázatát, mára már megvilágosodott az oka: a katolicizmus ügyét védelmezte hatalmas vehemenciával. Aztán, egyik pillanatról a másikra eltűnt a szemünk elől. A sikeres ifjúságnevelőt egy Buda környéki erdőben csúnyán elintézték. Rendje, hogy életét mentse, külföldre szöktette. Nem emlegették, nem szóltak róla. Matyi bácsi suttogetta el, hogy Kanadában folytatja rendi életét, ott sok a magyar menekült szerzetes. Egy Mindszenty bíborosról szóló könyvben bukkan-tam a képére. A kanadai látogatásán lévő főpapot segíti ki autójából. Néztem-néztem a képet. Semmit sem változott. Fiatal és tette kész maradt, Isten ilyennek teremtette hűséges fiát.

RÓNAY LÁSZLÓ

VALLÁSOK HÁZA – KULTÚRÁK PARBESZEDE¹

A *Vallások Háza* Bernben egyedülálló intézmény. Öt világvallás tagjai imádkoznak nap mint nap a falai között. Utópia és kísérlet: a különböző vallások békés egymás mellett élésének elősegítésén túl az egymás közötti, valamint a vallásgyakorlók és a társadalom nem vallásos tagjai közötti párbeszéd készségének kialakítását tűzte ki célul.

A kezdeményezés egy, a kilencvenes évek végén készített tanulmányra vezethető vissza, melyben a Bern nyugati felén található elővárosi térség fejlődési lehetőségeit vizsgálták. Ausserholligen és Bümpliz a belvárostól elszigetelten, a várost elkerülő forgalmas autópálya és vasútvonal mentén fekszik. A nagy forgalom, a centrumtól való tetemes távolság és a hatvanas-hetvenes években létrehozott, mára a többség által nem kívánatos lakótelepi környezet mind közrejátszottak abban, hogy a kevésbé tehetősek, a városba újonnan beköltözők, illetve az országban új életet kezdők találtak itt otthonra. A soknyelvű, sokkultúrájú és háttérű, országos viszonylatban fiatal és növekvő népesség miatt ezek az elővárosok Bern egyik leggyorsabban változó, fejlődő részei. A városfejlesztés a helyiekkel együttműködésben különös figyelemmel kíséri a változásokat és a felmerülő igényeket. Nem utolsósorban azért, hogy szegregáció helyett a különböző népességcsoportok és -rétegek egy helyen tudjanak élni, iskolába, rendezvényekre járni, a tartós leszakadás helyett pedig a párbeszédet, illetve az egymással való összefogást tudják gyakorolni.

A berni egyházak képviselőiből álló *Vallások Kerekasztala* a protestáns gyökerű *Herrnhuti testvérgyűlekezettel*² szoros együttműködésben egy ideje már dolgozott egy, a vallásközi párbeszédet elősegítő hely létrehozásán. A felvetés olyan közösségi helyet vizionált, amely a helyben történeti gyökerekkel rendelkező keresztény és zsidó közösségek mellett a városban működő, ám méltó istentiszteleti hellyel még nem rendelkező világvallásokhoz tartozó közösségeknek is biztosít lehetőséget a vallásgyakorlásra. Ez a szándék szerencsés módon egybeesett a városfejlesztéssel kapcsolatban megfogalmazott célokkal.

A *Vallások Házában* aleviták, buddhisták, hinduk, keresztények és muszlimok imádkoznak egy fedél alatt. A bahái, szikh és zsidó közösség pedig rendszeres résztvevője a közös programoknak. A közösségek egy házba való meghívása kifejezte azt a társadalmi igényt is, hogy a közösségek nyisanak érintkezési felületet az egymással, illetve

a tágabban vett városi közösséggel való párbeszédre. Meglehet, ennek szükségessége sem a vallási közösségek, sem pedig a többségi társadalom részéről nem magától értetődő. Annál inkább azzá válik azonban, ha belegondolunk, hogy az általában világnézetileg homogénebb, a vallást és a hagyományokat még a mindennapok szerves részeként megélő közegből érkezőknek milyen kihívásokat jelent a vélemény- és értékluralizmuson alapuló társadalomban való lét, illetve annak megértése. Másik nézőpontból szemlélve az „utca embere” könnyebben, informálisabb keretek között ismerkedhet meg az esetleg korábban csak a sajtóból vagy az utcán, látásból ismert honfitársai életmódjával.

A hely kiválasztásánál fontos szerepet játszott a könnyű elérhetőség — az autópályahíd, villamos és helyi vasúti megálló csomópontja ilyen helynek bizonyult. A korábban elhanyagolt területen újonnan alakították ki az Európa teret, ahol új, a környék központjával szolgáló épületkomplexumot emeltek, mélygarázzsal, irodákkal, lakásokkal, éttermekkel, bevásárlási lehetőséggel. Ebben kapott helyet, közvetlenül az utcafronton a *Vallások Háza*.

Az, hogy az új intézmény városépítészeti szempontból ilyen prominens helyet kaphatott, kifejezi a városi döntéshozók szándékának komolyságát, továbbá fontos gesztusként és lehetőségként értékelendő a ház leendő használói számára is. A Svájcban történelmi gyökerekkel nem rendelkező felekezetek jellemzően városzéli iparterületeken bérelnek megfizethető árú nagyobb gyűlekezeti tereket, csarnokokat, így a közösségi vallásgyakorlás tulajdonképpen akaratlanul a társadalmi nyilvánosság elől rejtve történik, a városi térben nem jelenik meg. A társadalom nagy része nem is tud ezeknek a helyeknek a létezéséről, vagy ha igen, valamiféle titkos, esetleg gyanús, veszélyes tevékenységként észleli. Vagyis a kultusz hely városi térben való elhelyezkedése meghatározó a többségi társadalomban a vallási közösségről kialakult kép szempontjából, ugyanúgy, ahogy a közösség önmeghatározása és önértékelése, sőt, a többségi társadalomhoz való viszonya szempontjából is.

A mindenfajta állami vagy intézményi támogatás nélkül induló vállalkozást nem koronázhatta volna azonban siker a kezdeményezés mögött állók kitarása, elkölthetősége, a szilárd szervezeti bázis és a széles társadalmi támogatottság nélkül. Az idáig vezető út azonban korántsem volt egyszerű: az első lépésektől a megvalósításig³ mintegy 17 év telt el. A kezdeményezők alapítványt

hoztak létre, amely megbízást⁴ adott egy építész-irodának a megfelelő telek kiválasztására. A közösségekkel való kapcsolattelvelés, az igények összeegyeztetése, valamint a pénzügyi feltételek előteremtése mind időt és türelmet követeltek a folyamat minden résztvevőjétől. A *Vallások Házá*t más, nyereséggel kecsegtető funkciókkal egy épületbe integrálták, így sikerült az építéshez ingatlanberuházót találni. Az alapítványnak már „csupán” a rá eső épületrész bekerülési költségét kellett előteremtenie. A kezdeti lökést egy magán-alapítvány⁵ hozzájárulása jelentette a költségek több mint negyedének átvállalásával, ám igen figyelemreméltó a további jelentős hozzájárulók listája is. A berni katolikus és református egyház 10–10 százalékkal, magánszemélyek 20, végül Bern város és kanton 31 százalékkal⁶ járultak hozzá az összköltséghez. A belsőépítészeti kialakítást az imahellyel rendelkező felekezetekre bízta. Ennek költségét ki-ki maga teremtette elő.

Az egyedülálló kezdeményezéshez hasonlóan a tervezés során is számos példa nélküli kihívással kellett megbirkózni, kezdve azzal, hogy a szűk városi telken leginkább egymás feletti szinteken fértek volna el az imahelyek. Ezt azonban a buddhistákon kívül más közösségek nem tartották elképzelhetőnek, így egyedül az ő anyatermük felett van másik kultuszhely. A keresztyény kápolnában nyolc különböző egyháznak a liturgikus kultúráját kellett figyelembe venni. A szikhek tűzrakási lehetőséget igényeltek, amit a szigorú tűzvédelmi előírások mellett nem volt egyszerű feladat teljesíteni. A hindu templom szobrait és építményszerű oltárait Indiából jött mesterek készítették a helyszínen, ehhez nekik például nem volt szükségük tervrajzokra. Azért a szerencse is az építők mellé szegődött: a muszlimok térrészel

pontosan Mekka felé volt tájolva, így azon lényeges átalakítást nem kellett végezni.

Az építészeti koncepció legfontosabb eleme az imahelyek előtereként működő úgynevezett dialógus-tér. A látogató ebbe a térbe érkezik meg, innen jut el a szakrális terekbe. Ezáltal is érthetővé válik, hogy nem kultikus helyek egymás mellé sorolásáról van szó. Az egy térből való kiindulás és érkezés a háromdimenziós tér tapasztalatán keresztül utal arra, hogy itt, ezen a helyen a közös érintkezési pontok kereséséről, az azokra való odafigyelésről van szó. A több szinten elterülő, lépcsőkkel, rámpákkal tagolt tér az egész házat átszövi: hol közlekedő folyosóvá szűkül, hol tágas, nagy belmagasságú, ahol sokan elférnek, hol egészen otthonos, csendes beszélgetésekre alkalmas. Az ünnepekkor, előadások alkalmával használt nagyobb térrészel szerves egységben nyitott konyhát alakítottak ki, mely hét közben déli menüvel várja a betérőket, sőt, a szerteágazó programok fontos kiegészítője a közösen elkészített és elfogyasztott étel is.

A párját ritkító vállalat tanulságai, az itt felhalmozott tapasztalatok irányadóul szolgálhatnak Bern városában, vagy akár annak határain túl is a különböző kultúrák együttélése, sőt együttműködése tekintetében. A *Vallások Háza* 2014 decemberében nyitotta meg kapuit, és azóta is nyitva tart. Az üzemeltetésért felelős alapítvány képviselői fontosnak tartják hangsúlyozni, hogy bár a megvalósulás hosszú időt vett igénybe, a ház létrejötte nem egy folyamat végét, hanem sokkal inkább a vallások közti párbeszéd gyakorlatba való átültetésének a kezdetét jelenti.

RIGÓ BÁLINT

¹Haus der Religionen — Dialog der Kulturen; <https://www.haus-der-religionen.ch/> (2018.04.15.)

²A Herrnhuti testvérgyülekezet a cseh testvérektől eredeztethető lutheránus, pietista szabadegyház.

³1998–2014.

⁴Bauart Architekten; <https://bauart.ch> valamint Urbanoffice; <http://www.urbanoffice.eu> (2018.04.18.)

⁵Rudolf und Ursula Streit-Stiftung. Az adományozó sajtó elmondása szerint egyébként nem vallásos. <https://www.srf.ch/news/regional/bern-freiburg-wallis/maezenin-ursula-streit-ich-verfachte-toleranz-und-verstaendnis> (2018.04.18.)

⁶Az állami támogatás feltétele a bekerülési költségek döntő többségének sajtó forrásból való előteremtése volt.

A FÁJDALOM NEM RELATÍV

Schein Gábor:

Üdvözet a kontinens belsejéből

Schein Gábor fontos és termékeny szerző, tavaly az itt tárgyalt verseskötetén kívül egy Füst Milán-monográfiája is megjelent, de az elmúlt években olvashattunk tőle novellákat, esszéket, regényt és gyerekkönyveket is.

Bár Schein költészete sosem volt igazán derűs, jelenlegi versei az életművön belül is eltolódnak a válságlíra felé. Mindezt több szinten komplex rendszert építve teszik: az *Üdvözet a kontinens belsejéből* első ciklusa (*A só íze*) a közösség, a lábunk alatt süppedő vagy éppen zuhanó ország tapasztalatát közvetíti, majd a *Zuhanás*-ciklus verseiben a közéleti depresszió és a mulandóság, az elmúlt évtizedek fragmentált emlékeit rendszerezni kísérő melankólia versei kerülnek egymás mellé. A harmadik a *Kórházi reggelek* címet viseli, és egy halálos betegséggel való szembenézés, valamint az abból való felépülés naplózerű verseit tartalmazza. Az utolsó, *Ismeretlen vendég* című szakasz végül a transzcendencia hiányát, lehetőségét, meg tapasztalását járja körül.

Schein versei alapos cáfolatát adják az olyan vádagnak, miszerint a kortárs költészet életidegen volna. A kötet szövegei olyan nagyon is konkrét problémákról számolnak be, mint a hazai közélet eldurvulása, a daganatos betegséggel való küzdelem, vagy épp a gyógyulás utáni furcsa hiányérzet.

A kötet nyitóverse rögtön emlékezetes módon ragadja meg az egyéni és a közösségi szorongás együttes állapotát. Konkrét és metaforikus képek simulnak össze: a szétvert utcák és a könnygázzzag képe között ilyen hasonlatba is belebotlunk: „*A meztelen kötetek / úgy fordultak egymás felé, mint a bekapcsolva felejtett / képernyők: a műsorszünet sűrű mákja szital rájuk*”. (7.) A szobor mint köztéri látvány és az adásszünetet jelző mák szitalása egyaránt a funkcióját veszített, a jelentés nélküli jelenlétet sugallják: a kőszobor nemcsak hiába fordul a másik kőszobor felé, de a kötetek meztelességét is funkciótlanná tette a megszokás: sem szegyet, sem erotikát nem hordoz — sem a másik kötet, sem a szemlélő felé. A jelentések szétesése — látni fogjuk — az egész kötet meghatározó, fel-felbukkanó témája lesz. De a vers végére kerülő úrhajós-metaphora épp azért marad különösen emlékezetes, mert a következő vers rögtön válaszol rá: „*sosem voltál más, mint az érzéseid asztromautája*” (9.) — olvassuk a *Kordonokon túl* utolsó versszakában, majd a következő, a *Nyitott ab-*

lak mögött fő motívuma a következő: „*Oxigénhiányban // mindig a pillanat hegymászója voltál*” — a két vers párhuzamos szerkezetei úgy felelnek egymásnak, mint a kőtestek és a képernyők: az asztromonauta a légüres-, a hegymászó légritka térben tör előre. Mindkét kép az írásra és/vagy a szemlélődésre vonatkozik: „*Úrhajód egy üres papír. (...) Innen csak fölfelé menekülhetsz*” — írja az előbbi vers, míg az utóbbi így folytatódik: „*És amint a hegymászó / minden izma egy egész hegyet karol, még akkor is, mikor a megcsúszó jégfallow / a mélybe zuhan, úgy ülj most a nyitott / ablak mögött.*”

A leginkább a kötet első két ciklusában helyet kapó közéleti témájú verseket a könyv fülszövege az *Esernyők a Kossuth téren* című esszékötethez kapcsolja. Tartalmilag azonban mintha inkább az abban mérlegelt lehetőségek kudarcának felismerése volna: Schein ugyanis a politikumot mint közösségi esztétikai képzeletet elemzi esszéiben, és mint ilyet, változásra, megújulásra képesnek látta. A kötettel azonos címet viselő vers egyik hangsúlyos sora, amely a hátsó borítóra is kikerült, azonban így szól: „*A bronzmadár / karmai közül senki sem tépheti ki a kardot*”. (32.) Máshol ezt olvassuk: „*Élünk és lábunk alatt süpped az / ország*” (27.), megint máshol pedig: „*Mióta élsz, / egy gyűlölködő koldusország szennyét nyeled... (...) A zuhanás feltartóztatatlan*”. (47–48.)

A képek tehát a visszafordíthatatlan, szinte gravitációs erővel húzó hanyatlás, pusztulás képeivel élnek, mintha csak előkészületek lennének a *Kórházi reggelek*-ciklus betegségverseihez. De míg a közösségi versek hangja szinte mindig magányos pozícióból szólal meg, addig az egyéni trauma versei több ízben is közösségivé lesznek a kórházi összetartás fronthelyzetében: a ciklus első verse (*Készülődés a varjak ünnepére*) rögtön többes szám első személyben szólal meg: „*Meghalunk itt sorban, mint a kis bakák*” (59.), majd ez a kép a *Lövészárok* című versben újra felbukkan: „*Külön test mindegyik. De mint gémberedett lábú katonák a sáros / lövészárokban, egybetartoznak.*”

A fájdalom olyan primer (vagy inkább: végső) valóság, amely ellenáll minden relativizálásnak, értelmezésnek: egyszerre nagyon személyes és személyen túli, egyetemes élmény. Ebben a fellebbezhetetlen valóságban érnek össze a kórterem betegei, mintha ők maguk csak a fájdalom felszíni ágensei lennének. „*Nem létezik más, / csak ami a testben zajlik (...)* *Ami vagyok, abban sűrűsödik, ami fáj*” (60.) — olvassuk a *Fájdalom színe* című versben. A szenvedés felfokozott jelenlét-élménye, a küzdelem céltudatossága, a törődés rutinja a *Gyógyulás* című versben már hiányként, fájó nosztalgiaként jelenik

meg, mert a „gyógyulás nem küszöb, nem ajtó, / amely mögött újabb szoba vár (...) körülfolyik és elzár az unalom”. A gyógyulás tehát az individuumon túli, transzperszonális betegség hiánya marad csak, amely végbevitte azt, amire a politikum képtelen volt: összetartozás-élményben részesített.

Ez az egyszerre nagyon is személyes, de a személyen túl is növvő szenvedéstörténet pedig további kérdéseket vet föl, amelyekben a transzcendencia vagy — és ez szinte ugyanaz — a transzcendencia hiánya merül föl.

A hit kérdése egy balladai hangulatú történetben bukkan föl először a *Térj vissza* című versben. A kötet egyik legmegrázóbb darabjában a leoperált mellei helyére angyalt tetováltató nő és az üres sír előtti kövön ülő angyal képei groteszk módon kerülnek egymás mellé, ahogyan az Isten neveit suttagó angyal és a sziklasírba való visszavágyódás is. A *Prés* című vers már az ima formáját idézi: „a bocsnát / mindenkinek kijár, nekéd is, Úram. / Fényed régóta nem tölti be az eget, de mi még / emlékezünk rád. Te fekiúdtél ott a szélső ágyban”. (73.) Talán az sem véletlen, hogy egy olyan Schein-vers él az imaformával, amely címében és motívumaiban is Pilinszky-allúziókkal él. Gondoljunk csak erre a mondatra: „De présbe téve a test / elváltozik színeiben”, és vessük össze az *Apokrifjól* ismert levegőtlen présével, vagy a *Címerem* című Pilinszky-verssel: „Nekiünk magunknak muszáj végül is / a présbe kényszerülnünk. Befejeznünk / a mondatot”. A fenti verset akár az inkarnáció paradoxonaként is olvashatjuk, ahol Isten jelenléte a fájdalomban való részesülés, az együtt-szenvedés megnyilvánulása: a szenvedő Isten teológiája nem a mindenhatóságban, hanem a szenvedésben fedezi fel az isteni lényeg megnyilvánulását.

A többi versben Isten inkább hiányként jelenik meg, mint az *Elmenni* címűben például: „A szememet / ő fogja le. / Bevándorló / a bevándorlót. / Ó Allahra gondol, / Én Jahvéra nem”. (90.) A Jahvéra nem-gondolás mégsem egyenlő a semmire/senkire sem gondolással, a kötet utolsó ciklusa (*Ismeretlen vendég*) ezzel a megtalált hiánnyal próbál számot vetni. A ciklus címét adó vers Kosztolányi-allúziója a *Hajnali részegség* minden vertikumát elteríti a horizonton. A vers Alpokra meredő, gyerekkori emlékeiben merengő hangja „ismeretlen vendég” marad „az ismeretlen földnek” (95.), a tanulság tehát: nemcsak az ég, de a föld is ismeretlen terület: a sok egymástól elszigetelt tér, idő, élmény, nem képez semmi otthonossá lakható egészet. Talán ez a kötet legerősebb üzenete, amely *A törékenységről* című versben így szól meg: „Amit egynek hiszünk, / talán ezer sziget inkább, összetorlódvá. / A repedések tarthatják őket egyben”. (85.) A hiány

és külön-lét metaforáiként indázó repedések jelenléte és megnevezhető volta mégis ad némi reményt, hiszen ha semmi koherencia nem lenne a világban, minden csak törmelék lenne, és sehol sem húzódná repedés. A repedések épp azért tartják egybe, amit egynek hiszünk, hogy egy valaha létezhetett egységről tanúskodnak. Enélkül még hiányozni sem tudna semmi.

A kötet utolsó előtti verse, a *Nincs arra mód* azonban ezzel az istenhiánnyal is megpróbál leszámolni: „Nincs arra mód, Úram, / hogy kivezesselek a sírboltodból. / Nem ismerem az utat, / mely a halálból az életbe vezet” — írja. A konklúzióban nem annyira a metafizika határozott tagadásához, mintsem a teologikum teleologikumának tagadásához jutunk: a himnikus „Szent vagy, szent vagy szent vagy” nem a transzcendens Istennek, hanem a személyként létezőnek szól: „ahogyan szent vagyok én. / Nélküled és nélkülem is / hiánytalanul megvan minden”. Isten hiánya tehát végül nem vákuumszerű, szorongató hiány, amely a jelen-nem-levőre emlékeztet, hanem egy olyan hiány, amely nélkül hiánytalanul meglehet minden — bár ennek a hiánytalanságnak az ára, hogy Isten mellett én magam is fölöltelegessé válok: a szent ugyanis elküldött, sőt: az agambeni *homo sacer* értelmében: halálra szánt, azaz már nem része a világ leltárkészletének.

A kötet zárata mindehhez képest „hiánytalanul” idillikus: az *Újra a kertben* békés (vihar előtti, vagy utáni?) csendje: „Ülünk egy padon. / Fogom a kezéd.”

Schein Gábor legújabb verseskötete akár az előző, az *Ultazás, éjjel*, most is egy nagyívű kompozíció fragmentumait kínálja értelmezésre. A kollektív válságtudat, a hanyatló és egyre veszélyesebbé váló közösségi lét képeiből a személyes élet peremére, a fájdalom által kijelölt végső, megkérdőjelezhetetlen jelenvalóság állapotába jutunk — a szenvedés által kijelölt totális jelenlét után a gyógyulás csak hiányt és űrt hoz. Az olykor szenvedő, olykor hiányzó Isten végül fölölteleges Istenné lesz, magára véve a lét fölöltelegességének terhét, egyszer-smind szembeesítve is azzal. Megtestesítve, kimerítve mintegy a szenvedést, nem az emberért, nem is az ember helyett, de az emberrel együtt. Az emberre utalt Isten maga is tehetetlen, s ebből a tehetetlenségből és feleslegességéből az ember talán posztapokaliptikus nyugalommal lép ki, a magányos Istent maga mögött hagyva. A záróvers rezignált, csendes idillje legalábbis ezt sejteti. A kontinens belsejében a bekésség átmeneti és horizontális. (Jelenkor, Budapest, 2017)

MOLNÁR ILLÉS

KÖNYVEK KÖZÖTT

SZESZÉLYES VÁLOGATÁS

Nyaranta igyekszem kiszabadulni a kötelességszerűen olvasandó könyvek börtönéből, megpróbálok olyan művekkel is szembesülni, amelyek a könyvek tornyának talapzatát képezik. Szeretettel küldték, szeretettel tallózom bennük, hiszen egy-egy táj művelődésének lenyomatai, s ezekről a kultúrkörökről olykor szerények az ismereteink. Itt van például Fertőd, amelyet azonnal a nagy Haydn nevével, elsősorban a zseniálisan szellemes *Búcsúszimfóniáival* kapcsolunk össze, ám az Esterházy Pál Alapítvány kiadásában megjelent *Kalendárium*-ban sok olyan tanulmány és közlés olvasható, amely a szerkesztője, Bertha János hozzáértését, ugyanakkor a környék művelődéstörténeteinek sokoldalúságát is dicséri. A tanulmányok, ismertetések és bírálatok felfedezésekre csábítanak, s még nagyobb kedvet adnak olvasásukhoz a kiválóan válogatott illusztrációk, fotók és portrék. Ez a válogatás a magyar vallási hagyományokat épp úgy idézi, mint korunk spirituális érzéseinek megnyilvánulásait. Nem hiszem, hogy sokan ismerik Ludvig Uhland *A kápolna* című versét Dsida Jenő tolmácsolásában:

*Fent a csúcson kis kápolna,
Néz a völgybe hallgatag;
Pásztorgyermek dalt dalolva
Örzi lent a nyájakat.*

*Gyászharangot, gyászszolozsmát
Völgy zokogva visszaver,
Víg nótákat túlharsogják,
S a fiúcska felfigyel.*

*Újra sírba tér egy ember,
Tegnap élve — már halott.
Pásztorgyermek! Szólnak egyszer
Néked is e gyászdalok!*

Keresztény ember kalendáriuma — így jellemezhetjük. A szövegek között ugyanis mélyen szántó elmélkedések (Barsi Balázs), az ünnepekről szóló írások fokozzák az élményt, s a létről való gondolkodásra készítetnek. Idézem bizonyosságul a kevésbé számon tartott Völgyi János *Advent idejénjét*: „Végtelen mezőkre vágyom, / ahol barna füvek / és a télre készülő / fák vesznek körül, / ahol az állatok / szelídnek látnak, / ahol tiszták a fények, / s valódiak a remények, / ahol összeér / a föld az éggel... / s a szívem a csendnek / a várakozó csendnek örül.”

Barsi Balázs intelme — Isten dicsérete nem lehet ötletszerű és kétséges színvonalú — általánosan érvényes, sok templomban jó volna, ha megfogadnák. Ebben a válogatásban nincs ilyen „dalocska”, az elmélkedések is mélyenszántók. Ilyenek a tömör irodalmi arcképek is, például Cs. Varga István portréja Utassy József költőről.

Barsi Balázs elmélkedéseiből szerencsés érzékkel válogatott a szerkesztő. Az általa választott gondolat besugározza az egész könyvet: „Urunk Jézus, taníts meg, kérünk, arra, hogy valahányszor részt veszünk a szentmisén, az égi liturgia résztvevői vagyunk, és amikor alleluját énekelünk, az nem egy egyszerű ének, liturgikus díszítő elem, hanem világot formáló erő. Segíts kegyelmesen, hogy a szentmisén ne önkifejezésre törekedjünk, ne szívünk érzelmeit akarjuk dalba foglalni, hanem mindenekelőtt azt énekeljük, amit az egyház kétezer éven át megőrzött nekünk, leginkább a Szentírás szövegét, a zsoltárokat, s így valóban Téged ünnepeljünk az angyalok és szentek seregével együtt, most és mindörökké.”

Az éve legfontosabb ünnepeinek bemutatása a kalendárium jellegére utal, s bőségesen nyílt lehetőség az ezekhez fűződő imádságokból való válogatásra. A másik pillért 1848. március 15-ének emléke szolgáltatta, szép írások idézik a nap történetét és napjainkban is érvényes üzenetét (Cs. Varga István).

Ez a két meghatározó gondolatkör s hiteles idézésük a *Kalendáriumot* kiemeli a hasonló alkalmi művek sorából, s maradandó értékévé teszi.

Egy-egy község, település vallásos életének központja a helyi templom, amelyek szellemisége meghatározó a közösség életérzésének. Ilyen intézmény például a kakucsi Szent Kereszt templom, amelyről immár második kiadásban jelentetik meg művüket a helyi katolikus egyház-község tagjai és a lelkes helytörténészek.

Nem minden elfogultság nélkül méltatnám a szépen illusztrált könyvet, hiszen Kakucs aranykorának kialakulását részben dedapámnak, Liebner Józsefnek, a híres méhészföldesúrnak köszönhetette. (Alakja köré fonódik *A nábob halálának*, apám regényének cselekménye, melyet annyiban lehet összefoglalni, hogy a birtokát erős kézzel összefogó „nábob” halála egyben egy életforma végét is jelenti, s megkezdődik a vagyon elherdálása, elkártyázása, míg nem a megmaradt rokonokat az állam vette gyámság alá.)

A templomról az első bejegyzés 1926-ból való: „alapozási munkálatait 1926. évi október havának 21. napján kezdtük. Az építés folyik.” Alapító okirata is ebben az évben készült: „Midőn ezen

okmányunkat az alapkőben elhelyezzük, arra kérjük az Égek Urát, árássa el a szent kegyelmével ezen munkánkat, óvja meg templomunkat minden veszélytől, hogy szerencsésen befejezvéen Isten dicsőségére és a lelkek javára sokáig fennálljon. // Áldja, oltalmazza meg mindazokat, akik a templom felépítését bármi módon elősegítették.”

A kakucsi egyházközösségekben őriznek egy Szent Kereszt-ereklyét, erről nevezték el a templomot. Így szól az igazoló okirat, amely az ereklye eredetiségét igazolja: „Mi, Johannes Hermannus Groer bíboros, Isten és az apostoli Szentszék kegyelméből Bécs érseke, (...) hitelesen bizonyítjuk (...), hogy a mi Urunk, Jézus Krisztus szent Keresztfájának egy darabját, amelyet a legilletékesebben a valóságos szent Keresztből metszettük ki, a legmélyebb tisztelettel egy ovális szentségtartóban helyeztük el szabályszerűen lezárva rózsaszín tiszta selymen. (...) A magyarországi Kakucs Egyházközösségnek ajándékoztuk, mely a szent Kereszt tiszteletére van felszentelve.”

Elmondható, hogy a kakucsi templom története voltaképp a község történetének összefoglalása. Ez a folyamat még plasztikusabban bontakozik ki a fényképek és térképek válogatásából. A közösségi élet összefogói és mozgatói a mindenkor plébánosok és lelkészek voltak. Alapja a hit és a jövőbe vetett reménység. Eleven kapcsolat fűzi össze az idősebbeket és a fiatalokat, ez kelti azt a reményt, hogy a község hit- és közösségi élete a jövőben is tartalmas lesz.

Név szerint is érdemesek arra a kötet szerkesztői, hogy felsoroljuk őket: Csernák Jánosné Csiszárík Mária, Csernák Józsefné Marosi Teréz, Klausz Dénes, Matzák Ibolya, Tóth Istvánné Stégner Éva, Varró Jánosné Pintér Marianna.

A Liebner-család kezei leszámrazottjaként tisztelettel emlékezem Liebner Jánosra, az akkori katolikus egyház reménységére. A Prohászka utáni nemzedék legígéretesebb alakja volt, édesapám mindig a legnagyobb szeretettel emlegette, és számára súlyos csapást jelentett, hogy korán elvitte a túdóbaj.

Szép kivitelű könyv, örömmel és nosztalgiával olvastam, közben egy-két könnycseppet ejtettem.

RÓNAY LÁSZLÓ

VASSÁNYI MIKLÓS: HITVALLÓ SZENT MAXIMOS TEOLÓGIÁJA

Vassányi Miklós az utóbbi években több tanulmányt publikált Hitvalló Szent Maximosz (580k.–662) teológiájáról. Összefoglaló monográfiája tavaly jelent meg a Kairosz Kiadó „Catena monográfiák” című sorozatának 17. köteteként. Ahogy az alcím (*Értelmezési kísérlet történeti összefüggésben*) sugall-

ja, a kötet Maximosz munkásságának történeti bevezetésre felépített dogmatörténeti-teológiai elemzését nyújtja.

Maximosz kora a Bizánci Birodalom kevésbé ragyogó időszaka volt. A 7. század első felében Konstantinápolyban állandósult a trónválság, a császári udvarban gyilkosságok és kivégzések követték egymást, a kormányzás szinte ellehetetlenült, időnként a birodalom területi integritása is veszélybe került. A birodalmi egyház dogmatikai eredetű egyházpolitikai okokból a skizma és a dezintegráció állapotába jutott.

Vassányi ebbe a történeti keretbe helyezve mutatja be Hitvalló Maximosz életét, felhasználva és egyúttal értékelve annak görög és szír nyelvű biográfiáit. Ezekből megtudható, hogy a Palesztinában született Maximosz egyszerű szerzetes volt, akit nem szenteltek pappá. Szülőföldjéről előbb Alexandriába, majd Észak-Afrikába menekült. Később Rómába került, ahol megtanult latinul, és a pápa tanácsadója lett teológiai kérdésekben.

Maximosz teológiai szempontból Rómához tartozónak vallotta magát, a konstantinápolyi egyházzal csak nyelvi közösséget vállalt, dogmatikait nem. Az udvari egyházpolitika egység törekvéseivel szemben következetesen ragaszkodott a krisztológia tisztaságához, és nem volt hajlandó közösséget vállalni az általa eretneknek ítélt „hivatalos” egyházzal.

Ezért történt, hogy II. Kónsztasz (641–668) császár elraboltatta, majd két pert folytattak le ellene. Míg az elsőt követően csak száműzték, a második után meg is csonkították, amibe az újabb száműzésben rövidesen belehalt az idős szerzetes. Vassányi keserűen jegyzi meg, hogy mindez „a korabeli igazságszolgáltatási gyakorlat minden szinten alkalmazott normái szerint történt, az eljárás embertelensége nem kivétel, hanem rendszeres” volt. A római és a konstantinápolyi egyház majd a III. Konstantinápolyi (VI. egyetemes) zsinaton (680–681) jut megegyezésre, ami egyben a maximoszi tanok hallgatólagos rehabilitációját is jelenti.

Az évszázad teológusának tartott Hitvalló Maximosz gazdag életműve aszketikus, egezetikai, liturgikus, dogmatikai művekből, illetve levelezésből áll. Ezek túlnyomó többségét a Biblia vagy egyes egyházatyák nehezen érthető passzusainak magyarázata alkotja, kisebb részét Evagriosz Pontikosz ihlette etikai írások a megkívánás, az akarat, a szeretet, a megbocsátás kulcsfogalmainak jegyében, ahogyan ezek a kolostori élet közegében kristályosodtak.

Ahogy e kötet is kidomborítja, Maximosz kulcszerepet játszott az úgynevezett monotheléta vitában. A Szevgiosz konstantinápolyi pátriárka által elővezetett, Honorius pápa által megerősített és Hérakleiosz császár által rendelettel törvényerőre emelt heterodox monothelizmus szerint Krisztus

csak egyetlen, isteni akarattal rendelkezik. Ezzel szemben Maximosz szerint Krisztusnak két akarata van: az isteni, amely örökkévaló és változatlan, nem mérlegel jó és rossz között, és az emberi, amely képes megfontolást tenni. Utóbbi azonban, mivel az isteni akarat befolyása alatt áll, a valóságban mégsem ereszkedik erkölcsi megfontolásokba, mivel felfelé, az isteni akarathoz illeszkedik.

A monotheletá és düotheletá elméletek ütközése során két, mélységében kidolgozott, de eltérő filozófiai megközelítés került szembe egymással. A monotheletá elgondolás ugyanakkor Krisztus valóságos emberi akarátának elvetésével kihúzta a szőnyegyet egy valódi megváltásteológia alól is. A düotheletizmushoz és a düoenergizmushoz való ortodox ragaszkodás pedig éppen a megváltás alapját képező értékegyenlőség számára biztosított teret: a megváltó azonos értékkel azonos értéket tudott megváltani, tudniillik emberrel embert.

Vassányi úgy magyarázza, hogy ha nem sikerül a teljes embert (az emberi akarattal együtt) „bevinni” Istenbe, akkor az ember valójában nincs megmentve. Ez pedig nemcsak az emberről mint emberről való lemondást eredményezné, hanem végső soron Isten megváltó szándékának kudarcát is jelentené. Mivel ez nagyobb logikai abszurdum volna, mint a kétféle akarat összekapcsolódása Krisztus egyetlen személyében, ezért a düotheletá álláspont szerint teológiai téren „előre menekülésnek” tekinthető.

Maximosz Nazianzoszi Szent Gergelyt követve az emberi lét célba érését és beteljesedését a megistenülés (*theószisz*) állapotában látja. Úgy véli, hogy ha Krisztus teljes mértékben ember lett, akkor az ember is teljes mértékben Istenné válhat. Ez az egyesülés nem az isteni és az emberi szubsztancia fúziója, hanem hüposztatikus unió: egy személy keretein belül a két természet alá-fölé rendelt viszonya, a lényegi tulajdonságok megőrzésével. Ennek az egyesülésnek az egyedüli oka az önfeláldozásra kész isteni szeretet, amely könyörületeségtől indítva leereszkedik a képmásához, és felveszi annak anyagi megjelenését.

Maximosz írásaiból az is kiderül, hogy amint Krisztusban megfér egymással az isteni és az emberi akarat, úgy a beteljesedés ezen állapotában is megmarad az isteni és emberi akarat különállása. A krisztusi személy ideáltípusát követve a misztikus egyesülésben az ember úgy veti alá az akaratát Istennek, hogy azt háttérbe szorítva inkább Isten akaratának enged teret, mintegy benne „nyugszik el”. A misztikus unió nem más, mint „a Felfoghatatlan közelében levés”, minden földi fogalom tagadásának állapota: olyan hely, ami nem hely, időtlen idő, belsőleg tagolt és dinamikus homogenitás.

Maximoszt vérbeli bizánci teológusként mindig Isten és ember összeforrása, megváltó egybe-

kapcsolódása érdekli. Az Isten szempontjából ez a megtestesülés, az ember szempontjából a megváltás. Erre a transzcendens találkozásra nincs racionális magyarázat. Maximosz a racionalitás végső határáig kísér el, hogy ott átadja a helyet a hitnek. Vassányi Miklós kötete abban nagy segítség, hogy Hitvalló Maximossszal a mai olvasó is be tudja járni ezt a szellemi-spirituális utat. (*Kairosz*, Budapest, 2017)

CSIGI PÉTER

MARTIN WERLEN: HOVÁ JUTNÁNK? PRÉDIKÁCIÓ HELYETT MEGTÉRÉS; FÓKUSZBAN. EGYHÁZPROVOKÁCIÓK

Martin Werlen volt einsiedelni bencés apát magyarul olvasható két könyve kiváló látéletet ad a katolikus egyház, sőt általában a kereszténység jelenlegi helyzetéről, s mivel a legkevésbé sem riad vissza a határozott állásfoglalástól, egyben a jelenlegi helyzet egyik jellegzetes értékelését is részletesen megismerhetővé teszi. Érdemes előre leszögezni: a megosztott, polarizált és acsarkodásokkal teli katolikus milión belül Martin apát azok közé tartozik, akik maradéktalanul azonosulnak Ferenc pápa programjával, s ennek következtében főként harcos fundamentalistákkal találják szemben magukat. Korunk egyháziasságáról pedig eleve sokat elárul, hogy a Ferenc pápával vállalt teológiai és lelkipásztori közösség látszólag máris egy jól behatárolható katolikus tábor tagjává teszi az embert, ahelyett, hogy egészen magától értetődően a józan katolicitás ismerve lenne.

Martin Werlen legkésőbb 2012 óta számít közismertnek az egyházi nyilvánosságban, akkor jelent meg ugyanis az a mindössze negyvenoldalas, ám azonnal hatalmas visszhangot kiváltó füzet, amelyben alapvető változások bevezetését sürgette. A magyarul olvasható két kötet az azóta eltelt évek tapasztalatairól és vitáiról nyújt képet. Egyik sem összefüggő értekezést tartalmaz, hanem lazán összefüggő, egy-másfél oldalas írásokból épül fel. A rövid szövegek formailag igen sokfélék: a főként vonattal és autóstoppal utazó szerző útiélményeiről éppúgy hallunk, mint az einsiedelni gimnáziumban szerzett tapasztalatairól, evangéliumi szakaszok magyarázatával éppúgy, mint az internet világában dúló harcokról, sőt Martin Werlen Pannonhalmával ápolat közvetlen kapcsolata révén Magyarországra vonatkozó reflexiókat is olvashatunk (még az 1961-es püspökkari körlevélről is).

A kötetek mondanivalója valójában viszonylag egyszerűen összefoglalható: a katolikus egyház drámai helyzetben van, „kereső emberek futva menekülnek az egyháztól” (*Fókuszban* 26.), s e körülmények között az a legfontosabb, hogy a katolikus

közösség merje ismét magáévá tenni az eredeti jézusi szemléletet, azaz térjen meg, ne féljen attól, hogy elveszíti évszázadokig birtokolt hatalmát, hagyja el bátran hasznavehetetlenné vált megszokásait, és merjen a nagy katolikus hagyományhoz hűségesnek maradván kreatív, új utakat találni korunk emberéhez és a megcsontosodott, elkényelmesedett hívókhöz. Az igazán érdekes természetesen azonban az, miként fejt ki ezt a meggyőződését a svájci bencés szerző. Legalább öt fontos tényező kiemelhető ezzel kapcsolatban.

Először is az, hogy Werlen vissza-visszatérő figyelmeztetése szerint új kultúrára van szükség az egyházban. Az úgynevezett nyugati keresztény kultúra ugyanis nem azonos a jézusi alapokon nyugvó kereszténységgel, hanem annak részben eltorzult, részben kiüresedett formája. E ponton az olvasó alighanem hálás lenne a szerzőnek, ha a kívánatosnak tartott új kultúra és a pusztulásra megért „keresztény-humanista kultúra” merő szembeállításán túl lenne bátorsága árnyaltabb helyzetképet adni, de amit a kereszténynek beállított nyugat képmutatásáról és ürességéről mond, azzal még így is nehéz nem egyetérteni. Ami magát az egyházat illeti, Werlent szemmel láthatóan elsősorban a felülről irányított egyházi élet irritálja, és azok magatartása, akik „évszázadokon át ahhoz voltak szokva, hogy felülről, leereszkedően beszéljenek” (Hova 55.). Ezért hangsúlyozhatja, hogy „mindenekelőtt azoknak kell megtérniük, akik tevékenyen részt vesznek az egyház életében” (Hova 132.).

Másodsorban a megszokások ellen emeli fel a szavát, s arra int, hogy bizonyos keresztény szokásokat megőrizve a modern keresztények magától a hittől már könnyen eltávolodhatnak. Ebből fakad a két könyv hallatlanul kritikus hangvétele, mindaz a bíráló, amelyet a szerző a mai egyházi viszonyokra zúdít, másfelől az a bátorítása is, mely szerint senkinek nem kell félnie attól, hogy eltűnnek bizonyos megszokott formák, és újak, életképebbek alakulnak ki helyettük. Nyilván ennek tudható be, hogy bizonyos megszokásokhoz mereven ragaszkodó körökben Martin Werlen egyenesen „mitrás sátánnak” számít.

Harmadsorban a két kötet rendszeresen arra igyekszik felhívni a figyelmet, mennyire kártékony, ha úgy teszünk, mintha a kereszténységben minden világos és egyértelmű lenne, s mintha nem lennének felfedezésre és tisztázásra váró tényezők. A kreativitásra és az elodázhatatlan átalakulás türelmes végrehajtására vonatkozóan Werlen jellegzetes módon számos helyütt a benedeki regula útmutatásai alapján próbál támpontokat adni az olvasónak, például akkor, amikor azt hangsúlyozza, hogy azokat is meg kell hallgatnunk, akikről kulturális beidegződéseink

miatt nem várunk semmit (ilyenek voltak Benedek korában a legfiatalabbak).

Negyedszer, ami a tartalmi kérdéseket illeti, a két könyvben napirendre kerül számtalan olyan probléma, amely megfelelő kezelésre és megoldásra vár. Az alábbi felsorolás elemei mindenki számára ismerősek, de senki nem engedheti meg magának, hogy egy vállrándítással túltegye magát rajtuk: a svájci bencés szerint nincs megoldva a nők egyházi helyzete, az ökumenikus útkeresés ügye, a homoszexuálisok iránt tanúsított magatartás mintázata, a menekültek helyzete és a péteri szolgálat természete. Ki ne hallana nap mint nap ezekről a kérdésekről? De ki tudna kiemertető választ adni rájuk?

Ötödikként arról érdemes szót ejteni, hogy mi a két könyv pozitív hozadéka. Martin Werlen e téren marad leginkább adósunk. Tudja, hogy az egyházban a „zúgolódás” kártékony, a „kritika” viszont nélkülözhetetlen (bár a benedeki regulában jellemző módon az előbbi kifejezés fordul elő a leggyakrabban), de miközben az előbbitől tartózkodik (hangvétele sohasem válik uszítóvá), az utóbbira akkora hangsúlyt helyez, hogy a pozitív tartalmakra alig marad energiája. Felteszi ugyan azt a kérdést, hogy „mi a hitünk középpontja” (Hova 187.), és leír olyan szép mondatokat, mint például azt, hogy „mindannyian Jézus szeretetteljes pillantásában fürdünk” (Fókuszban 111.), a tapasztalatai keltette csalódottságának mintha nagyobb lenne az ereje, mint a keresztény hithez kedvet csinálni próbáló buzdításainak. A Martin Werlennél megszólaló hang ritkán hallható Magyarországon. A könyvek olvasása közben egyesek ujjongani, mások bosszankodni fognak. De talán mindenkiben kialakul majd az az igény, hogy a népszerű svájci bencés szerző egyszer írja meg a pozitív vetületét is annak, aminek most inkább csak azt a dimenzióját mutatja be, amelyet Európában lassan elsodor a történelmi idő: kinek öröme, kinek bánatára. (Ford. Szabó Ferenc Miklós; *Bencés Kiadó*, Pannonhalma, 2017 és 2017²)

GÖRFÖL TIBOR

A BILINCS A SZABADSÁG LEGYEN Mészöly Miklós és Polcz Alaine levelezése 1948–1997

„Van konszolidált hűtlenség is?” — teszi fel a kérdést Mészöly Miklós feleségének, Polcz Alaine-nek 1973 októberében, egy Dániába küldött levelében. Ez a téma, ez az erkölcsi dilemma — a nemrégiben kiadott levelezésük szerint — mindig is jelen volt a két író házasságában, mély lelki kapcsolatuk egyik visszatérő és soha meg nem oldódó töréspontja volt.

A probléma először akkor furakodott közénk, amikor szerelmük hajnalán, 1948-ban Mészöly „csavargó alkatahoz” méltó bánásmódot kért tőrsától, amelyben a bilincset, vagyis az elköteleződést a szabadsághoz kötötte. Polcz Elaine ehhez az igényhez mérten egész életében azon dolgozott, hogy meg tudja adni férjének a teret és nyitottságot. Teste azonban újabb és újabb betegségekkel reagált a megalkuvásra, az érzelmek folyamatos elfojtására, amely az egyoldalú kompromisszum ára volt.

Tudták ezt mindketten, hiszen mind a lélektan kutató író, mind a pszichológus végzettségű, elismert tanatólogus értette a szomatizálás nyelvét. Változtatni mégsem tudtak. „Gondold csak meg, amikor az onkológiáról kijöttem, feküdtem és vártam a szövettanít, ott ültél a fotelben, elmondtad, hogy ezt nem tudod elviselni, hogy Te okoztad, hogy mit tétél velem, hogy így nem tudsz élni, és aztán elindultál egész napra K.-val autózni és aztán elfelejtettél este idejében hazajönni” — írja egyik szakító levelében Polcz Elaine 1974-ben. Elengedni mindennek ellenére soha nem tudták egymást. Bár sok időt töltöttek távol a másiktól, s többször is megpróbálták lezárni a kapcsolatot, végül egészen Mészöly Miklós haláláig, 2001-ig együtt maradtak.

Mindezt a házasságuk ötven éve alatt írt közel hétszáz levélből tudhatjuk meg, amely tavaly jelent meg a Jelenkor Kiadónál Nagy Boglárka értő szerkesztői munkájának köszönhetően. Bár beleselni egy házaspár nem nyilvánosságra szánt bensőséges párbeszédébe — évődő megjegyzéseibe vagy épp harcos konfliktusaiba — mindenképpen egyfajta kíváncsi kukkolást, az intim szférába való illetéktelen behatolást jelent, *A bilincs a szabadság legyén* című kötet olvasóinak lelki-furdalásán enyhíthet, hogy a két író maga ajándékozta teljes levelezését a Petőfi Irodalmi Múzeumnak. Hogy milyen megfontolásból tették, nem tudni, annyi mindenetre sejtethető, hogy az ötvenéves házasság alatt megfogalmazott üzenetek nem azzal a céllal születtek, hogy az utókor elemezze őket, ahhoz túl kemények, túl őszinték. Mindössze egyetlen mondat utal rá, hogy ha nem is komolyan, de számoltak ezzel a lehetőséggel: „Egy kis fülharapás, egy kis hónalj-szuszmozgás. Az utókor számára ezeket a szavakat és a butaságokat ki kell húzni. A »ne cigizz« maradhat.” (225.)

Műveikben persze mindketten elég nyíltan vallottak arról, hogyan élték meg kapcsolatukat, izgalmas is lenne egy nagyobb lélegzetű tanulmányban összevetni a Polcz- és Mészöly-regények erre utaló részeit a levelezéssel. Ugyancsak érdekes lehetne a kortársak visszaemlékezéseit megvizsgálni, és kideríteni, hogy kívülről milyennek tűnt házasságuk. Hiszen kettejük kapcsolata mindig is beszédtema volt az irodalmi élet-

ben, és egyértelműen úgy tűnik, nagy figyelem övezi ma is.

Ezért is különösen érdekfeszítő a levélfolyamba való belemélyedés után egy kívülálló harmadik, a bennfentes tanú beszámolóját olvasni. Nadas Péter *Bármi jó* című esszéjében vall arról, hogy családi barátként milyennek látta ezt a szerelmet, s benne a két nagyhatású művész személyiségét: a mártíromságra és altruizmusra hajló sérült nőt, és az akaratlanul bántó, örökös bocsánatkérésben ragadt, sérült férfit. „Egy talpig racionális, föld jegyében született, görcsösségig kemény és csontos lény vonzódott egy levegő jegyében született, betegségetől törekény lényhez. És viszont!” — írja (852). Nadas emlékeinek felidézésével lerombolja kettejük szerelmének legendás magasságait, felülírja a „legszebb emberpárról” kialakult általános véleményt, ugyanakkor hozzá is tesz a Polcz–Mészöly mítoszhoz, amely szerinte mégiscsak egy végzetes szerelemről szól.

A levelezést és az esszét egymásra olvasva ugyanis minden különbözőség, harc, áldozat és bántás ellenére egy olyan kapcsolat rajzolódik ki, amely mély kötődésen, intellektuális bajtársiaságon, játékoságon és már-már földöntúli mentális összekapcsolódáson alapul. Számos levél bizonyítja például különös telepatikus képességük működését, amellyel mindig megéreztek, ha a másikkal valami kivételes történt. Az idő, a tér és a szavak távolsága nem akadályozta őket abban, hogy tudják, mi zajlik éppen a másikban. Ez lehetett az oka annak is, hogy szerelmük idővel megbonthatatlan függőséggé alakult, amelyben mind a ketten vergődtek, Polcz Elaine azért, mert nem tudott kilépni, Mészöly Miklós pedig azért, mert a fogságban nem tudott hű maradni.

Írásaikból persze számos olyan információ is kiderül, amely érdekes lehet az irodalomtörténet számára, például megtudhatjuk, hogyan dolgoztak, milyen írókkal tartották a kapcsolatot, vagy milyen nehézségekkel kellett szembenézniük a szocializmus évei alatt. De ez a kötet mindennek ellenére mégis elsősorban egy különleges szerelem krónikája, amely két olyan emberről szól, akik nehézségeik ellenére képtelenek voltak egymás nélkül élni. (Sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és az utószót írta: Nagy Boglárka; Jelenkor, Budapest, 2017)

FORGÁCH KINGA

DARVASI LÁSZLÓ/SZÍV ERNŐ: AZ IRODALOM ELLENSÉGEI

Mit tehet egy író, akinek alkotói termete sem nem kicsi, noha kicsi írók „mindig is voltak” (91.), sem nem nagy, akinek, miként Szív Ernő megidézi, hatalmas alakja nem fért el a világban, „kilógott belőle, folyvást kiszaladt, kilépett a saját életéből, és

a világ, mint egy szűk zakó, folyton végigrepedt a hátán” (94.). Darvasi László Esti Kornélja, azaz Esterházy Péter *Estijének* folytonosságában elgondolható, Szép Ernőre rímelő Szív Ernője fanyar humorával, nyelvi zsánerében a két világháború közti időszak hírlapírását megidéző, ám az ezredfordulón játszódó életképek sokaságával méri fel barátait és ellenségeit: az írás hagyományosan merész vállalkozását segítő lehetőségeket az alkotás elé gördített nehézségekről mintázott alakjaival egyetemben.

Kötetünk hol mint testet öltött *regény* szól vádbeszéddel, felemlegetve regényesen érző énjéből fakadó kiszolgáltatott élethelyzetét, mely az író és közte létrejött, eredendően szoros viszony nevében kér léteret, s jogos elkeseredésből emel vádat az íróval szemben: „Vádolom azzal is, hogy nem védett meg. Gyakran bizonygatta, az élete legfontosabb eseménye vagyok! Mint egy izzó szerelem!” Máskor az író képében mintázza a testi, lelki, s lényegéből fakadóan fokozottan szellemi egymásrautaltság ellentételező vízióit. A mű, a főmű, a regény mindig él, lélegzik, beszél, testi létező, akinél esetenként nem egyszerűen részleteket töröl az író, hanem testéből operációval távolít el részeket, és ha a szükség úgy hozza, sajnálatosan akár a legszebb fejezetet.

A kötetet jellemző boldog-boldogtalan, szenvedélyes-rezignatív, érzékeny-apatikus beszédmód a humort is ízekre szedi — hisz „Amin nevetek, az van biztosan” (189.) —, amikor Örkény István egyperceseibe illő helyzetet fordít ki, s amikor az emléktábla-avatás rituáléja nem szakad el a hagyományoktól akkor sem, mikor épp az ellenkező tartalommal tölti fel. Ezzel az eljárással terem Szív Ernő századelős hangulatot ezredelős szövegszervezéssel — mert a szecsesziósan burjánzó, századfordulós modalitású történetek valamiképp, és nem csupán egyes nyelvi megoldásaikban, szóhasználatukban, de problémafelvetéseikben, a körülmények részletezéseiben nemkülönbön, mégiscsak egyértelműen napjainkról szólnak. A néhány oldalas tárcanovellák a maguk csendes módján, azaz szinte észrevétlenül felvezetve dekonstruálnak minden, az íróhoz és az íráshoz ragasztható díszítő fogalmat, széplégtől elgondolást a 20. század prózáírójának és novellistájának — elsősorban Krúdy és Kosztolányi — nyomdokain, hogy a hírlapírói és egyáltalán az írói foglalkozás körülményeinek árnyalataihoz közel kerülhessünk. Nem is akárhogyan, hisz helyenként erősen metaforikus, lírai darabok sorakoznak, például életművüket meg nem alkotó írókról, ígéretes indulókról, kikről tudható, hogy „[é]letük félkész ház” (143.). A közös nyelvi metaforává szilárduló szófordulatot nem is olyan rég, épp negyven éve Pi-

linszky János is belefoglalta Nagy László emlékére írott esszéjének záró soraiba: „[a]lhoogy nincs befejezett élet, befejezett életmű sincsen. Mindkettőre egyedül a halál rakhat tetőt. Csak most látjuk: Nagy László ‘háza’ tökéletes, gyönyörű egész.”

A vidéki hírlapírói én, Szív Ernő számára az egész, a befejezett már nem eleven tapasztalat, mégis mintha az egészelvűség lebegne szerkesztői megoldásai mögött, hisz a kötet, amely hat, különböző keletkezésű tárcákból álló ciklust tartalmaz, szintén teljes egészet képes alkotni: alakok visszatérnek, témák és konfliktusok egységesen hálózzák be a kötetet. A könyv végén a műfajok kavalkádját felvonultató, kórházi tartózkodást elbeszélő, kibeszélő, az emlékező tudatot rekonstruáló *A legionella-fiúzet* szerepel, mely megidézi nemcsak Esterházy Péter személyét, de *Hasnyálmirigynaplóját* is, ahogy Nádas Péter *Saját halál* című kötetét is.

Szív Ernő az író-hírlapírói közti különbséget, a tárcaíró megkülönböztetett szerepét hivatott józan realitásérzékkel szőtt romantikus elképzeléseibe ékelni, egyúttal szenvedélyesen érzékeltetni, hogyan maradhat egy író a hétköznapi paradox (valójában teljesen szokványos, mindössze kiélezetten láttatott) helyzeteiben, humorát és önironiáját mindvégig megtartva a felszínen. A gondolatban végigpergetett jeleneteket sokszor szenttelen, közömbös hangon előadó hírlapírói én elkülönítse arra is alkalmat kínál, hogy a szerző kívülről lásson rá önmagára, szövegein való foglalkozásszerű munkálkodására. Hiába is cáfolja az *Írók ötletei* című tárcsa, azt gondolhatnánk, a tárcaíró fantáziája végtelen, a kötet olyannyira gazdag meghökkent jelenetekben. Felmutatja egyes helyzetek kifordított variációit, melyeket végigkövetve egy önálló írói világ, egy mélabúval átítatott derűs életkedv keletkezésének és gyakori elbukásának történeteiben osztozhatunk a főszereplőkkel: az íróval, hírlapíróval, más írőkkel, s legfőképp a regénnyel, aki helyenként maga a megszemélyesített, érző lelkű főhős. Az irodalom, a szó, a regény ekképp kalandozik állandó szereplőként a tárcanovellák világában, kétségek között hánykódva, szenvedélyesen szeretve íróját, aki alkotja és alakítja őt. Hogyan is viseltethetne irányában másképp írója, mint egyszer teljes odaadással, máskor drámai elfordulással, ám mindvégig bölcsen, a kölcsönös vonzalom biztonságával, ahogy nem csupán fiktív vádbeszédében, ám a kötet írásainak minden egyes sorával meggyőzően állítja, amiről főműve oly sokszor biztosította őt: hogy szereti. (*Magvető*, Budapest, 2017)

SZALAGYI CSILLA

SOMMAIRE*En pèlerinage*

- ATTILA PUSKÁS: Être en chemin comme pèlerin
 BALÁZS M. MEZEI: Quo vadis?
 ZSOLT ROSNER: La tradition catholique du pèlerinage
 JÁNOS SZÉKELY: Nous ne sommes que de passage dans ce monde
 ■ Témoignages de pèlerins
 ■ Poèmes de Csaba Báthori, Tamás Halmai et Krisztina Tóth
 EMIL HARGITTAY: Péter Pázmány SJ, fondateur de l'Université de Nagyszombat (Trnava)
 ■ Entretien avec le théologien András Máté-Tóth

INHALT*Auf dem Pilgerweg*

- ATTILA PUSKÁS: Unterwegs als Pilger
 BALÁZS M. MEZEI: Quo vadis?
 ZSOLT ROSNER: Die katholische Tradition der Wallfahrt
 JÁNOS SZÉKELY: W ir sind nur Durchreisende auf dieser Welt
 ■ Bekenntnisse von Pilgern
 ■ Gedichte von Csaba Báthori, Tamás Halmai und Krisztina Tóth
 EMIL HARGITTAY: Péter Pázmány SJ, Gründer der Universität Nagyszombat (Trnava)
 ■ Gespräch mit dem Theologen András Máté-Tóth

CONTENTS*On Pilgrimage*

- ATTILA PUSKÁS: On the Way as a Pilgrim
 BALÁZS M. MEZEI: Quo Vadis?
 ZSOLT ROSNER: The Catholic Tradition of Pilgrimage
 JÁNOS SZÉKELY: We are just Passing through on this Earth
 ■ Confessions of Pilgrims
 ■ Poems by Csaba Báthori, Tamás Halmai and Krisztina Tóth
 EMIL HARGITTAY: Péter Pázmány SJ, Founder of the University in Nagyszombat (Trnava)
 ■ Interview with the Theologian András Máté-Tóth

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Felelős szerkesztő: PUSKÁS ATTILA Főszerkesztő-helyettes: GÖRFÖL TIBOR

Szerkesztők: BENDE JÓZSEF, DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG, LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS, VÖRÖS ISTVÁN

Szerkesztőbizottság: HAFNER ZOLTÁN, HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,

KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár és tördelő: NÉMETH ILONA Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024;

Nyomdai munkák: Séd Könyvkiadói Kereskedelmi és Nyomdaipari Kft., Ügyvezető igazgató: Dránovits István

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: 1052 Budapest, Piarista köz. 1. Telefon: 317-7246; 486-4443. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48.

Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala.

Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Zrt. és alternatív terjesztők.

A Magyar Posta Zrt. postacíme: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármelyik postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt. fenti elérhetőségein.

A Vigilia csekkszámja száma: OTP V. ker. 11707024-20373432. Előfizetési díj: egy évre 6.000,- Ft, fél évre 3.000,- Ft, negyed évre 1.500,- Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: EU országok: 6.000,- Ft/év + postaköltség, tengerentúli országok: 100,- USD, illetve ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10-14 ÓRA
 KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA

Alapítvány
 a Közjóért

Nemzeti
 Együttműködési
 Alap

Ára: 600 Ft

VIGILIA

SZEMLE

■ VASSÁNYI MIKLÓS
MARTIN WERLEN

Könyvek között. Szeszélyes válogatás
Hitvalló Szent Maximos teológiája
Hová jutnánk? Prédikáció helyett megtérés;
Fókuszban. Egyházprovokációk

■ A bilincs a szabadság legyen. Mészöly Miklós
és Polcz Alaine levelezése 1948–1997

DARVASI LÁSZLÓ/
SZÍV ERNŐ

Az irodalom ellenségei

A SZEMLÉKET ÍRTÁK

Csigi Péter, Forgách Kinga, Görföl Tibor,
Rónay László és Szalagyi Csilla

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- A Nyugat alkonya?
- A papképzésről
- Bacsó Béla, Csejtei Dezső,
Jankovics József, Kovács Péter,
Lukács János és Papp Miklós tanulmánya
- Falcsik Mari, Halmai Tamás,
Iancu Laura, Jász Attila,
Patak Márta és Vörös István írása

nka

Nemzeti Kulturális Alap

9 770042 602005